

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİRİT SAVAŞLARI SIRASINDA LOJİSTİK VE İAŞE

Ahmet Kürşat ÖZATALAY

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE

İZMİR-2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Girit Savaşları Sırasında Lojistik Ve İaşe” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/09/2022

Ahmet Kürşat ÖZATALAY

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Girit Savaşları Sırasında Lojistik Ve İaşe
Ahmet Kürşat ÖZATALAY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

Tarih boyunca devletler arasında savaşlar, kale kuşatmaları ve askeri seferler yaşanmıştır. Devletler, savaşlar, kale kuşatmaları ve askeri seferleri gerçekleştirmek için ulaşım ve iaşeye büyük önem vermiştir. Ulaşım ve iaşe, İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde ve İslamiyet'ten sonra da Türk-İslam devletlerinin sefer ve savaş dönemlerinde hayati öneme sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu, geçmişte Türk ve Türk-İslam devletlerinin benimsediği savaş ulaşım ve iaşe sistemini geliştirmiş ve bu sayede hem karadan hem de denizden sayısız askeri seferlere ve savaşlara katılmıştır. Bu savaşlardan birisi de 24 yıl sürmüş olan Girit savaşlarıdır. Ben de bu tezimde Girit savaşları sırasında lojistik ve iaşe konusunu inceledim.

Osmanlı İmparatorluğu için 1570 yılında Kıbrıs'ın fethedilmesinden sonra Girit Adası'nın ele geçirilmesi hem devletin güvenliği hem de ekonomik çıkarları için gerekli hale gelmiştir. Girit Seferi, Mısır'a giden Sümbül Ağa'nın bulunduğu gemiye Malta korsanlarının saldırması ile başlamıştır. Venedik'e bağlı Girit Adası'ndaki vali, bu gemideki insanları esir eden ve mallarını ele geçiren Malta korsanlarına sahip çıkmış ve ganimeti bölüşmüştür. Osmanlı donanması hazırlanıp Malta Seferi hedef gösterilerek yola çıkılmış fakat yolun yarısında sadrazamın askeri görevlilerle yaptığı divanda seferin Girit Adası'na yapılacağı kararlaştırılmıştır.

Girit Adası'nın kara ile bağlantısı olmadığı için adaya iaşe, asker ve mühimmatın ulaşımı Osmanlı limanlarından gemilerle, karadan ise deve, katır, beygir ve arabalar ile sağlanmıştır. Ada içinde hem Venedik'in inşa ettirmiş

olduğu köprüler onarılmış ve kullanılmış hem de gerektiğinde yeni köprüler inşa edilmiştir. Yolların kontrolü ve güvenliği için “beldarlar” görev almıştır. Fırtına ve Venedik’in ablukası sonucu gemilerle adadaki Osmanlı birliklerine gelen iaşe ve mühimmatın ulaşımında aksaklıklar yaşanmıştır. Ordunun ve donanmanın iaşesi Osmanlı İmparatorluğu’nda halkın vermiş olduğu nüzul, sürsat ve mübayaa gibi vergilerden karşılanmıştır. 24 yıl süren Girit Seferi Osmanlı İmparatorluğu’na mali açıdan büyük sıkıntılar yaşatmış ve Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı’nı ablukaya alması İstanbul’da gıda krizine neden olmuştur. Buna rağmen Girit seferini tamamlamak için 1666 yılında adaya ulaşan Köprülü Ahmet Paşa 1667 yılında Kandiye Kalesi’ni kuşatmaya başlamış ve iki yıllık bir kuşatma sonucu Girit Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğine geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Giriş Savaşları, Lojistik ve İaşe.

ABSTRACT
Master's Thesis
Logistics and Subsistence during the Cretan Wars
Ahmet Kürşat ÖZATALAY

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

Throughout history, there have been wars, castle sieges, and military expeditions among states. The states have given great importance to transportation and subsistence to carry out wars, castle sieges and military expeditions. Transportation and subsistence were crucially important during the expeditions and war periods in the Turkish states before Islam as well as the Turkish-Islamic states with the converting to Islam. The Ottoman Empire improved its own war transportation and subsistence system, using the strategies developed by both the Turkish and Turkish-Islamic states in the past. Through this system, the Ottomans carried out many military expeditions and wars both on land and at sea. One of these wars is the Cretan wars that lasted for 24 years. In this thesis, I studied logistics and subsistence during the Cretan wars. After the conquest of Cyprus in 1570, the invasion of Crete Island became vital for both the security and economic interests of the Ottoman Empire. The Crete expedition started with the attack of Maltese pirates on the ship of Sümbül Ağa, who was sailing to Egypt. The governor of Crete, which was controlled by Venice, protected the Maltese pirates, who captured the people on this ship and seized their goods, and shared out the loot. Although the Ottoman navy was prepared for the Malta expedition, the grand vizier and his military officers decided to carry out the expedition to Crete Island at the divan meeting that was held in the halfway of the route. The Crete Island has no connection with the land. Therefore, the transportation of food, soldiers and ammunition to the island was provided by ships from the Ottoman ports and by camels, mules, horses and chariots from the land. While

new bridges were built in the Island as needed, the bridges that were built by Venice were also repaired and used. “Beldarlar” were responsible for the control and safety of the routes. As a result of the storm and the blockade of Venice, some troubles occurred throughout the transportation of the food and ammunition that was sent by ships to the Ottoman troops on the island. The means of subsistence of the army and the navy was covered by the taxes such as "nüzul", "sürsat" and purchase, which were paid by the people in the Ottoman Empire. While the Crete expedition, which lasted for 24 years, caused significant financial difficulties for the Ottoman Empire, the blockade of the Dardanelles by the Venetian navy led to a food crisis in Istanbul. Despite these facts, Köprülü Ahmet Pasha reached the Island in 1666 to complete the Crete expedition and started to besiege the Candia Castle in 1667. As a result of a siege of two-years, Crete came under the authority of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Cretan Wars, Logistics and Subsistence.

KISALTMALAR

BOA	Osmanlı Arşivi, İstanbul
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
n.	not
s.	sayfa
ss.	sayfadan sayfaya

GİRİT SEFERİ SIRASINDA LOJİSTİK VE İAŞE

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİT SAVAŞLARI (1645-1669)

1.1. GİRİT SAVAŞLARI'NA KADAR OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ	5
1.2. GİRİT SAVAŞLARI'NIN BAŞLAMASI VE İLK MUHAREBELER	15
1.2.1. Adaya Çıkış ve Hanya Kalesi'nin Fethi	15
1.2.2. Hanya Fethinden Sonra Yaşanan Gelişmeler	17
1.3. RESMO'NUN FETHİ	20
1.4. KANDİYE KUŞATMASI	24
1.4.1. Kandiye Kalesi'nin Fethi	30

İKİNCİ BÖLÜM SAVAŞ LOJİSTİĞİ VE GİRİT MUHAREBELERİ

2.1. OSMANLI SAVAŞ LOJİSTİĞİ	36
2.1.1. Osmanlı birliklerinin birleşmesi	37
2.2. GİRİT ADASI'NA ULAŞIM	38
2.2.1. Sefer Yolunun Güzergahı ve Menzil Kurumu	38

2.3. GİRİT ADASI'NA YAPILAN LOJİSTİK FAALİYETLER	42
2.3.1. Karadan Yapılan Lojistik Faaliyetler	42
2.3.2. Denizden Yapılan Lojistik Faaliyetler	45
2.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GİRİT SEFERİ İÇİN İKMAL FAALİYETLERİ	49
2.4.1. Ordu Mühimmatı ve Silahlarının Temini	51
2.4.2. Yabancı Devletlerin Adaya Lojistik Faaliyetleri	52
2.5. GİRİT ADASI İÇİNDE ULAŞIM	54
2.5.1. Girit Adası İçerisinde Kara Ulaşımı	54
2.5.2. Girit Adası İçerisinde Denizden Yapılan Lojistik Faaliyetler	56
2.5.3. Venedik'in Ada İçerisinde Lojistik Faaliyetleri	56
2.6. SEFER SIRASINDA YAŞANAN ULAŞIM SORUNLARI	57
2.6.1. Girit Adası'nda Yolların Onarımı ve Emniyeti	59
2.6.2. Girit Savaşları Sırasında Derbent Teşkilatı ve Beldarlar	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİT SAVAŞININ İAŞESİ

3.1. SEFERE ÇIKAN OSMANLI ORDUSUNUN İAŞESİNİN SAĞLANMASI	62
3.2. ZAHİRENİN HALKTAN KARŞILAMA BİÇİMLERİ	64
3.2.1. Nüzul Zahiyesi ve Temini	64
3.2.2. Sürsat Zahiyesi ve Temini	65
3.2.3. İştira Yoluyla Zahirenin Temin Edilmesi	66
3.3. ORDUNUN İAŞESİNİN SAĞLANMASI VE TEDARİK EDİLEN ZAHİRELER	67
3.3.1. Hububat	67
3.3.2. Baklagiller	73
3.3.3. Et	74
3.3.4. Diğer Yiyecekler	75
3.3.5. Hayvan Yemleri	79
3.4. ZAHİRE LOJİSTİĞİ SIRASINDA ÇIKAN PROBLEMLER	80
SONUÇ	83

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Osmanlı ordusunun sefere giderken kullandığı menziller: sol kol.	34
Tablo 2. 1647 yılında Girit Adası'na gönderilen buğday	58
Tablo 3: 1646 yılında Girit Adası'na gönderilen peksimet	60
Tablo 4: 1647 yılında Girit Adası'na gönderilen peksimet	60
Tablo 5: 1647 yılında Girit'e gönderilmek üzere belirlenen yerlerde pişirilen peksimet	61

GİRİŞ

Çağlar öncesi dönemden günümüze kadar birçok topluma ev sahipliği yapmış olan Girit Adası, farklı inanç ve kültürdeki toplumları bir arada bulunduran kompleks bir yapıya sahiptir. Girit Adası bulunduğu konum itibariyle birçok devletin ilgisini çekmiş ve yüzyıllar içerisinde yapılan savaşlar sonucunda çeşitli devletlerin egemenliğine girmiştir. Bunlar sırasıyla: Minos, Miken, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Abbasi Devleti, Venedikliler ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. Girit birçok önemli kuşatma ve savaşa sahne olmuştur. Bu savaşlar arasında en uzun süreli mücadelelere sahne olanı Osmanlı-Venedik savaşıdır. Bu savaş, 1645 yılında başlamış ve 1669 yılına kadar yaklaşık çeyrek asır sürmüştür. Savaşı yapan Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti de ekonomik ve siyasi açıdan zor süreçler yaşamış olmalarına rağmen iki devlette Girit üzerinde üstünlük mücadelesi vermiştir. Bu mücadelenin siyasi öneminin yanında askeri önemine de değinmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıl ve 18. yüzyılda katıldığı birçok savaş ve sefer lojistik ve iase yönünden incelenmiştir. Girit Savaşı için özellikle askeri açıdan lojistik konusu ve ordunun iasesinin sağlanması hakkında geniş çaplı bir çalışma bulunmamaktadır.

Yapmış olduğumuz tezde, Cumhurbaşkanlığı (Başbakanlık) Osmanlı Arşivi'nden (BOA.), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA. e), Evrak ve Maliyeden Müdevver defterlerinden (Mad.d) faydalanılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, isminden anlaşıldığı üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetildiği Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmiştir. Osmanlı Arşivi'nden yararlandığımız bir diğer kaynak ise Maliyeden Müdevver defterlerdir. Bu defterler, önceden Maliye Bakanlığında yer alırken 1945 yılına Arşiv Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Bu defterler, Osmanlı Arşivi'nde çeşitli defterlerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Defterlerin çalışmamızdaki sınıflandırılması Fatih Sultan Mehmet döneminden 20. yüzyıla kadarki süreci kapsamaktadır.¹

Dönemin tarihçileri tarafından yazılmış olan eserlerde Girit Savaşları'na yer verilmiştir. Bu eserlerden birisi, Naima tarafından kendi adı ile anılan Naima

¹ Necati Aktaş, Yusuf Halaçoğlu, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi", Diyanet İslam Ansiklopedisi **DİA**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 125.

Tarihi'dir. En son Mehmet İpşirli tarafından hazırlanarak kitap haline getirilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından 2007 yılında basılmıştır. Naima, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmi vakanüvisti olarak kabul edilmektedir. Eserinde, kendi yaşadığı dönemden önceki tarihleri ele almaktadır. Naima, 3. Murat'tan 4. Mehmet'e kadar toplam 8 padişahın döneminde yaşanan gelişmeleri kitabında nakletmektedir. Girit Savaşı'nda fiilen yer almamasına rağmen 1645-1658 yılları arasında savaş konusunda aldığı bilgileri toplamış ve bu malumatları kitabına eklemiştir. Yine bu dönemde yazılmış diğer bir kaynak Katip Çelebi tarafından yazılan fezlekedir. 1609 yılında doğmuş olan Katip Çelebi; haritacılık, coğrafya, tarih ve gemicilik gibi birçok alanda eserler vermiştir. Katip Çelebi, Girit Seferi'ni anlatmış olduğu fezleke eserini 1652/1653 senesinde yazmaya başlamış ve 1658'te ölümüne kadar yazmayı sürdürmüştür. Kitapta 1645 yılından 1653/1654 yılına kadar Girit Savaşı'nda yaşanan gelişmeler anlatılmaktadır. Katip Çelebi, "Tuhfetü'l Kibar fî Esfari'l Bihar" adlı eserini 1656 yılında yazmaya başlamıştır. Bu kitapta, 1645 yılında başlamış olan Girit Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı hataları anlatmış ve geçmişte yaşayan Osmanlı denizcilerinden bahsederek didaktik bir eser kaleme almıştır. Girit savaşlarının anlatıldığı bir başka önemli eser ise Evliya Çelebi'nin kaleme aldığı seyahatnamedir. Evliya Çelebi, Girit savaşlarının son evresinde adaya gitmiş ve gerek savaşla ilgili gerek Girit Adası ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin, "Tevârih-i Cezîre-i Girit" adlı eseri Hasan Ali Cengiz tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Hasan Ali Cengiz bu eserin müellifi hakkında; sefer sırasında adada bulunmadığını ve sonradan adada yeniçeri katipliği görevinde bulunduğunu ve bu görev icabıyla bu eseri yazma gereği duyduğunu belirtmektedir. Bu eser; Naima Tarihi, Katip Çelebi'nin fezlekesi, Raşid Tarihi, Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye ve Tarih-i İkrîtis eserlerinden birebir, özet bir biçimde ve bazı yerlerde müellifin kendi eklemeleri ile yazılmıştır. Silahdar Tarihi'nde de Girit Seferi için önemli bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, Ayşe Pul tarafından doktora tezi olarak "Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili" adlı eser yazılmıştır. Ayşe Pul, bu kaynaktaki bilgilerin Naima Tarihi, Katip Çelebi fezlekesi, Raşid Tarihi, Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye adlı eserlerden özet şeklinde alındığını belirtmiştir ve bazı yerlerde müellifin kendi eklemeleri yer almaktadır. Köprülü Ahmet Paşa'nın Kandiye Seferi'ni anlatan "Hikayet-i Azimet-i

Sefer-i Kandiye” adlı eser Nuri Adıyeke tarafından yüksek lisans tezi olarak yazılmıştır. Nuri Adıyeke, Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye eserinin müellifinin belli olmadığını tezinde belirtmiştir.

Genel anlamda, Osmanlı savaş lojistiği konusunda yerli ve yabancı çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun 16.yüzyıl ile 17.yüzyıl arasında yaptığı savaşların lojistiği üzerine tez yazarlar arasında şu kişiler ve eserleri bulunmaktadır: Roads Murphey-1623-1640 Osmanlı-İran Savaşları, Caroline Finkel-1596-1606 Avusturya-Osmanlı Savaşları, Ömer İşbilir-17. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Maliyetleri, Ersin Gülsoy-Girit Seferleri, Mehmet İnbaşı- Kamenice Seferi, Meryem Kaçan Erdoğan-Viyana Kuşatması, Tahir Sevinç-1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik, Bekir Gökpınar-Varadin Seferi. 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun savaş lojistiği hakkında Mehmet Yaşar Ertaş’ın Mora Seferi ve Hakan Yıldız’a ait Prut Seferi adlı doktora tezleri bulunmaktadır.

Tezimizde yöntem olarak tarihsel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem, olay ve olguların geçmişle olan bağlantılarını ya da geçmişle olan irtibatını incelemeyi benimsemektedir. Tarihsel yöntem; tarihte yaşanmış belli bir olayı, kişiyi ve kurumu güvenilir kaynakların araştırılması, toplanması, kaynakların tasnifi ve en son olarak kaynaklar ışığında sonuçlarının açıklanmasını kapsamaktadır. Tarihsel yöntemde bir araştırmacı, tarihsel bir olayı bizzat yaşamaması ve o ortamda bulunmaması nedeniyle yaşanan olay üzerine bulunan kaynakları inceleyerek çalışmasını tamamlar.

Tezimiz, toplam üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Girit Savaşı’nın başlamasından bitişine kadar olan tarihsel süreç ele alınmıştır. İkinci bölümde; “ulaşım” ana başlığı altında Osmanlı savaş lojistiği, sefer yolunun güzergahı ve menzil kurumu, ardından ulaşımı ikiye ayırarak Girit Adası’na yapılan lojistik faaliyetler ve Girit Adası içerisinde yapılan lojistik faaliyetler adı altında incelenmiştir. Ada dışında yapılan faaliyetler, kara ulaşım araçları ve deniz ulaşım araçları adı altında iki alt başlıkta ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun silah ve mühimmat temini, Girit Seferi için ikmal faaliyetleri, yabancı devletlerin adaya lojistik faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun Girit savaşları sırasında Mısır’dan gelen asker ve zahire tedariki başlıkları bu bölümde incelenmiştir. Girit Adası içerisinde ulaşım başlığının alt başlıklarında ayrıca; Girit Adası içerisinde kara ulaşımı, Girit Adası içerisinde

denizden yapılan lojistik faaliyetler, Venedik'in ada içerisinde lojistik faaliyetleri konuları anlatılmıştır. Ulaşım bölümünün diğer alt bölümlerinde ise; sefer sırasında yaşanan ulaşım sorunları, Girit Savaşları sırasında derbent teşkilatı ve beldarlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde; iaşe ana başlığı altında sefere çıkan Osmanlı ordusunun iaşesinin sağlanması, ordu iaşesinin temini, zahirenin halktan karşılama biçimleri, ordunun iaşesinin sağlanması ve tedarik edilen zahireler, zahire lojistiği sırasında çıkan problemler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİT SAVAŞLARI (1645-1669)

1.1. GİRİT SAVAŞLARI'NA KADAR OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ

Venedik, cumhuriyet yönetimiyle idare edilmekte ve Adriyatik Denizi'nin tam kuzeyinde yer almaktadır. Denizciliğe ilgili olan Venedik Cumhuriyeti, zamanında güçlü bir donanmaya ve Akdeniz'de deniz ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Venedik Cumhuriyeti, "Doç" adı verilen yönetici tarafından yönetilmiştir. Venedik'in en önemli rakiplerinden olan Ceneviz Devleti, Venedik gibi kendi döneminde deniz ticaretinde etkili bir güç olmuştur. İstanbul'u 1204 yılında işgal eden devletlerin arasında Venedik de yer almaktadır. Bu işgalin ardından Venedik, İstanbul'da koloniler kurmuştur. Latinler, İstanbul'u 1261 yılına kadar işgal etmiş; bu süreçte Venedik, Bizans İmparatorluğu'nun dağılmış topraklarının bazılarını ele geçirmiştir. Venedik ve diğer işgalci devletler, 1204 tarihinde Bizans İmparatorluğu'nun işgal ettiği yerleri paylaşmak için anlaşmıştır. Bu paylaşmanın sonrasında Girit Adası, Montferra Markisi Boniface'in eline geçmiştir. Boniface, Girit Adası'nı koruyacak güce ve güçlü bir ekonomiye sahip olmamanın yanı sıra siyasi çıkarları için uygun bir yer olmadığı için Girit'in idaresini Bizans İmparatorluğu'na geri vermiştir. Bu belirsizlikten yararlanan Venedik, imparatorlukla 12 Ağustos 1204 tarihinde antlaşma imzalamış ve Girit'i 100.000 gümüş mark karşılığında kendi kontrolü altına almıştır. Venedik, Girit Adası'na nüfuzunu yerleştirmek için kendi topraklarından asilzade ve askeri komutanlar göndermiştir. Girit Adası bu şekilde üç kısma ayrılmıştır. Bunlar; Cumhuriyetin idaresine tahsis edilmiş kısım, Katolik kilisesinin kontrolü altındaki bölge ve Venedik'ten gelen asilzade ve komutanlara tahsis edilmiş olan bölgedir.²

Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Bizans İmparatorluğu ile gizliden ittifak teklif etmiş fakat bu ittifaka fiiliyatta dâhil olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, iki devletin ittifak görüşmelerinden haberdar olduğundan Venedik ile ilişkilerde daha mesafeli ve temkinli davranmıştır. Venedik ise bu durumun tam

² Cemal Tukin, "Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit", **Belleken**, Cilt:9, Sayı:34, Ankara, Nisan 1945, ss. 172-176;J. Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt:4, ss. 133-137.

aksine, Osmanlı İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasında kendisine karşı ittifak kurma planları olduğunu düşünmüştür. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde strateji gereği Venedik'in kendisine karşı saldırgan hareketlerine göz yummuş ve kendi hedeflerini gerçekleştirmek adına sakın kalmayı tercih etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Yıldırım Bayezid döneminde Menteşe ve Aydın beyliklerini kendi topraklarına katmış, bunun sonucunda hem iki devletin denizcilik tecrübesinden faydalanmış hem de bu iki devletin Venedik Cumhuriyeti ile önceden gerçekleştirdiği antlaşmalarda söz sahibi olmuştur. Menteşe ve Aydın beyliklerine ait gemilerden ve denizcilik becerilerinden yararlanan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Yunanistan hattında kıyısı olan yerlere saldırılar düzenlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, kullandığı strateji sonucu hem kendi topraklarını genişletmiş hem de Venedik Cumhuriyeti, Bizans İmparatorluğu ve Ceneviz'in donanmaları ile rekabet edecek seviyeye gelmiş ve bu devletlere bağlı adaları yavaş yavaş ele geçirmeye başlamıştır.³

Osmanlı i İmparatorluğu le Venedik Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkiler 1381 yılında başlamıştır. 1402 yılına kadar iki devlet arasındaki ilişkiler normal seyrinde gitmiştir. 1402 yılında Ankara Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşan otorite boşluğu ve bunun sonucunda Bayezid'in oğulları arasında taht mücadelesi yaşanmış, Venedik ile ilişkiler farklı yollardan devam etmiştir. 1403 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nda taht mücadelesi yaşanırken Venedik, Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Süleyman Çelebi'ye destek olmuş ve bunun karşılığında önemli imtiyazlar elde etmiştir.⁴ Süleyman Çelebi, yapılan taht mücadelesi sonucunda kardeşi Musa Çelebi'ye yenilmiştir. Musa Çelebi bu galibiyetten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının büyük çoğunluğunda kontrolü tesis etmiş, Venedik ile daha önceden yapılan antlaşmayı 3 Eylül 1411 yılında tarihinde yenilemiştir. Musa Çelebi'nin iktidarını destekleyenler yaklaşık bir sene sonra politikaları nedeniyle onu terk etmiş, onun yerine taht mücadelesi veren diğer kardeşi Çelebi Mehmet'in tarafına geçmişlerdir. Çelebi Mehmet, Musa Çelebi'yi boğdurtmuş, ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi otoritesini tesis etmiştir.⁵ Çelebi Mehmet, toprakları genişletme arzusu ile çevre adalara gemilerle akınlar düzenlemiştir. Venedik

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, Ankara, ss. 226-228.

⁴ Zinkeisen, Cilt: 1, ss. 311-323.

⁵ Zinkeisen, Cilt:1,ss. 331-332.

donanması da bu saldırılara karşılık vermiş, bu saldırıların sonucunda Venedik komutanı Loredano Gelibolu'ya gelmiştir. Burada iki taraf arasında müzakereler devam etmiş fakat iki tarafın savaşa yönelik kışkırtıcı hamleleri savaşı kaçınılmaz kılmıştır. 1416 yılında iki devlet arasında yapılan deniz savaşını Venedik kazanmıştır.⁶ Venedik bu zaferi kazandıktan sonra iki devlet arasında barış antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1419 yılında imzalanan bu antlaşma sonucunda Venedik'e önemli ticari imtiyazlar vermiştir.⁷

Çelebi Mehmet'in 1421'de vefatından sonra II. Murat Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçmiştir. II. Murat sefer yönünü Balkanlar'a yöneltmiş ve buradaki küçük prenslik ve despotlukları adım adım topraklarına katmayı hedeflemiştir. Ayrıca prens ve despotlukların himayesini üstlenen ve bu toprakları ele geçirmeyi planlayan daha güçlü devletler ile de mücadele etmiştir. Bu dönemde Bizans İmparatoru Manuel'in oğlu Andronikos, Selanik Despotluğunu Venedik egemenliğine bırakmıştır. Andronikos, Venediklilere Selanik'i, orada yaşayan halkın diline ve dinine karışmamak şartı ile bırakmıştır. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini kabul etmek isteyen Selaniklilerin sayısı gittikçe artmış ve diğer taraftan Venedik egemenliğinde kalmak isteyen Selanikliler yüzünden şehir ikiye ayrılmıştır. İki devletin Selanik'teki egemenlik mücadelesi 1423 yılında başlamış ve 1430 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Venedik'i yendikten sonra Selanik'i kuşatmış ve ardından ele geçirmiştir. 1430 yılında yapılan antlaşma sonucunda Selanik Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılmış, iki devlet arasındaki ticari ilişkiler ve Venedik'in vereceği haraç konuları yapılan antlaşmada yer almıştır.⁸

Osmanlı İmparatorluğu, Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren Karedeniz ve Akdeniz'i tamamıyla kendi hâkimiyetine almak istemiş ve bu yönde adımlar atmıştır. Fatih Sultan Mehmet, iktidarının sonuna kadar Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmeyi başarmıştır. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra gelen padişahlar ise hedeflerini Akdeniz'e çevirmiştir. Fatih Sultan Mehmet; İstanbul'un fethinden sonra

⁶ Zinkeisen, Cilt:1, ss. 345-347.

⁷ Ayşe Nükhet Adıyeke - Nuri Adıyeke, **Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul,2021, ss. 45-46.

⁸ Melek Delilbaşı, "Selanik'in Venedik İdaresine Geçmesi ve Osmanlı - Venedik Savaşı (1423 - 1430)", **Belleten**, Cilt: 40, Sayı: 160, 1976, ss. 573-588.

Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını daha da genişletmeye başlamıştır. Anadolu'da Karaman, Candaroğlu ve Alaiye Beyliği'ne son vermiş; Arnavutluk, Bosna ve Adalar Denizi'ndeki adaları topraklarına katmıştır. Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ilerlemesi karşısında, Osmanlı İmparatorluğu'na düşman olan diğer devletler ile etkileşime geçmiş ve 1463 yılında Macaristan Krallığı ve Arnavutluk'un eski kralı İskender Bey'i kendi kurduğu ittifaka dâhil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı akıncı beyleri, Venedik Cumhuriyeti ve Macaristan Krallığı'nın sınırlarına saldırılar gerçekleştirmiş ve bu durumu savaş sebebi sayan devletler Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir.

1477 yılına kadar belli aralıklarla yapılan savaşta, Venedik ve müttefiklerin donanmaları İzmir, Antalya ve diğer kıyısı olan şehir ve köyleri yağmalamış, birçok kişiyi öldürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu gemiler göndererek Venedik şehrinin sınırlarına yağma saldırıları düzenlemiş ve birçok esir almıştır. Osmanlı İmparatorluğu öncelikle Venedik Cumhuriyeti ile müttefik olan Napoli ve Macaristan Krallığı ile anlaşarak sulh imzalamıştır. Bu antlaşmanın ardından Macaristan Krallığı Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı toprakları geri vermiştir. Bu gelişmelerden sonra Venedik, hem uzun süredir savaşta olmasının etkisiyle hem de Osmanlı İmparatorluğu karşısında müttefiksiz kalması nedeniyle barış görüşmelerine yanaşmıştır. Barış müzakereleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik'ten haraç miktarını arttırmasını talep etmesi üzerine kesilmiştir. Müzakerelerin kesilmesi sonucu Fatih Sultan Mehmet, Arnavutluk'ta Venedik idaresinde bulunan İşkodra Kalesi'nin fethi için harekete geçmiştir. Bu sırada Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa, İşkodra Kalesi'nin kuşatmasında görevlendirilmiştir. Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı yöneticiler Venedik'e ait diğer topraklara saldırılar düzenlemiştir. Fatih Sultan Mehmet 1478 yılının Haziran ayında Arnavutluk'a gelmiş ve İşkodra kuşatmasının uzun süredir devam ettiğini görmüş ve bu sebeple İstanbul'a geri dönerek kuşatmayı devam ettirme görevini Evrenosoğlu Ahmet Bey'e vermiştir. Yaklaşık on beş aydır devam eden kuşatmanın ardından kaledekiler daha fazla dayanamamış, Osmanlı İmparatorluğu'na teslim olmuştur. İki devlet arasında 26 Ocak 1479 tarihinde barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Venedik; Osmanlı İmparatorluğu'nun İşkodra'daki hâkimiyetini kabul etmiş, savaş döneminde ele geçirdiği toprakları iade etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun istediği haracı ödemeyi

kabul etmiş ve İstanbul'da sürekli elçi bulundurma hakkını elde etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise savaş döneminde Venedik'ten aldığı toprakları iade etmiştir.⁹

16. yüzyıl başlarında Venedik, Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı savaşlar sonucunda kendisi için stratejik ve ticari faaliyetleri için önemli olan Mora'da bulunan Modon, Koron ve İnebahtı limanlarını kaybetmiştir.¹⁰ Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika'yı kendi egemenliğe almaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ayrıca ünlü denizci ve korsan olan Barbaros Hayrettin'e kaptan-ı deryalık vermiş ve Akdeniz'deki hedefler konusunda ciddi adımlar atmıştır. 1530 yıllarda Osmanlı İmparatorluğu hem karada hem denizde güçlü bir hale gelmiş ve bu durum, düşmanlarını tedirgin etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Süleyman döneminde en büyük rakibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'dur. I. Süleyman yönünü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu üzerine çevirmiş ve uzun bir dönem Venedik ile samimi ilişkiler kurmuştur. 1537'den sonra Venedik, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutum almış ve denizlerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu desteklemeye başlamıştır. Venedik aynı yıl Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ilişkileri geliştirse de aralarında herhangi bir ittifak olmamıştır. Avlonya Seferi ile meşgul olan Osmanlı İmparatorluğu, o süreçte Venedik ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında askeri ittifak antlaşması imzaladığına dair bir belge ele geçirmiştir. Bu ittifaktan şüphelenen Osmanlı İmparatorluğu, ertesi yıl Barbaros Hayrettin Paşa önderliğinde Venedik'e ait olan yirmi sekiz adayı ve iki kaleyi hâkimiyeti altına almıştır.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun saldırılarına karşı çaresiz kalan Venedik, Papalık ve Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Şarlken ile askeri ittifak antlaşması imzalamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında ittifak kuran devletler tarafından büyük bir donanma meydana getirilmiştir. Bu devletlerin donanma komutanlarının savaş tecrübesi bulunmamaktaydı. Bu tecrübesiz komutanların başına ittifak devletleri tarafından ortak bir kararla Andre Doria getirilmiştir. Yaklaşık iki yüz gemiden oluşan ittifak donanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmasının bulunduğu Preveze'ye

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, Ankara ss. 111-123.

¹⁰ Katip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar)**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 36-40; Zinkeisen, Cilt:2 s. 388.

¹¹ Yılmaz Öztuna, **Kanuni Sultan Süleyman**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, ss. 43-44.

ulaşmış ve Osmanlı İmparatorluğu 28 Eylül 1538’de gerçekleşen deniz savaşında kesin bir zafer kazanmıştır. Bu zafer ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Akdeniz egemenliğinden sonra Orta Akdeniz’e de egemen olmuştur. 1540 yılında Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında barış antlaşması yapılmıştır.¹²

Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 yılında ölmesinin ardından yerine oğlu II. Selim geçmiştir. II. Selim, babası I. Süleyman ve dedesi I. Selim’in askeri ve siyasi başarıları sayesinde güçlü bir devletin başına geçmiştir. II. Selim’in babası I. Süleyman’ın iktidarının son yıllarında sadrazam olarak göreve gelmiş olan Sokullu Mehmet Paşa, II. Selim’in iktidarında da sadrazam olarak görevine devam etmiştir. II. Selim idari ve askeri işleri Sokullu Mehmet Paşa’ya bırakmıştır. II. Selim’in iktidarının ilk yıllarında Venedik ile ilişkiler küçük çatışmalar dışında pek büyümemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu dönemde rahatsız olduğu en önemli husus, Venedik’in himayesinde olan korsanların Hacca giden Müslüman gemilerine ve ticaret gemilerine saldırmasıdır.¹³

Venedik bu saldırıları kendisinin gerçekleştirmedğini savunsa da II. Selim Kıbrıs seferi için Şeyhülislam Ebüssu’ud Efendi’den fetva almış ve savaş hazırlıklarına başlamıştır. Kıbrıs Seferi’ne beşinci vezir konumundaki Lala Mustafa Paşa tayin edilmiştir. Osmanlı donanması bu sefer için yüz seksen parça kadirga, on mavna, yüz yetmiş parça kara mürsel çeşidinden bir araya getirmiştir. Toplamda ise donanmada üç yüz altmış tane gemi mevcuttur. Bu donanmanın başında Kapudan-ı Derya Ali Paşa getirilmiştir. Kıbrıs Adası’nın en önemli iki şehrinden biri olan Lefkoşa elli bir günlük kuşatmanın ardından 10 Eylül 1570 tarihinde ele geçirilmiştir. Osmanlı ordusu 13 Eylül 1570 tarihinde adanın ikinci önemli şehri olan Magosa’ya kuşatma kurmuştur. Ancak Osmanlı donanmasında yaşanan patlama sonucu birçok asker hayatını kaybetmiştir ve Osmanlı ordusu kışı geçirmek için İstanbul’a geri dönmüştür. Osmanlı ordusu ve donanması bahar mevsiminde yeniden Kıbrıs’a harekete etmiştir. Magosa, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 15 Mayıs 1571 tarihinde tekrar kuşatılmıştır. Bu kuşatmada Magosa garnizonu, Osmanlı ordusuna büyük zorluklar

¹² Nicolae Jorga, **Kanuni Sultan Süleyman “Yenilmez Türk”**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 50-51.

¹³ Tuhfet-ül Kibar, ss. 108-109.

çıkarmıştır. Magosa Kalesi 31 Temmuz 1571 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiş ve Kıbrıs'ın fethi tamamlanmıştır.¹⁴

Venedik, Kıbrıs Adası'nın Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifak arayışına girmiştir. Venedik'in ittifak talebine İspanya, Malta ve Papalık olumlu yanıt vermiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu ise Venedik tarafından bir saldırı yapılması ihtimaline karşı teyakkuzda beklemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu saldırının gerçekleşeceği yer ve Osmanlı donanmasının saldırıyı nerede karşılayacağı konusunda yüksek rütbeli komutanlar arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Osmanlı ordusu, Kıbrıs'ın fethinden sonra memleketlerine dönmek istemiş ve ordunun belirli bir kısmının dönmesine müsaade edilmiştir. Kapudan-ı Derya Ali Paşa donanmadaki gemi sayısının az olmasına rağmen düşman gemilerini yeneceğini düşünmüş, Kılıç Ali Paşa ve Pertev Paşa'nın uyarılarını dinlememiştir. Kapudan-ı Derya Ali Paşa aldığı istihbarattan sonra müttefik donanmasının nerede olduğunu öğrenmiş ve oraya doğru hareket etmiştir. Müttefik donanması ise Osmanlı donanmasına tuzak kurarak, yaklaşık elli parçadan gemi donanmasıyla Kanlıburun dedikleri bölgede beklemiştir. Bunu istihbaratını alan Osmanlı donanması harekete geçmiş ve elli parçadan oluşan donanmanın etrafını sarmıştır. Müttefik donanması da saklandıkları yerden ortaya çıkarak Osmanlı donanmasının etrafını sarmış ve gemileri top atışına tutmuştur. Osmanlı donanması ağır bir yenilgi almasına rağmen Kıbrıs Adası kendi topraklarında kalmıştır. Venedik ve diğer müttefik devletler ise Osmanlı donanmasına karşı önemli bir zafer kazanmıştır.¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında ilişkiler Preveze Deniz Savaşı'ndan sonra yumuşama dönemine girmiştir. İki devlet arasındaki yaşanan bu yumuşama 14 Zilkade 980/ 18 Mart 1573 tarihinde ahitname ile olumlu yönde gelişmiştir. III. Murat'ın tahta çıkışından sonra Venedik ile yapılan ahitname yenilenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında yapılan ahitnameler, Girit Savaşı'nın başlamasına kadar sürmüştür. Girit Savaşı'na kadar iki devlet arasında

¹⁴ Tuhfet-ül Kibar, ss. 110-113.

¹⁵ Tuhfet-ül Kibar, ss. 114-116.

toplam 5 adet ahitname imzalanmıştır.¹⁶ Bu savaş gerçekleşene kadar Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında ticari faaliyetlerde verimli bir dönem yaşanmıştır. Venedikliler, ihtiyacı olan tahıl ürünlerinin kendi ülkesinde yüksek fiyattan satılması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan tüccarlardan almayı daha uygun bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kritik önemde olan hububat, barut, güherçile vb. malları satmaktan kaçınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı tüccarlar buna rağmen bu ürünleri gemiyle illegal yollardan Girit Adası'na satmakta, oradan da Venedik Cumhuriyeti satın almaktadır. Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu'na en yakın olan toprağı ve ticari üssü Girit Adası'ydı. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı tüccarların hububatı öncelikle Girit Adası'na satmasından dolayı, hububat buranın halkı tarafından uygun fiyattan elde edilmiştir. Girit Senatosu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen hububatı Girit'te üretmek için karar vermiş fakat halk kârı yüksek olan zeytin, turunçgil ve balcılığı bırakmamış, bu ürünleri Osmanlı limanlarında satmayı tercih etmiştir.¹⁷

Osman İmparatorluğu, 16. yüzyılda fethettikleri yerlerle birlikte Akdeniz'de siyasi üstünlüğünün yanında ticari üstünlüğü de sağlamayı planlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bunu sağlamak için Kuzey Afrika'nın tamamı, Mısır, Suriye ve Kıbrıs gibi yerleri fethetmiştir. Bu fetihlerin ardından konumu itibariyle Akdeniz'in kilidi olan Girit Adası, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni hedefi olmuştur. Girit Adası'nda bulunan yönetici kesimin Katolik, köylü kesimin çoğunluğunun Rum olması nedeniyle iki taraf arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar 16. yüzyılda daha da artmış, Rumlar baskı ve ekonomik yokluk sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına göç etmeye başlamıştır. İki grup arasında çatışmayı derinleştiren olaylardan biri de Kandiye Dukası olan Foskari'nin adada yaptığı faaliyetlerdir. Foskarini, adada bulunan Musevilere, Ortodoks halk ve papazlarına karşı dışlama ve baskıyı artırmıştır. Bu baskılara daha fazla dayanamayan Rum halkı, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına yerleşmeye başlamıştır.¹⁸

¹⁶ Meryem Kaçan, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahitnameleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, ss. 78-116.

¹⁷ Lütü Güçer, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi Ve Hububattan Alman Vergiler**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1964, s. 40; Bruno Simon, "On altıncı Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ve Girit ilişkileri Hakkında Birkaç Not", **X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Cilt:4, Ankara, 1993, ss. 1816-1817.

¹⁸ Tuğın, s. 184.

Adadaki Venedik yöneticileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Adası'nı fethetme konusundaki arzusunu fark etmiştir. Girit'teki Venedik yöneticileri durumu Venedik'te bulunan senatoya bildirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs'ı ele geçirmeye çalıştığı zamanda Girit Provedittore generali (aslen müfettiş) olarak görev yapmış olan Marin Cavalli, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs'ın fethinden sonraki hedefinin Girit olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir: *“Türkler Girit'i ele geçirmek için en uygun anı beklemektedir. Bu durumun önüne geçmek için tek yol vardır. O yol onlara bu imkânı vermemektir”*.¹⁹

Girit Adası'nın stratejik konumu ve adada Rumlara ayrımcılık yapılması Osmanlı İmparatorluğu'nun adaya sefer açması için yeterli değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Adası'na sefer açması şu şekilde gerçekleşmiştir: Dönemin padişahı Sultan İbrahim tarafından Mısır'a sürülmüş olan Darüssade Ağası Sümbül Ağa'nın, Mekke kadılığına getirilen Mehmet Bursevî'nin de içinde bulunduğu gemiye Malta korsanları saldırı düzenlenmiştir. Bu korsanlar ile denizde yapılan savaşta başta Sümbül Ağa olmak üzere yüzlerce Müslüman hayatını kaybetmiştir. Ayrıca korsanlar ele geçirdikleri gemideki malların yarısını Girit valisine armağan etmiş ve gemiyi de Girit Limanı'na çekmiştir. Bunun üzerine Malta korsanlarına ve onunla işbirliği yapan Venedik Cumhuriyeti'ne savaş açan Osmanlı İmparatorluğu saldırı için Malta'yı değil, Girit Adası'nı doğrudan hedef belirlemiştir.

Osmanlı ordusunun Girit Adası'na ulaşması ve deniz savaşlarını gerçekleştirmesi için tersaneler gemi yapımına hız vermiştir. Osmanlı'ya bağlı beylere emirler gönderilerek savaşa katılmaları istenmiştir. Anadolu, Sivas ve Karaman eyaletlerine bağlı sancaklardan gelecek beyler ve onlara bağlı askerlerin Çeşme Limanı'nda toplanması emredilmiş, Rumeli'den gelen beyler ve ona bağlı askerlerin Selanik'te toplanması için hüküm verilmiştir.²⁰ Bu seferin serdarlığına Kaptan-ı Derya Silahtar Yusuf Paşa'nın çıkması kararlaştırılmıştır. Rumeli ordusunun serdarlığına ise

¹⁹ Simon, ss. 1819-1820.

²⁰ Anadolu'dan sefere katılacak beylere verilen hüküm:“evvel bahârda mahruse-i Selanik'e varıp âlât-ı piyâde ile mîr-i mîrânlar yanında mevcûd ola”. Balkanlardan sefere katılacak beylere verilecek hüküm şu şekildedir:“Cümlesi Sakız mukâbelesine Çeşme demekle ma'ruf iskeleye varıp mîr-i mîrânlara me'mur olmağla serdârları olan mirahur-ı sâbık Amasya Beyi Ahmed Paşa yanında mevcûd bulunalar ve Vâli-i Vilâyet-i Karaman Durak Paşa bu cümlesi sefâ'ine koyup göndere”. (Tuhfet-ül Kibâr, s. 138; Katip Çelebi, Fezleke, II, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2016, s. 855; Hasan Ali Cengiz, **Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne, 2018, s. 135.)

kale kuşatmaları konusunda deneyimli olan Küçük Hasan Paşa getirilmiştir. Osmanlı donanmasının hazırlanması ve ordunun toplanması üzerine 30 Nisan 1645 yılında Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa donanma ile padişahın da katıldığı törenle uğurlandıktan sonra Malta Adası'na sefere çıkmıştır. Donanma, Sakız Adası'na doğru hareket etmiş ve burada Anadolu Beylerbeyliği'nin tayin etmiş olduğu Sivas ve Karaman'dan gelen sancakbeylerinin donanmaya katılmasını beklemiştir.²¹

Buradan hareket eden donanma Kızılhisar Limanı'na varmıştır. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve ona bağlı kuvvetler, 20 Mayıs 1645'te Selanik Limanı'ndan hareket etmiştir. Daha sonra Rumeli ordusu Kızılhisar'da dört gün durmuştur. Rumeli'den gelen donanma Mora Yarımadası'nda yer alan Termeş Limanı'na 27 Mayıs 1645 tarihinde ulaşmış ve ana donanmaya dâhil olmuştur. Buradan donanma Benefşe Adası açıklarında şiddetli rüzgâra yakalanmış, donanmanın çoğunluğunun Benefşe Adası'na bağlı limana sığınamamasından dolayı Venedik'e bağlı Çuka Adası'na sığınmıştır. Çuka Limanı'na gelen Osmanlı gemileri, Venedik'in Girit Adası'na göndermek için hazırladığı barut, top ve diğer silah mühimmatlarının yüklü olduğu gemiyi ele geçirmiştir.²²

Benefşe Adası'ndan hareket eden donanma, 7 Haziran'da Avarin Limanı'na ulaşmıştır. Donanmada bulunan gemilerin tamiri ve iaşesi için 13 gün bu limanda kalmıştır. Avarin'de Osmanlı donanmasının durduğu sürede Kapudan Bekir Paşa'nın oğlu olan ayrıca Tunus ve Trablus eyaletlerinin beylerbeyliğine sahip olan Abdurrahman Paşa, yedi kıta kalyon ile donamaya iştirak etmiştir. Bu limandan ayrıldıktan sonra Malta'ya hareket emrini bekleyen donanmaya, Yusuf Paşa üst düzey görevlileri çağırarak saldırı noktasının Girit Adası üzerine olduğunu bildirmiştir. Donanma, buradan Manya Burnu'na uğramış ve daha sonra Çuka Adası'na hareket etmiştir. Burada bir gün konakladıktan sonra 22 Haziran 1645 tarihinde Girit sahillerine ulaşılmıştır. Donamadaki mühimmat ve orduyu karaya çıkarmak için uygun bir nokta aranmıştır. Bu mühimmat sevk edildikten sonra Yusuf Paşa, adada ilk saldırılacak yerin Hanya Kalesi olduğunu söylemiş ve savaş hazırlıkları başlatılmıştır.²³

²¹ Fezleke, ss. 856-58; Cengiz, ss. 136-137.

²² Fezleke 2 , ss. 858-859; Tuhfet-ül Kibâr, s. 138.

²³ Ayşe Pul, **Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk kaynağının Tahlili**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s. 127; Cengiz, s. 138.

1.2. GİRİT SAVAŞLARI'NIN BAŞLAMASI VE İLK MUHAREBELER

1.2.1. Adaya Çıkış ve Hanya Kalesi'nin Fethi

Osmanlı İmparatorluğu, Hanya Kalesi'nin kuşatılması için hüküm vermiş olsa da Hanya Kalesi'nden önce adada daha zayıf savunmaya sahip bir kale olan Ayatodori'nin alınması kararlaştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ayatodori Kalesi'ne yönelmesinde etkili olan sebeplerden biri, adada kendi varlığını en kısa sürede hissettirmek ve bu kalede bulunan limanın Hanya kuşatması sırasında Osmanlı donanmasını fırtınadan koruyacağını düşüncesidir. Bu ada, konum itibarıyla Girit Adası'na üç-dört mil mesafede ve Hanya Kalesi'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Ayatodori Kalesi kendi içerisinde iki kaleden oluşmakta, cephane ve iaşe konusunda zengin bir vaziyette bulunmaktaydı. Girit Adası Serdarı Yusuf Paşa, Hanya Kalesi'nin kuşatılması için gerekli hazırlıkları yaparken Ayatodori Kalesi'ni alması için Amasya Livası Ahmet Paşa ile Tırhala Beyi'ni, ayrıca serdengeçti, yeniçeri, Tunus ve Trablus askerlerini ile görevlendirmiştir. Adaya donanmanın ve Osmanlı askerlerinin yaklaştığını gören Venedik garnizonu, Ayatodori'nin yukarı kısmında bulunan kaleyi terk etmiş, limanın ve daha güçlü surların bulunduğu aşağı kalede bir araya gelmeyi tercih etmiştir. Osmanlı kuvvetleri, Yukarı Kale'yi garnizonun Aşağı Kale'ye gitmesiyle mukavemet görmeden ele geçirmiştir. Yukarı Kale'nin ele geçirilmesinden sonraki günün sabahı (28 Rebiyülahir 1055/23 Haziran 1645) Alt Kale, karadan ve denizden toplanarak dövülmüş ve dört saatlik bir kuşatma sonucu kale teslim olmuştur. Bu kalenin alınmasıyla Hanya Kalesi'ni kuşatmak için önemli bir adım atılmıştır.²⁴

²⁴ Kıyıda bulunan kalenin adı San Marine'dir. Bu kalenin komutanı olan Biagio Giuliani adanın ele geçirileceğini anlamıştır. Giuliani ve yanında yüz garnizon askeriyle adayı Osmanlı askerine teslim edeceğine dair güvence vermiştir. Bu güvenceye inanarak kaleye yaklaşan Osmanlı askerine lağım saldırısında bulunmuş ve bu saldırıda yüz civarında Osmanlı askeri ölmüştür. Bu lağım patlaması sonucu kale surlarında gedik açılmış Osmanlı askerleri surlardan içeri girerek kaleyi ele geçirmiştir. (Kemal Yükep, **Girit Seferi (1645-1669)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III/3. Kısım eki, Ankara 1977, ss. 23-24.)

Osmanlı ordusunun ilk hedefi Hanya'nın batısında kalan Ayatodori'ye bağlı iki kalenin ele geçirilmesi olmuştur. Bu kaleler ele geçirildikten sonra Yusuf Paşa 24 Haziran 1645'te Hanya Kalesi'ni kuşatma çalışmalarını hızlandırmıştır. Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi Hanya Kalesi'nin, dört yüz yıldır Venedik hâkimiyetinde olduğunu ve Venedik tarafından bu kalenin savunmasına büyük önem verildiğinden bahsetmiştir. Bu kalenin diğer gördüğü kalelerden farklı bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Kalede toplam yedi burç bulunduğunu ve her bir burcun tepesinde yirmi tane balyemez topun bulunduğunu aktarmıştır. Müellif, kale duvarlarının genişliğinin beş adet atlı askerin yan yana geçebileceği seviyede olduğu belirtmiştir. Yontma taştan yapılmış dokuz tabya, kale duvarının arkasına inşa edilmiştir.²⁵

3 Cemaziyelevvel 1055/27 Haziran 1645 tarihinde Hanya Kalesi'nin karşı hizasında bulunan Kilisa-ı Konstantin'e metris²⁶ kurulmuştur. Kalenin surları top atışlarıyla dövülmeye başlamıştır. Kuşatmanın üçüncü gününde kurulan metrisler arasında yer değişimi yaşanmıştır. Anadolu ve Sivas sipahilerinin kumandanı ve Anadolu Beylerbeyi Ahmet Paşa, askerleri ile birlikte Rumeli metrisine katılmıştır. Samsoncubaşı İbrahim Ağa'nın bulunduğu metrise Karaman askerlerinin bir kısmı yanlarında getirdikleri iki topla dâhil olmuştur. Bozok eyaletine bağlı askerler ile kumandanlarına Kubbeli Kilise adı verilen yerin güvenliğinin sağlanması görevi verilmiştir.²⁷ Osmanlı askerleri, birçok kez Hanya Kalesi'nin savunmasını aşmaya çalışmış fakat Hanya'da bulunan Venedik askerinin şiddetli top, tüfek ve lağım saldırısı sebebiyle geri çekilmek durumunda kalmıştır. Buna rağmen, Osmanlı askerinin saldırıları devam etmiştir. Samsoncubaşı İbrahim Ağa ve onunla aynı yerde görev yapan Rumeli beylerinin ortak kararıyla Murad Ağa Tabyası'nın sol tarafında

²⁵ Fezleke, ss.861-862, Cengiz, s.141.

²⁶ Savaş alanlarında ve kale kuşatmalarında görev yapan askerleri tüfenk, top ve mayın gibi saldırılarına karşı korumak için topraktan oluşturulan siper ve istihkâmlara verilen addır. (M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul, 1983, s. 494.)

²⁷ Hanya Kalesi kuşatmasına katılmış Osmanlı askerlerinin yerleşim düzeni şu şekildedir: Ordunun merkezinde Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, onun yanında sağ ve sol kol alaybeyleri ve Alacahisar, Avlonya, Delvine, Elbasan beyleri yedi top ile hazır bulunmakta, Yeniçeriler, Yeniçeriler Kethüdası Murad Ağa'nın önderliğinde metrise girmiştir. Tırhala, Köstendil ve İşkodra beyleri ise dört adet top Murad Ağa ve ona bağlı yeniçerilerden sonra metrise dahil olmuştur. Tırhala, Köstendil ve İşkodra beylerinin ön tarafına Haseki Ali Ağa'ya bağlı yeniçeriler yerleştirilmiştir. Osmanlı ordusunun sol kanadı deniz kısmında bulunmakta, Yanya, Üsküp, Selanik, Ohri ve Vulçitrin beylerine ve onlara bağlı sipahilere altı adet top verilmiştir. Sol kanatta görev yapan askerlerin ön tarafında ise Samsoncubaşı İbrahim Ağa'nın önderliğinde yeniçeriler metrise girmiştir. (Fezleke 2, s. 860,Cengiz, s. 140.)

bulunan Osmanlı askerlerinin açtığı metrisin ön kısmındaki burcun altındaki lağırna 150 kantar²⁸ barut yerleştirilerek patlatılmış ve burcun duvarları yerle bir olmuştur. Venedik garnizonu tüfek atışları ile Osmanlı askerlerini geri püskürtmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır.²⁹ Bu geri püskürtmeden sonra Hanya Kalesi'ne Osmanlı askeri tarafından iki ayrı kuşatma gerçekleştirilmiştir. Venedik garnizonunun sıkı direniş ve güçlü tüfek ve top atışı sebebiyle Hanya Kalesi Osmanlı askeri tarafından alınamamıştır. Yaklaşık 54 gün süren kuşatmanın sonucunda daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Venedikliler, kaleyi can ve mal güvenliklerine karşılık teslim etmiştir. Kalenin en bilinen ve büyük kilisesi Santa Nikola, Hanya'nın fethinden sonra camiye çevrilmiştir.³⁰

1.2.2. Hanya Fethinden Sonra Yaşanan Gelişmeler

Hanya Kalesi'nin fethinden üç gün sonra usta mimarlar ve neccarlara, kale duvarlarının tamiri için görev verilmiştir. Kalenin tamiri işlemleri tamamlandıktan sonra Yusuf Paşa, Hanya Kalesi'nin korunması ve Girit Adası'nda bulunan diğer kalelerin alınması görevini Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'ya vermiştir. Girit Adası'nda bulunan yeniçerilerin sorumluluğu Haseki Ali Ağa'ya verilmiştir.³¹ Yusuf Paşa, bu tamir ve tayin işlemlerini bitirmiş ve fetihten sonraki günlerde merkezden gelen emirle İstanbul'a çağırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekim ayının sonlarından itibaren sefer dönemi bitmekte ve yeni sefer için bahar ayları beklenmektedir. Yusuf Paşa yola çıkmak için hazırlanmış ve Girit Adası'nda Osmanlı varlığını muhafaza eden askerler haricinde kalan askerlerin gemilere binmesi emredilmiştir. Osmanlı donanması Hanya'dan 1 Ramazan 1055/21 Ekim 1645'de yola çıkmıştır. Aynı tarihte yola çıkan Yusuf Paşa, donanma ile birlikte hareket etmiş fakat Rumeli'ye gitmeyi planlamıştır. Donanma yoluna devam ederken Eğriboz Adası taraflarında sert bir rüzgâr esmiş ve adanın limanı olan Kızılhisar'da beklemek durumunda kalmışlardır. Bu rüzgâr geçtikten sonra eyalet askerlerin tamamı

²⁸ 1 kantar=56.443 kg'a tekabül etmektedir. (Waiter Hinz, **İslamda Ölçü Sistemleri**, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayını,, İstanbul, 1990, s. 33.)

²⁹ Fezleke 2, s. 874.

³⁰ Fezleke 2, ss. 876-878; Cengiz, ss. 154-156.

³¹ Fezleke 2, s. 888; Pul, s. 33.

bulundukları yerlere 3 Ramazan 1055/23 Ekim 1645 tarihinde gönderilmiştir. Donanmanın geri kalanı Kızılhisar'da bulunduğu sırada çok kuvvetli bir poyraz yaşanmış ve donanmada bulunanlar çevredeki adalara savrulmuştur. Bu poyraz, yaklaşık on dört gün devam etmiş, gemilerin tekrar bir araya getirilmesi 18 Ramazan 1055/7 Kasım 1645 tarihini bulmuştur. Yusuf Paşa Kızılhisar'da bulunduğu esnada, merkezden görevli gelip Budin Beylerbeyi Deli Hüseyin Paşa'nın Hanya muhafızlığına getirildiği haberini almıştır. Ayrıca Yusuf Paşa'ya merkezden gelen hatt-ı hümayunda yeniçeri kethüdalığı yapan Murad Ağa'nın Girit'e gitmesi yönünde karar bildirilmiştir. Hüseyin Paşa ile Murad Ağa, Girit Adası'na doğru hareket ederken Yusuf Paşa, Osmanlı donanması ile birlikte İstanbul'a hareket etmiştir. Yusuf Paşa ve Osmanlı donanması 6 Şevval 1055/25 Kasım 1645 tarihinde İstanbul'a vasil olmuştur.³²

Yusuf Paşa, İstanbul'a gittiğinde tebrikler ve hediyelerle karşılaşacağını beklemiştir. Padişah I. İbrahim ise Hanya fethinden sonra Yusuf Paşa'dan adadan yüklü miktarda ganimet getirmesini beklemiştir. Yusuf Paşa, padişahın bu isteğini karşılayamamış ve bunun aksine devlet hazinesinden Girit Seferi için çok büyük para çıkmıştır. Padişah birilerinin araya girmesiyle Yusuf Paşa'yı bu mesele hakkında affetmiştir. Yusuf Paşa ile rekabet içinde olan Sadrazam Semin Mehmet Paşa, Yusuf Paşa'nın Venedik'ten para aldığı ve işbirliği yaptığı yönünde iftira atmıştır. Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı denemek için Girit Adası'na Venedik'ten yeni askerlerin getirildiği söylemiş ve donanması ile Girit Adası'na destek için tekrar gitmesini emretmiştir. Yusuf Paşa mevsimin kış olduğunu ve donanmada bulunan gemilerin yetersiz olduğu söyleyerek padişahın talebini geri çevirmiştir. Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'nın bu tepkisi üzerine kendisi hakkında idam kararını vermiştir.³³

Deli Hüseyin Paşa, Budin beylerbeyliği görevinden alındıktan sonra Hanya muhafızlığının yanında ikinci vezir rütbesini almış ve Mora Sancağı kendisine arpalık olarak ihsan edilmiştir. Hüseyin Paşa'ya merkezden Anadolu üzerinden Benefşe Adası'na gitmesi emir olunmuştur. Venedik donanmasının Girit ve çevresini tehdit etmesi sonucu Hüseyin Paşa çeşitli önlemler almıştır. Tedbir olarak, kendi donanmasını Benefşe'den Anadolu'ya döndürmüş ve tehlikede olan Osmanlı

³² Fezleke 2, s. 889; Pul, s. 34.

³³ Pul, ss. 38-40.

kalelerine destek için tersane kethüdası Ammarzade'ye bağlı yedi kadirga Zilkade 1055/Aralık 1645 tarihinde gönderilmiştir. Ammarzade'nin komutasında bulunan yedi kadirga bir aydan fazla bir zaman görevini ifa etmiş ve ardından Anadolu'ya ulaşmış, buradan da 11 Zilhicce 1055/28 Ocak 1646 tarihinde yola çıkmıştır. Anadolu'dan hareket eden Osmanlı donanması 5 Zilhicce 1055/1 Şubat 1646 tarihinde Hanya'ya vasil olmuştur.³⁴ 1645 kışı, Osmanlı ordusu için savaş hazırlıkları ile geçmiş ve bahar mevsiminde çatışmalar başlamıştır. Deli Hüseyin Paşa adaya ulaştıktan sonra askerin nüfusunu teftiş etmiş ve bu askerler kayıt altına alınmıştır. Ardından Hüseyin Paşa, Hanya Kalesi'nin korunması için stratejik önemde bulunan Todori Kalesi'nin sipahi sayısını artırmıştır. Hanya Kalesi'nin kuzeybatısında, denizin kıyısında Kisamu Kalesi bulunmaktadır. Burası, Hanya Kalesi'nin yakınında yer almaktadır ve konumu itibarıyla stratejik öneme sahiptir. Kisamu Kalesi'nin garnizonunun iki yüz askerden oluştuğu bilinmektedir. Hüseyin Paşa, bu kalenin ele geçirilmesi görevini 20 Muharrem 1056/8 Mart 1646 tarihinde Sekbanbaşı Murad Ağa'ya vermiş ve emrine üç bin nefer tayin etmiştir. Osmanlı askeri Kisamu Kalesi'ne iki gün içerisinde 22 Muharrem 1056/10 Mart 1646 tarihinde ulaşmıştır. Venedik garnizonu kale önüne gelen Osmanlı askerine saldırı düzenlemiş fakat bozularak kaleye geri çekilmiştir. Venedik garnizonu kaleyi uzun süre savunamayacağını anlamış ve kaleyi Osmanlı askerine teslim etmiştir. Osmanlı ordusu önemli bir galibiyet elde etmiş ve moral kazanmıştır.³⁵

Venedik'in Hanya Kalesi'ne saldıracağı yönünde bir haber Hüseyin Paşa'ya ulaşmıştır. Hüseyin Paşa bu haberin üzerine Hanya Kalesi'nin savunmasını güçlendirecek önlemler aldırması ve merkeze, destek kuvvet göndermesi için haber vermiştir. Suda Kalesi'nden kaçan Venedikli bir kaptan, Hüseyin Paşa'ya Venedik'in Hanya Kalesi'ni hem karadan hem denizden kuşatacağını söylemiştir. Venedik donanması Tuzla adı verilen yerden askerlerini karaya çıkarmış fakat Osmanlı askerinin kuvvetli direnişi sonucu 7 Safer 1056/25 Mart 1646 tarihinde geri çekilmek durumunda kalmıştır. Yusuf Paşa İstanbul'a bulunduğu sırada Özi savunmasında görev yapan Siyavuş Paşa, Girit Adası'na yapılacak bahar seferin için görevlendirilmiştir. Siyavuş Paşa'ya Girit serdarlığı görevi verildikten sonra bir ay

³⁴ Fezleke 2, ss. 891-892.

³⁵ Fezleke 2, ss. 898-899; Cengiz, ss. 164-165.

geçmiş ve daha görevin başına geçmeden, Özi savunmasından alınarak Silistre eyaletinin kendisine verildiğini öğrenmiştir. Girit serdarlığına Sultanzade Mehmet Paşa'ya getirilmiştir. Mehmet Paşa, 28 Cemaziyelevvel 1056/12 Temmuz 1646 tarihinde donanmayla birlikte Hanya'ya ulaşmıştır. Ardından Mehmet Paşa ordunun kontrolünü ele aldıktan sonra ilk fetih hedefini Suda Kalesi olarak belirlemiştir. Suda Kalesi'nin kuşatması 7 Cemaziyelahir 1056/21 Temmuz 1646 tarihinde başlamıştır. Ayrıca Suda Kalesi yalnız karadan kuşatılmamış, yüz kırk parçadan oluşan donanma ile deniz tarafından kale kuşatılmıştır.³⁶ Mehmet Paşa, Suda Kalesi'nin kuşatmasının devam ettiği sürede adı geçen kalenin yakınında bulunan Apokoron Kalesi'nin alınması için de Silifke mutasarrıfı olan Çerkes Osman Paşa ve Delvine ve Avlonya beylerini bu göreve seçmiştir. Osmanlı askeri metris kurmuş fakat Apokoron Kalesi'ni almaya muvaffak olamamıştır. Bunun haberini alan Mehmet Paşa, destek için Hüseyin Paşa'yı Apokoron'un alınması için göndermiştir. Osmanlı askeri Hüseyin Paşa ve askerinin desteğiyle kale kısa sürede teslim olmuş ve garnizon, gemilere binip kaçmıştır. Apokoron Kalesi ele geçirilmiş fakat bu süreçte Mehmet Paşa hastalanarak 29 Cemaziyelahir 1056/22 Ağustos 1646'da vefat etmiştir. Bu vefat merkeze Receb 1056/Ağustos-Eylül 1647 tarihinde ulaşmış ve yeni serdarlık görevine Deli Hüseyin Paşa getirilmiştir. Deli Hüseyin Paşa serdarlık beratını evail-i Şaban 1056/12-21 Eylül 1646'ü tarihinde Hanya'dan teslim almıştır. Hüseyin Paşa, Hanya'dan ayrılmadan önce Hanya Kalesi muhafızlığı görevini Sekbanbaşı Murad Ağa'ya bırakmıştır. Hanya'da işlerini hallettikten sonra Osmanlı ordusunun bulunduğu Apokoron'a hareket etmiş ve buraya 12 Şaban 1056/23 Eylül 1646 tarihinde ulaşmıştır. Hüseyin Paşa ertesi gün 13 Şaban 1056/24 Eylül 1646 tarihinde ordunun ileri gelen komutanlarıyla seferin nereye yapılacağı konusunda istişare etmiştir. Bu istişare sonucunda önceki muhafız Mehmet Paşa'nın başlatmış olduğu Suda kuşatmasından, kalenin coğrafi zorluğu sebebiyle vazgeçilmiştir.³⁷

1.3. RESMO'NUN FETHİ

³⁶ Fezleke 2, ss. 905-906; Pul, s. 53.

³⁷ Fezleke 2, ss. 907-908; Cengiz, ss. 165-166.

Hüseyin Paşa, istişare sonucunda yeni kuşatma hedefini Resmo Kalesi olarak belirlemiştir. Apokoron'dan orduyla hareket eden Hüseyin Paşa, 24 Şaban 1056/5 Ekim 1646 tarihinde Resmo Kalesi civarlarına ulaşmıştır. Resmo Kalesi'nin dış kalesi, güneyinde iç kale bulunması haricinde diğer bütün kısımları denizle çevrelenmiştir. İç kale kaya üzerine inşa edilmiş ve yüksek burçlar ile tabyalar kurularak güçlendirilmiştir. Hüseyin Paşa ordusu ile kalenin önlerine geldiğinde, Osmanlı öncülerinin Resmo Kalesi'ne saldırıları devam etmekteydi. Osmanlı'nın ana ordusu, Resmo Kalesi muhasarasını 26 Şaban 1056/7 Ekim 1646 tarihinde başlatmıştır. Resmo Kalesi kuşatmasında metrise, Ocak Kethüdası İbrahim Ağa, Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa ve Zağarcıbaşı Mustafa Ağa ve onların komutasındaki askerler girmiştir. Metrise giren askerlerin yanı sıra metriste olmayan Cezayir ve Tunus beylerbeyliğine bağlı askerler ve diğer metriste bulunmayan askerler muhasara ve omuz omuza cenkle meşgul olmuştur. Venedikliler, metriste bulunan Osmanlı askerlerinin karşısına üç bin beş yüz asker göndermiştir. Saldırı olabileceği konusunda teyakkuzda olan Osmanlı askeri, Venedik askerlerinin saldırısını önce geri püskürtmüş sonra karşı saldırıya geçerek büyük kayıplar verdirmiştir. Bu saldırıdan sonra Osmanlı metrislerinden hisarın bulunduğu tarafa beş lağım atılmış ve iki ayrı yönden toprak sürülmüştür. Hendekte bulunan Venedik askerleri, Osmanlı askerlerinin bu saldırıları karşısında kaleye doğru geri çekilmiştir. Osmanlı askerlerinin metris saldırıları devam ettiği sırada Deli Hüseyin Paşa Rumeli serdengeçti ağalarından İbrahim Ağa ile aralarındaki konuşma sonrası, İbrahim Ağa askerleri ile kale burçlarına doğru hücum etmiş ve tersane denilen bölgeyi ele geçirmiştir. Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa ümera ve ayanları toplayarak onların emrindeki askerler ile şehre saldırı girişiminde bulunmuştur. Ana kalenin dışında yer alan bu yapı serdarın da askerlerinin destek vermesiyle ele geçirilmiştir.³⁸

Resmo Kalesi'nin iç kalesine ulaşmak için Osman Paşa'nın bulunduğu hisar duvarının altına metris kurulmuş fakat açılan metris, kaya kısmına denk geldiği için bu işe son verilmiştir. Bu metrisin kurulmasının işe yaramamasına rağmen Osmanlı askerinin saldırıları sürmüştür. Saldırıları devam ederken üstâd-ı nakkâbân (delgici/burgucu) Şâtırbaşı Mehmed Zemân Bey kuşatmanın 39. günü, Resmo

³⁸ Fezleke 2, ss. 909-915; Naima, **Ravzatü'l- Huseyn fi Hulasa-i Ahbâri'l Hâfikeyn**, Yay. Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Cilt, Ankara, 2014, ss. 1087-1089.

Kalesi'nin yakınında bulunan kulenin, köşenin dibine lağım yerleştirmiştir. Bu lağım aynı gün içerisinde fitil ile patlatılmış ve Osmanlı askerleri bu yıkılan taraftan kaleye yürüyüşe geçmiştir. Kale garnizonu, Osmanlı ordusuna sonraki günün akşamına kadar direnmiştir. Venedik garnizonu, kaleyi daha fazla ellerinde tutamayacaklarını anlayınca 7 Şevval 1056/16 Kasım 1646 tarihinde Osmanlı Serdarı'na kaleyi teslim etmiştir.³⁹ Resmo Kalesi'nin fethinden sonra kalenin en büyük kilisesi camiye çevrilerek Sultan İbrahim'in adı verilmiştir. Bu fetihten sonra Resmo'ya üç buçuk saatlik uzaklıkta bulunan Milopotamo Kalesi garnizonunun kalede bulunmaması sebebiyle askeri karşılık görmeden ele geçirilmiştir.⁴⁰

Hüseyin Paşa Resmo'nun fethinden sonra, Kandiye Kalesi'nin yapısını ve diğer stratejik özelliklerini tespit etmek için yola çıkmıştır. Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi'nin yakınında bulunan Kamatburnu adı verilen hududa 4 Zilkade 1056/ 12 Aralık 1646 tarihinde gelmiş ve burada bir gün geçirdikten sonra ertesi günü Betleso karyesine ulaşmıştır. Burada, Venedik askerinin hazır bulundurduğu topların atışına hedef olan Hüseyin Paşa ve yanındaki askerler Kandiye Kalesi'ne yakın olan hisarın oraya gelmiştir. Venedik askeri, Osmanlı askerine saldırmış ve Osmanlı askeri kayıplar vererek geri çekilmiştir. Hüseyin Paşa emrinde bulunan kişilerle Resmo'ya geri dönmüştür. Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi'ne giden yolun bozuk olduğunu, mühimmat ve iâşe gönderilecek durum için elverişli olmadığını söylemiş ve lojistik ve iâşenin gemi yoluyla sağlanması kararlaştırılmıştır. Hüseyin Paşa Resmo'dan asker, mühimmat ve iâşe getiren gemileri karşılamak için Hanya'ya dönmüştür. Hanya muhafızlığı görevini Küçük Mustafa Paşa'ya bırakmıştır.⁴¹

Hüseyin Paşa'nın kethüdalığını yapmış olan Veli Ağa, onun tarafından Kandiye Kalesi'nin yakınında bulunan Kastro Kalesi'nin alınması için bir miktar asker ile Rebiülevvel 1057/Nisan 1647 tarihinde görevlendirilmiştir. Kastro Kalesi'ne akşam vakti ulaşan Osmanlı askeri, kuşatmaya başlamış ve sabaha kadar süren kuşatma sonucu kaleyi ele geçirmiştir.⁴² Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi'nin kuşatması için otağını Resmo'nun dışına yerleştirmiş ve Resmo Kalesi'nin muhafızlığına Aksaray sancağı mutasarrıfı olan Mehmet Bey'i atamıştır. Hüseyin Paşa merkezden

³⁹ Fezleke 2, ss. 916-918; Naima, ss. 1090-1091.

⁴⁰ Cengiz, s. 174, Pul, ss. 58-59.

⁴¹ Fezleke 2, ss. 919-921.

⁴² Fezleke 2, ss. 927-929.

beklediği asker ve mühimmat desteği gecikince, Kandiye Kalesi kuşatması için desteğin gelmesini beklemeye karar vermiştir. Kandiye'nin Venedik Valisi, emrindeki kuvvetlerin bir kısmını kalenin yakınındaki Osmanlı köylerine saldırmak için görevlendirmiştir. Hüseyin Paşa, Venedik saldırılarına engel olmak için Resmo'da bulunan Rumeli Beylerbeyi Şehbâz Küçük Haşan Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa'yı Kandiye'ye 3 Cemaziyelahir 1057/6 Temmuz 1647 tarihinde göndermiştir. Hasan Paşa ve Osman Paşa Kandiye taraflarında Venedik askerleri ile birden fazla savaşa girmiştir. Bu savaşların devam etmediği dönemde Hüseyin Paşa, Kandiye yakınlarına gelerek Osmanlı ordusunun vaziyetini kontrol etmiştir.⁴³ Hüseyin Paşa, Kaptan-ı Derya Fazlı Paşa'nın komutasındaki mühimmat ve asker taşıyan gemilerin geleceğini haber almış ve Resmo'ya geri dönmüştür. Aradan iki ay geçmiş, Fazlı Paşa ve komutasındaki gemiler 28 Şaban 1057/28 Eylül 1647 tarihinde Hanya Limanı'na yanaşmıştır. Hanya'da bulunan askerler, gemilerle gelen destek sayesinde moral bulmuştur. Fazlı Paşa, Hanya'dan ayrıldıktan sonra Hüseyin Paşa ile konuşmak için Resmo'ya uğramıştır. Fazlı Paşa, Kandiye Kalesi kuşatmasında kullanılacak topları, gemilerle Kandiye yakınlarına bırakmak için yola çıkmış fakat denizden Venedik saldırıları bu taşımaya engel olmuştur. Denizden taşınamayan toplar için karadan taşıma kararı alınmıştır. Bunun için karadan 5 Şevval 1057/3 Kasım 1647 tarihinde manda arabaları ile hareket etmiş, toplar 18 Şevval 1057/16 Kasım 1647 tarihinde Kandiye yakınlarında bulunan Osmanlı ordugâhına getirilmiştir.⁴⁴

Hüseyin Paşa, Kandiye'yi kuşatmadan önce kalenin yakınında bulunan ve Venedik hâkimiyetinde olan Yerapetre ve Mirabelo kalelerinin kuşatılması için emir vermiştir. Yerapetre Kalesi, Kandiye'nin güneydoğu tarafında bulunmaktaydı. Velî Kethüda, Rumeli Defter Kethüdası olan Kuduz Ali Ağa ve Habib Ağa'ya bağlı askerler Yerapetre Kalesi'ni amanname üzerine teslim almıştır. Kaleye az miktarda asker bırakılmıştır. Bu durumu fırsat bilen Venedik askeri kaleyi tekrar ele geçirmiştir. Kalenin tekrar Venedik eline geçtiğini öğrenen Veli Kethüda, Ali Ağa ve Habip Ağa askerleriyle birlikte 6 Zilhicce 1057/20 Ocak 1648 tarihinde kale önüne gelmiş ve çıkan çatışmada iki tarafta ölü ve yaralı vermesine rağmen kale Osmanlı askerinin eline

⁴³ Fezleke 2, ss. 934-39; Cengiz, ss. 181-183.

⁴⁴ Fezleke 2, ss. 940-45; Pul, ss. 70-74.

geçmiştir. Habib Ağa merkeze 29 Zilhicce 1057/23 Ocak 1648 tarihinde gönderdiği mektupta, tekrar Venedik kontrolüne geçmesin diye kalenin yıkıldığını bildirmiştir.⁴⁵

Mirabelo Kalesi, Kandiye'nin doğusunda deniz kıyısında yer almaktaydı. Bu kale, deniz kenarında yer almakta ve bin geminin sığacağı ölçüde bir limanı bulunmaktaydı. Ayrıca bu kalenin alınması sayesinde Kandiye Kalesi kuşatması sırasında Osmanlı askerine iâşe ve mühimmat sevkiyatına imkân sağlanmaktaydı. Bu kalenin fethi için Habib Ağa görevlendirilmiş ve emrine beş yüz-altı yüz civarında atlı asker verilmiştir. Habib Ağa'ya bağlı birlikler 1 Zilkade 1057/28 Kasım 1647 tarihinde kale önlerine gelmiştir. Habib Ağa aldığı istihbarat doğrultusunda Mirabelo Kalesi'nde bulunan üç bin Venedik askerinin kaleden ayrıldıklarını öğrenerek peşlerine düşmüştür. Habib Ağa, Venedik askerini Suraka Boğazı'nda yakalamış ve Osmanlı askeri Venedik garnizonunu bozguna uğratarak kaleye sığınmalarına neden olmuştur. Osmanlı askeri, Venedik askerinin peşine düşmüş ve askerlerin sığındığı Mirabelo Kalesi'ni kuşatmıştır. Bu kuşatma sabahtan akşama kadar sürmüş ve Osmanlı askeri dört kez kaleye saldırı düzenlemiştir. Bu saldırılar ve Venedik garnizonundaki kayıplar, kalenin amanname üzerine teslim olmasına neden olmuştur.⁴⁶

1.4. KANDİYE KUŞATMASI

Osmanlı askerleri, Kandiye Kalesi'nin etrafındaki köyleri ve civarındaki kaleleri kontrol altına almış idi. Kale kuşatılmasının bekletilmesinin sebeplerinden biri merkezden yola çıkan zahire yüklü gemilerdir. Bu gemiler, Sakız Adası yakınlarında fırtınaya tutulmuş ve çoğu batmıştır. Bu haber Osmanlı ordugâhında karamsar bir hava oluşturmuştur. Bu yaşanan olumsuzluklar Kandiye Kalesi'ndeki askerleri cesaretlendirmiş ve kalenin savunması için yeni önlemler alınmıştır. Osmanlı askeri Kandiye Hisarı'nın doğusuna ve karşı hizasında bulunan tepeye, iki balyemez ve altı kolonborna topu ile 6 Rebiülahir 1058/30 Nisan 1648 tarihinde konuşlandırılmıştır. Bu toplar Kandiye'nin kalesine ve liman tarafına fırlatılmıştır. Serdar Hüseyin Paşa, metrise girecek askerlerin komutasını Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri Küçük Hasan

⁴⁵ Fezleke 2, ss. 946-47; Naima, s. 1118.

⁴⁶ Fezleke 2, ss. 948-949; Cengiz, s. 189.

Paşa ve Bıyıklı Mustafa Paşa'ya vermiştir. Hasan Paşa ve Mustafa Paşa komutasındaki askerlerle birlikte 11 Rebiülahir 1058/5 Mayıs 1648 tarihinde metrise girmiştir. Ayrıca Aktabya denilen güçlü bir yerin alınması için Mahmud Paşa ve Arapkir Sancakbeyi Mehmet Bey görevlendirilmiştir. Kandiye Kalesi'nden gece vakti üç bin yaya ve sekiz yüz atlı Venedik askeri, Serdar Hüseyin Paşa'nın bulunduğu Anadolu kısmına 26 Rebiülahir 1058/20 Mayıs 1648 tarihinde saldırıda bulunmuştur. Gece vakti yapılan savaş iki saat sürmüş ve Venedik askerleri, Osmanlı askerlerinin güçlü saldırısı sonunda bozguna uğrayarak kaleye kaçmıştır.⁴⁷ Serdar Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi'nin liman tarafından destek alarak güç tazelemiş ve paşalar, ayanlar vb. askeri komutada olan üst düzey askeri görevliler ile savaş divanını toplamıştır. Hüseyin Paşa, donanmanın yakında geleceğini ve görevli komutanların askerlerle metrise girmeleri gerektiği görüşünü divana sunmuştur. Bu görüşün kabul edilmesinin ardından, askerler 21 Cemaziyevvel 1058/13 Haziran 1648 tarihinde metrise girmiş ve Kandiye Kuşatması aynı zamanda başlamıştır.⁴⁸

Kandiye kuşatmasında bulunan Osmanlı askeri için, mühimmat ve cephaneye taşınmak için yola çıkan Kaptan Ammarzade komutasındaki gemiler, Venedik gemilerinin Çanakkale Boğazı'nın çıkışını kapatması sonucu ilerleyememiştir. Bu gelişmeye rağmen Hüseyin Paşa metrise giren askerleri yüreklendirmiş ve askerler metriste daha azimli çalışmaya başlamıştır. Anadolu ve Rumeli askeri metriste bir yere kadar ilerleyebilmiş ardından karşılıklı Venedik'in elinde bulunan üç adet tabya çıkmıştır. Osmanlı askeri bu tabyaları ele geçirememiş fakat önce metristen 14 Cemaziyülahir 1058/6 Temmuz 1648 tarihinde Rumeli kanadında bulunan lağımlar atılmış ardından Anadolu kanadından da Venedik tabyalarına bir lağım fırlatılmıştır. Akabinde, Hüseyin Paşa ve Anadolu kanadında bulunan askerler ile üç lağıma saldırıya geçmiş, Venedik askeri ile yapılan savaş beş saat sürmüş ve Osmanlı askeri

⁴⁷ Fezleke 2, ss. 964-967; Cengiz, ss. 190-192.

⁴⁸ Kandiye Kalesi kuşatması sırasında Osmanlı ordusunun yerleşimi şu şekildeydi: Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa emrindeki askerler ve buna bağlı olarak bir miktar yeniçeri bir kolda bulunurken diğer kolda ise Anadolu Beylerbeyi Bıyıklı Mustafa Paşa ve Anadolu'dan gelen askerler Niğde mutasarrıfı olan Torbalı Mehmed Paşa ve yeniçeri kethüdası ve bir miktar yeniçeri bulunmaktadır. Ayrıca liman taraflarında bulunan kolomborna topları orada taşınıp kalenin karşısına gelecek şekilde yerleştirilmiş ve bu topların muhafazası görevini Çankırı Sancağında mutasarrıf olan Doğancı Hasan Paşa ile sabık Adana Beylerbeyi olan Çerkeş Osman Paşa ve yanlarına belli miktarda sancak askeri ve yeniçeri tayin edilerek görevlendirilmiştir. Serdar Hüseyin Paşa Rumeli ve Anadolu'dan gelen askerler ile metrise inmiştir. (Fezleke 2, s. 969; Naima, s. 1122.)

tabyaları ele geçirmiştir. Osmanlı askerlerinin hem metrislere hem de kale duvarlarına top fırlatarak saldırması Venedik garnizonunu bunaltmış ve tedirgin etmiştir. Kale garnizonu, Venedik'ten veya diğer devletlerden destek gelmemesi halinde adayı Osmanlı İmparatorluğu'na teslim etmeye karar vermiştir. Adada bulunan bu karamsar durum 1 Muharrem 1059/15 Ocak 1649 tarihinde Venedik'in adaya yardım getirmesi ile son bulmuştur.⁴⁹

Kandiye Kalesi'ne gelen yardım, Osmanlı ordugâhında bulunan askerlerde karamsar bir hava oluşturmuştur. Ayrıca savaş başlamasından bu yana birçok asker yaralanmış ve ölmüş fakat Girit'in fethinin henüz tamamlanmaması askerin direncini kırmıştır. Hüseyin Paşa'nın merkezden istediği yardım talepleri, Venedik'in Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Yardım gemilerinin başında bulunan Kaptan-ı Derya Ammarzade'nin, Venedik ablukasını geçme konusunda ve Hüseyin Paşa'nın yardım talepleri karşısında umursamaz ve hatalı hamleleri sonucu, merkezden gelen emirle kapıcılar kethüdası tarafından kafası kesilmiştir. Venedik'in Çanakkale Boğazı'na kurduğu ablukayı kaldırmak için mücadele verdiği sırada Voynuk Ahmet Paşa, selefinin idam edilmesinden sonra Kaptan-ı Deryalık görevine getirilmiştir. Kaptan-ı Derya Voynuk Ahmet Paşa'nın komutasındaki donanma-ı hümayun, Hüseyin Paşa'nın merkezden beklediği yardım talebini yerine getirebilmek için 18 Rebiülahir 1059/1 Mayıs 1649 tarihinde yola çıkmıştır.⁵⁰ Donanma-ı hümayun Midilli Adası'ndan ilerlerken Anadolu sahillerinde bulunan Kara Foça Limanı'nda durmuştur. Venedik gemileri, Osmanlı donanmasının Kara Foça'da demirlediğini öğrenmiş ve limana baskın yapmıştır. Yaklaşık yirmi dört kalyon olan Venedik donanmasının komutanı Kaptan-ı Derya'ya deniz muharebesi teklifinde bulunmuştur. Kaptan-ı Derya Voynuk Ahmet Paşa bu teklifi kabul etmiş ve Osmanlı askeri gerçekleşen ilk savaşta başarı göstermiştir. Bu mücadele devam ederken kaptan-ı derya, Midilli tarafına gönderdiği yeniçerilerin bulunduğu gemileri desteğe çağırmıştır. Voynuk Ahmet Paşa, yeniçerilerin bulunduğu gemilerin desteğe

⁴⁹ Kandiye Kalesi'ne gelen destek şu şekildedir: Venedik'ten, on yedi adet çektiri, sekiz parça kalyon ile zahire ve mühimmat desteği gelmiştir. Malta, Duka ve Papalıktan toplam yirmi çektiri gönderilmiştir. (Fezleke 2, ss. 971-975; Cengiz, ss. 193-198.)

⁵⁰ Hüseyin Paşa'ya gönderilen bu yardımın dışında, bizzat sadrazam tarafından gönderilen desteğin gönderileceği yönünde mektup gönderilmiştir. Kandiye Kalesi'nin en kısa zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesi için merkezden güçlü bir donanma, Cezâyir ve Tunus'tan gelen gemiler ve Karaman Eyaleti'ne bağlı dört sancakta askerler görevlendirilmiştir. (Çelebi, Fezleke 2, s. 1006.)

gelmeyeceğini anlamış ve savaşa devam etmek yerine gerekli mühimmat ve gıda kaynağını Girit'e ulaştırmak için yola çıkmıştır. Donanma-ı hümayun Foça Limanı'ndan Rodos Adası'na ilerlemiş fakat bu sırada Venedik gemileri ile karşılıklı top atışı yapılmasına rağmen büyük bir çatışma yaşanmamıştır. Kaptan-ı deryanın başında olduğu donanma-ı hümayun Girit'e doğru ilerlediği sırada Cezayir ve Tunus'tan gelen gemiler donanmaya dâhil olmuştur. Voynuk Ahmet Paşa donanması ile Tunus Cezayir'den gelen gemiler Balyakastro Kalesi kuşatmasına katılmıştır. Ahmet Paşa, bu kalenin ele geçirilmesinden sonra emrinde bulunan askerlerle Venedik'in elinde bulunan Suda Kalesi kuşatmasına dahil olmuştur. Askerleri ile kaleye saldıran Voynuk Ahmet Paşa, kaleden atılan top sonucu şehit olmuş ve yerine Kaptan-ı Derya Bıyıklı Mustafa Paşa getirilmiştir.⁵¹

Bu sırada merkezden gelen mühimmat, asker ve tahıl taşıyan gemilerin boğazdaki Venedik ablukasını geçememesi nedeniyle Kandiye'de bulunan Osmanlı ordugâhında tedirginlik ve kargaşa hâkimdir. Bir de bu kargaşadan fırsat kollayan ve siyasi çıkarı olan Zurnazen Mustafa Paşa ve Mahmut Ağa, Hüseyin Paşa'nın Venedik ile işbirliği yaptığı yönünde yalan haberler yayarak askerleri galeyana getirmiştir. Bu haber yayılmış ve askerler, Hüseyin Paşa'nın sarayını basmış ve iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır. Askerler, Hüseyin Paşa'dan Girit'ten ayrılıp evlerine gönderilmelerini istemiştir. Hüseyin Paşa ise askerlere, yıllardır harcanılan mücadeleden bahsetmiş, şehit olan ve yaralanan askerlerinin yanı sıra adada düşman eline geçebilecek top ve çeşitli mühimmatın bulunduğunu söylemiş ve askerlere sefer mevsimine kadar Resmo'da kalmalarını teklif etmiştir. Bu teklifi kabul etmeyecek askerlerin ise memleketlerine geri dönebileceğini söylemiştir.⁵²

Kara Hoca ve derya beyleri, Hüseyin Paşa'nın makamına gelip Voynuk Ahmet Paşa'nın Suda Kalesi kuşatması sırasında şehit olduğunu ve kanının yerde kalmaması için kuşatmanın devam ettirilmesi gerektiğini söylemiştir. Kara Hoca iki bin adet yeniçeri levendi, dört bin kürekçi ve on parça balyemez top zağarcıbaşının emrinde bin beş yüz asker getirmiştir. Yaklaşık üç bin beş yüz civarında asker 21 Şaban 1059/30 Ağustos 1649 tarihinde metrise girmiştir. Ertesi günü ise Venedik askeri balyemez topun olduğu tarafa lağım fırlatmış ve ardından Osmanlı metrise üç bin

⁵¹ Naima, ss. 1235-1238.

⁵² Fezleke 2, ss. 1015-1016; Naima, ss. 1238-1241.

civarı asker saldırmıştır. Osmanlı metrisinde bulunan yeniçeri, Anadolu ve Rumeli askeri saldırıyı püskürtmüş ve ardından saldırıya geçmiş, Venedik birliklerini mağlup etmiştir. Osmanlı askerleri bu başarının ardından aynı ayın son günlerinde gece vakti, metrisin karşısında yer alan Venediklilere ait iki tabyaya saldırmıştır. İki taraf arasında büyük bir savaş yaşanmış ve Osmanlı askeri iki önemli tabyayı ele geçirmiştir.⁵³

1650 yılından 1667 yılına kadar savaş iki taraf için de kilitlenmiştir. Bu kilitlenmenin sebepleri arasında; Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesinin zayıf olması, sadrazamlığa getirilen kişilerin yetersiz oluşu veya o görevi isteyen başka kişilerin görevde bulunan sadrazama iftira atarak görevinden azledilmelerine ve devlet işlerinin yarım kalmasına neden olmaları sayılabilir. 1656 yılına kadar serdarlık görevinde kalan Deli Hüseyin Paşa, halefi Süleyman Paşa tarafında hem devlet işlerindeki beceriksizliği hem de devlette torpil ve kayırmacılık yaptığı gerekçesiyle 2 Cemaziyülevvel 1066/27 Şubat 1656 tarihinde azledilerek görevinden alınmıştır. Hüseyin Paşa'ya merkezden gelen sadrazamlık mührü, kapıcılar kethüdası aracılığıyla gönderilmiştir. Hüseyin Paşa'ya sadrazamlık görevi verildiği sırada Girit'te bulunduğundan, İstanbul'da görevinin başına geçmesine kadar Kaptan-ı Derya Zurnazen Mustafa Paşa'nın görevi yürütme hususunda anlaşılmıştır.⁵⁴

Sadrazamlık görevi Hüseyin Paşa'ya verilmesine rağmen, Zurnazen Mustafa Paşa vekaleten baktığı göreve kendi geçmiş, devlet erkani elini öperek bağlılığını bildirmiş ve bu şekilde kendi sadrazamlığını kabul ettirmiştir. Bu dönemde, merkezde ekonomik bunalım nedeniyle yeniçeri ağalarına ve askerlere maaş verilmemesi üzerine gerçekleşen Vaka-i Vakvakiye olayı yaşanmıştır.⁵⁵ Bu olayda parmağı olduğu bilinen Zurnazen Mustafa Paşa'ya yeniçeriler destek vermemiş ve Zorba Hasan Ağa namında yeniçeri ağası padişahın huzuruna gelerek sadrazamlık mührünün Siyavuş Paşa'ya verilmesi gerektiğini iletmiştir. Zurnazen Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı dört saat sürmüştür.⁵⁶

⁵³ Naima, ss. 1241-1242.

⁵⁴ Kapıcılar kethüdasının getirdiği sadrazamlık beratının yanında Girit'teki durumu hakkında merkezdeki yöneticiler Hüseyin Paşa'ya ; "Eğer senin vücudun Girit Adasında lâzım değilse karadan gele. Eğer hareketinde din ve devlete zarar gelmesi ihtimali varsa adanın muhafazası hizmetinde kalasın." (Cengiz, ss. 226-227.)

⁵⁵ Bu isyanın başındaki ağalar, 4. Mehmet'ten muhalif oldukları devlet görevlilerinin başını istemiştir. Bu görevlilerin başları isyancıların bulundukları gönderilmiş ve başlar o yerdeki bulunan ağaçlara asılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Çınar Vakası", *DİA*, Cilt:8, 301-302.

⁵⁶ Cengiz, ss. 227.

Osmanlı İmparatorluğu’nu bu belirsizlik ve kaostan kurtarmak için Hatice Turhan Sultan’ın arabuluculuğu sayesinde Köprülü Mehmet Paşa, 25 Zilkade 1066/14 Eylül 1656 tarihinde sadrazamlık makamına getirilmiştir. Osmanlı yönetimindeki belirsizlik Mehmet Paşa göreve getirilene kadar sürmüş bu süreç içerisinde Venedikliler Kandiye Kalesi’nin iaşesi ve tamiri için zaman kazanmıştır. Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Köprülü Ahmet Paşa’nın sadrazamlığı sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nda kaos ortamı son bulmuş, iç ve dış siyasette önemli başarılar elde edilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa sadrazamlığa geldikten sonra öncelikle iç meselelerde otoritesini tesis etmiş ardından başta Abaza Hasan Paşa’nın isyanı olmak üzere birçok isyanı bastırmıştır.⁵⁷

Ayrıca Venedikliler 1648 yılında seksen gemiden oluşan donanmalarıyla Çanakkale Boğazı’nı kapatmış, bu ablukayı ortadan kaldırmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu ile birçok kez deniz ve kara savaşları yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, hem ticari amaçlı hem de Girit’e gönderilen iaşe, ordu ve mühimmat taşıyan gemilerin adaya çıkamaması yüzünden büyük bir kriz yaşamıştır. Bu abluka sadece Girit’te bulunan Osmanlı ordugâhında kaosa sebep olmamış, boğazlardan İstanbul’a yapılan gıda sevkiyatını da sekteye uğratmış ve gıda krizi yaşanmıştır. Venedikliler, Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı bu lojistik kriz ve merkezde otorite boşluğu sonucu Limni ve Bozcaada’yı ele geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan kriz nedeniyle iaşe ve mühimmat ihtiyacı karşılanamamış, bunun yanında orduda maaşlı askerlerin ücretleri ödenememiş, orduda tımar sahibi olan kişilerin topraklarından uzak kalması huzursuzluk oluşturmuş ve devlet görevlerinin kendi aralarında siyasi rekabete girmesi krizi derinleştirmiştir.⁵⁸ Deli Hüseyin Paşa’yı kendisine rakip olarak gören Köprülü Mehmet Paşa, sadrazamlık makamına geldikten sonra onu idam ettirmek için her türlü yolu denemiştir. 1658’in Kasım ayında Deli Hüseyin Paşa, Rumeli Beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa, Deli Hüseyin Paşa’nın maddi yönden imkânlarını kısıtlamış, bu sebeple Hüseyin Paşa kendi emrindeki leventlerin maaşları ödeyemeyecek hale gelmiş ve bu maaşları karşılamak için zengin kesimden vergi almak durumunda kalmıştır. Köprülü Mehmet Paşa,

⁵⁷ Halil İnalcık, **Devlet’i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – III Köprülüler Devri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 24-55.

⁵⁸ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, **Kısa Girit Tarihi**, s. 52.

Hüseyin Paşa'nın aldığı bu vergilerden haberdar olmuş ve bu durumu Hüseyin Paşa'nın rüşvet aldığı ve görevini yerine getirmediği şeklinde merkezde duyurmuştur. Bu suçlamaları öğrenen ve bunlara inanan padişah, Hüseyin Paşa'yı önce hapse attırmış ve iki gün geçtikten sonra yani 29 Aralık 1658 tarihinde astırmıştır.⁵⁹

1.4.1. Kandiye Kalesi'nin Fethi

1661 yılında Köprülü Mehmet Paşa öldükten sonra sadrazam olarak yerine Köprülü Ahmet Paşa geçmiştir. Köprülü Ahmet Paşa'nın sadaretinin ilk yıllarında Avusturya ile yapılan savaş ile uğraşmıştır. Avusturya ile 1664'te yapılan Vasvar Antlaşması'nı imzalandıktan sonra Fazıl Ahmet Paşa, Girit meselesine dönebilmiştir. Padişah'ın otağı Davud Paşa sahrasına dikilmiş ve belirli zaman geçtikten sonra Fazıl Ahmet Paşa ile devlet erkanı ve mahiyetiyle Edirne'ye gelmiştir. Ahmet Paşa burada devlet erkanı ile birlikte Sultan IV. Mehmet ile görüşmüştür. Fazıl Ahmet Paşa, Edirne'ye geldikten sonra padişah kendisini Girit'e serdar olarak atamıştır. Ardından on iki senedir tutuklu bulunan Venedik elçisi ile görüşmüştür. Venedik elçisi Sadrazam Ahmet Paşa'ya barış teklifinde bulunmuş, ayrıca Kandiye Kalesi'nin kendilerinde kalmasını ve bunun için Osmanlı İmparatorluğu'na yüklü miktarda haraç vermeyi teklif etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Kandiye Kalesi'nin karşısına yapmış olduğu iki kalenin yıkılmasına karşılık Venedik'ten Suda Kalesi'ni yıkmasını istemiş fakat Venedik bu kalenin kendileri için maddi ve manevi önemi olduğu için yıkmaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine sadrazam, Kandiye Kalesi'nin alınmasına kadar durmayacaklarını dile getirmiş ve savaş hazırlıkları hız kazanmıştır. Bu sırada Edirne'de bulunan Ahmet Paşa, burada elçiyle konuştuktan sonra Girit Adası'na hareket etmiş ve Gümölcine, Serez, Selânik, Yenişehir istikametinde ilerlemiş ve oradan İstefe denilen noktaya gelmiştir. Köprülü Ahmet Paşa, İstefe'den sefer için görevli komutanlar ve askerlerin tamamı ile birlikte 27 Rebiülahir 1077/27 Ekim 1666

⁵⁹ Vahit Çabuk, **Köprülüler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 56-58.

tarihinde Termeş'e ulaşmıştır. Kaptan-ı Derya Kaplan Mustafa Paşa Termeş'e aynı günde vasıl olmuştur. Bir sonraki gün ise yani 3 Cemaziyülevvel 1077/1 Kasım 1666 tarihinde Benefşe Limanı'na ulaşmıştır. Buradan da gemiler bütün gün kürek çekmiş, Köprülü Ahmet Paşa 5 Cemaziyülevvel 1077/3 Kasım 1666 öğle vaktinde Hanya Limanı'na vasıl olmuştur.⁶⁰

Kandiye Kalesi'nin durumunu incelemek için harekete geçmiş olan Köprülü Ahmet Paşa, 27 Cemaziyülahır 1077/15 Aralık 1666 tarihinde yola çıkmış, bir hafta içerisinde Kandiye Kalesi'ne varmış ve kalenin karşısında yer alan Deli Hüseyin Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu sarayda konaklamıştır. Ardından 5 Receb 1077/1 Ocak 1667 tarihinde ordugâha gelip askeri komutanları çağırması ve onlarla istişare etmiştir. Köprülü Ahmet Paşa, kale çevresinde bulunan Cühud tabyası ve ak tabyayı çevrede bulunan komutanlarla incelemiş ve 17 Recep 1077/13 Ocak 1667 tarihinde Hanya'ya etmiştir.⁶¹ Mayıs ayına kadar Girit Adası'na gemilerle asker mühimmat, top ve gıda taşınmıştır. Evliya Çelebi, Anabolı Limanı'ndan 4 Ekim 1667 tarihinde Girit Seferi'ne götürülmesi için hazırlanan yüz bin çuval zahire ve mühimmatı kadirgalara yüklenmesinde yardımcı olmuş ve bu gemilerle kendisi de Girit'e gitmiştir. Bu yolculuğu Seyahatnamesinde anlatmıştır.⁶² Köprülü Ahmet Paşa, Kandiye muhasarasını başlatmak için Hanya'dan hareket etmiş ve bir haftalık yolculuktan sonra 29 Zilkade 1077/23 Mayıs 1667 tarihinde Kandiye'de Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan İnadiye Kalesi'ne yerleşmiştir. Muhasara başlamadan önce savaş divanı toplanmış ve askerlerin nerelerde görev yapacakları ve stratejilerin neler olduğu kararlaştırılmıştır. Ardından 4 Zilhicce 1077/28 Mayıs 1667 tarihinde askerler metrise girmiştir. Köprülü Ahmet Paşa metrise giren askerleri Venedik saldırısına karşı korumak için altı adet balyemez top yerleştirmiştir. Ayrıca metrise giren Osmanlı askerleri, Venedik askerlerinin yerleştirdiği lağımları etkisiz hale getirmeye ve kaleye ilerlemeye çalışmıştır. Venedik tarafı da Osmanlı askerlerinin yerleştirdiği lağımları

⁶⁰ Abdulkadir Sıddık Yücel, **Mühürdâr Hasan Ağa Cevâhirü't-Tevârîh**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Kayseri, 1996, ss. 305-309; (Abdulkadir Sıddık Yücel, **Mühürdâr Hasan Ağa Cevâhirü't-Tevârîh**, Asitan Kitap, Sivas, 2013.) (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, ss. 9-11.

⁶¹ Yücel, **Cevâhirü't-Tevârîh**, ss. 311-312.

⁶² Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Gümülcine, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağ, Yapı Kredi Yayınları**, Kitap: 8, Cilt: 1, Yay. Haz. Yücel Dağlı, İstanbul, 2011, s. 366.

imha etmeye çabalamış ve onları kaleye çıkarmamak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu önlemlerin yanı sıra Venedikliler, Kandiye Kalesi'ni metris saldırısına karşı korumak için tabyaların ilerisine üst üste gelecek biçimde üçer kattan oluşan lağım kazmıştır. Bu lağımlar Osmanlı askerine büyük kayıplar verdirmiştir. Venediklilere ait lağımların tespiti için Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa, kendisinin, Anadolu ve Rumeli beylerbeyinin bulunduğu kollara ikişer kattan oluşan üçer lağım kazdırmıştır. Osmanlı askerlerine takviye gelmesine rağmen yaklaşık iki sene kış aylarını metris içinde geçirmiştir. Kış ayı bittikten sonra Osmanlı askerleri metrislerden ilerlemeye çalışmış hem lağımları etkisiz hale getirmeye hem de Venedik için lağımları yerleştirmeye çalışmıştır. Osmanlı askerlerinin ilk metrise girmesinden itibaren lağım savaşları yaklaşık yedi ay sürmüştür.⁶³ Bu süreç içerisinde Osmanlı askerlerinin Rumeli kanadından taşra tabya adı verilen yer 10 Cemaziyülevvel 1078/28 Ekim 1667 tarihinde ele geçirmiştir.⁶⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Adası'na gönderdiği gıda, asker, mühimmat Hanya, Resmo ve Yerapetre'de bulunan limanlardan birine ulaştırılmakta, buradan da Kandiye'ye beş saatlik mesafede bulunan Çanak Limanı'na nakledilmektedir. Çanak Limanı'ndan da Kandiye'deki Osmanlı ordugâhına ulaştırılmıştır. Çanak Limanı'nın savunmasını sağlamlaştırmak ve Kandiye'ye gerekli ihtiyaçları yetiştirmek için limanın bulunduğu yere palanga yapılmış ve birkaç pare top ile desteklenmiştir. Kandiye'ye Osmanlı ordugâhına ulaşan bu yardımları durdurmak için Venedik yedi adet gemiyi limanın önüne göndermiştir. Bu gemileri limandan temizleme görevi Anadolu Beylerbeyi Halil Paşa'ya verilmiştir.

Halil Paşa görev yaptığı Resmo'dan hareketle Çanak Limanı'na doğru yola çıkmıştır. Fodula Limanı denilen yere gelen Halil Paşa burada Venediklilerin gönderdiği yedi adet gemiye saldırmıştır. Bu gemileri tuzak olarak kullanan Venedik Generali Morosini, yirmi adet gemiyi saklamış ve Halil Paşa'nın yedi gemiye saldırısından sonra diğer gemileri savaşa dâhil etmiştir. Bu savaş sonucu yedi kıta çektiri düşman gemilerinden Resmo'ya sığınmış ve diğer beş gemi ise düşman gemilerinin ortasında kalarak düşman eline geçmiştir.⁶⁵ Köprülü Ahmet Paşa ikinci

⁶³ Nazire Karaçay Türkal, **Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, ss. 445-450.

⁶⁴ Yücel, Cevâhirü't-Tevârih, s. 360.

⁶⁵ Cengiz, ss. 250-255; Pul, ss. 138-140.

muhasarayı Kandiye’de bulunan Osmanlı ordugâhına yeterli miktarda gelen gıda mühimmat ve asker takviyesi için beklemiştir.

Kuşatma için gerekli tertibat ve taktik kararlaştırıldıktan sonra Köprülü Ahmet Paşa komutasındaki askerlerin 20 Muharrem 1079/30 Haziran 1668 tarihinde metrislere girmesiyle birlikte iki taraf arasında uzun süre şiddetli lağım savaşları yaşanmıştır. Bu savaşlar Aralık ayına kadar devam etmiş fakat Osmanlı askerleri kesin bir başarı elde edememiş, askerlerin morali bozulmuştur. Kandiye Kalesi’ne, Venedik’ten gelen gıda ve mühimmat desteği azalmış ve kale kendi stoklarını da kullanmaya başlamış ve çaresizlik içinde kalmıştır. Ayrıca Venedik, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Kandiye Kalesi’ni savunamayacağını anlamış ve Avrupalı devletlerden yardım talep etmiştir. Fransa, Kandiye Kalesi’nin barut ihtiyacını tedarik etmesine karşılık Girit Adası’ndaki Venedik’e ait olan birkaç kalenin Fransa’ya verilmesi konusunda Venedik ile anlaşmıştır.⁶⁶ Kandiye Kalesi’nin batı tarafında denize yakın yerde yer alan Kızıl Tabya’nın karşısında bulunan kısmın kayalık bir yerde olması nedeniyle farklı bir yöntem uygulanmış ve metris hendeklerinin ilerlemesi için ordu içinden ve dışından (defterdar, katip vb.) gelen gruplardan yararlanılmıştır.⁶⁷ Osmanlı askeri 1668 kışını yine metrislerde geçirmiştir. Köprülü Ahmet, bahar döneminde gerekli yardımların Kandiye’ye ulaşmasını beklemiş ve ardından 1 Muharrem 1080/1 Haziran 1669 tarihinde kale muhasarasının üçüncü aşaması başlamıştır.⁶⁸

Venedik, bu süreç içerisinde Kandiye Kalesi’nin savunmasına yardım etmek için anlaştığı Fransa ile gerekli askeri tertibatı hazırlamış ve Kandiye’ye yola çıkan yetmiş adet kalyon, limana ulaştıktan sonra 25 Muharrem 1080/25 Haziran 1669 tarihinde yaklaşık on altı bin Fransız askeri Güllük tabyasına taarruz etmiş, buraya kadar hatlarını ilerletmiş fakat burada bulunan Osmanlı askerlerinin etkili saldırısı, Fransız askerlerini umutsuzluğa düşürmüştü ve limandan gemilere binip Kandiye Kalesi’ne sığınmışlardır.⁶⁹

⁶⁶ Türkal, Zeyl-i Fezleke, s. 521.

⁶⁷ Veysel Göger, “Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)”, **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı: 52, 2018, ss. 56-57.

⁶⁸ Türkal, Zeyl-i Fezleke, s. 533.

⁶⁹ Nuri Adıyeke, **Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s. 71; Cengiz, s. 285; Pul, ss. 183-184.

Bu başarısız girişimin arkasından Venedik'in yoğun destek talebi üzerine Papa, Fransa ve Malta'dan toplam otuz parça çektiri gemisi Kandiye Kalesi'ne desteğe gelmiştir. Venedik'in kontrolünde olan İstendiye Adası'ndan kaçan Müslüman bir esir, Venedik'in savaş planını 6 Safer 1080/6 Temmuz 1669 tarihinde Osmanlı'ya anlatmıştır. Esire göre, müttefik donanması ve Venedik'in kendi donanması Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa'nın kontrolündeki kolu metrise çekmeyi daha sonra da donanmadan atılan toplarla oradaki askerleri öldürüp metrisi ele geçirmeyi planlamıştır. Ahmet Paşa, bu durumu öğrendikten sonra Osmanlı askerlerine gerekli uyarılara yaparak beklemeye geçmiştir. Yirmi dördü yirmi beşe bağlayan gecede müttefik donanmasında altmış ile yetmiş civarında topçeker bulunmakta, yüze yakın kalyon ve on sekiz adet çektiri ve altı adet mavnadan oluşan ve başlarında Patrona Kalyonu denilen gemi yer almaktadır. Bu gemilerle birlikte kaleden dâhil olmak üzere beş bin ile altı bin civarı top Osmanlı askerlerinin bulunduğu metrise fırlatılmıştır. Kaleden topun yanı sıra metrise lağım da atılmıştır. Osmanlı ordusu ise balyemez toplar, humbara ve lağım atarak karşılık vermiştir. Osmanlı saflarından atılan bir balyemez top müttefik donanmasının başında olan patrona kalyonunun mühimmatına gelmiş ve gemi batmıştır. Bunun üzerine müttefik donanması daha fazla kayıp vermemek için geri çekilmiştir.⁷⁰

Fransızlar, Venediklilere hem karadan hem de denizden destek vermiş fakat bu destek başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı ordusu müttefik donanmasının geri çekilmesi ile birlikte Kandiye Kalesi'ne daha şiddetli saldırılar düzenlemiş, on üç sıçan yolu oluşturulmuştur. Kandiye Kalesi garnizonu, müttefik desteğinin gitmesi ve Osmanlı askerinin metrisme saldırılarının şiddetlenmesi sonucu kaleyi daha fazla ellerinde tutamayacaklarını anlamış ve kaleden iki askeri Osmanlı ordugâhına göndermiş ve 1 Rebiyülahir 1080/29 Ağustos 1669 tarihinde barış teklif etmiştir. Bu barış görüşmeleri iki tarafın elçi göndermelerinden dolayı birkaç gün uzamıştır. Köprülü Ahmet Paşa ile Kandiye Kalesi kumandanı barış teklifinden sonraki gün ak tabya denilen yerde buluşmuştur. O günün sabahı 4 Rebiyülahir 1080/1 Eylül 1669 tarihinde temsilciler barış antlaşmalarının maddelerini görüşmeye başlamış ve 9 Rebiyülahir 1080/6 Eylül 1669 tarihinde on yedi maddeden oluşan barış antlaşması

⁷⁰ Türkal, Zeyl-i Fezleke, ss. 535-538; Mustafa Bin Mustafa, **Târîh-i Sefer ve Feth-i Kandiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Yay. Haz. Meltem Aydın, İstanbul 2016, ss. 133-134.

imzalanmıştır. Antlaşma maddeleri sonucu Venedik, Osmanlı İmparatorluğu'na Kandiye'yi teslim etmekte, Osmanlı İmparatorluğu ise Suda, Granbosa ve İspirlanka palangalarında Venedik hakimiyetini kabul etmektedir. Karşılıklı esirlerin serbest bırakılması ve Akdeniz'de Venedik himayesinde bulunan korsanların Osmanlı gemilerine saldırmaması konusunda anlaşılmıştır.⁷¹

On altı maddenin tamamı yerine getirilene kadar iki devlet birbirlerine üçer rehine vermeyi kararlaştırmıştır. Bu rehinelerden biri olan Karakulak Ahmet Ağa, kaleden 30 Rebiyülahir 1080/27 Eylül 1669 tarihinde ordugâha gelip kale komutanı Morosini'nin kaleden ayrılacağını, sabahleyin ise kaleyi teslim etmek istediğini Köprülü Ahmet Paşa ve komutanlara söylemiştir. Ertesi gün kale anahtarları, üç Venedik askeri tarafından kale önüne gelen Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa'ya verilmiştir.⁷²

⁷¹ Türkal, Zeyl-i Fezleke, ss. 539-541.

⁷² Türkal, Zeyl-i Fezleke, ss. 541-544.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ LOJİSTİĞİ VE GİRİT MUHAREBELERİ

2.1. OSMANLI SAVAŞ LOJİSTİĞİ

Geçmişte ve günümüzde devletler sınırları dâhilinde veya ötesindeki yerlere gerek yardım gerekse işgal faaliyetleri için lojistiğe ihtiyaç duymuşlardır. Lojistiğe ihtiyaç duyan devletlerden birisi de Osmanlı İmparatorluğu'dur. Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu bölge itibariyle hem Bizans ile hem de Anadolu'da kurulmuş beylikler ile etkileşime girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi başarıları beylikten devlete geçişini hızlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan gaza anlayışı devletin yayılışındaki en önemli ideolojilerden birisini teşkil etmektedir.⁷³ Osmanlı İmparatorluğu'nun birkaç yüzyıl içinde bu kadar büyümesini sadece ordunun başarısına bağlamak mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu, seferin koordineli ve başarılı bir şekilde yürütülmesi için sefer lojistiğine büyük önem vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sefer öncesi ve sefer sırasında; ordunun ihtiyacını karşılamak, ordunun sefere gideceği güzergâhta bulunan yerlere köprü ve yol inşa etmek, daha önceden inşa edilmiş yapılar zarar görmüş ise onları onarmak, orduya asker temin etmenin yanında ordunun ihtiyacı olan gereçlerin tedariki gibi konulardaki faaliyetleri savaş lojistiği kapsamına girmektedir.⁷⁴

Osmanlı ordusu sefere çıkmadan önce ve sefer esnasında, devletin belli başlı meseleleri çözmesi gerekmektedir. Bunlar; ordunun iaşesinin sağlanması, açılan seferin masraflarının karşılanması, sefer açıldıktan sonra devletin seferberlik ilan etmesi, sefer yapılan yere ordunun taşınması ve yerleştirilmesidir.⁷⁵ Osmanlı İmparatorluğu II. Viyana Kuşatmasından itibaren sefer lojistiğinden daha çok hâkimiyetinde olan toprakları korumaya çalışmış ve savaşlar sırasında bu topraklara gerekli lojistiği sağlamaya önem vermiştir.

⁷³ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 12-13.

⁷⁴ Mehmet Zahit Yıldırım, "1724-1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar" **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran 2002, s. 141.

⁷⁵ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, ss. 2270-2271.

2.1.1. Osmanlı birliklerinin birleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde ve taşrasında görev yapan birlikler, savaş ilanından sonra ve padişahın fermanı doğrultusunda hazırlıklara başlarlardı. Nevruz⁷⁶ zamanı sarayın önüne padişahın tuğu konulduktan sonra merkez ordu harekete geçirdi. Bu ordunun hareketinden sonra taşradaki birlikler merkez ordunun ilerleyişine bağlı olarak belirlenen zamanlarda harekete geçmekteydi. Taşra ordusunun meydana gelmesinde temel unsur olan tımarlı sipahiler, sefer için birtakım hazırlıklara girişirdi. Seferden önce tımarı olan sipahiler, kendi gelirini toplama ve bu gelirle kendisini ve kendi hizmetinde bulunan cebelülerin yol, iaşe ve teçhizatını karşılamakla yükümlüydü. Merkez ordusunda bulunan kapıkulular ve yeniçeriler ile tımarlı sipahilere bağlı birlikler birleşince bütün bir ordu meydana gelmekteydi.⁷⁷

Bu ordunun bir araya gelmeden önceki birleşme aşamalarında görevli olan kişiler; alaybeyi, sancakbeyi, beylerbeyi ve kadıdır. Bu görevliler Osmanlı klasik döneminde görevlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlı ordusu, post-klasik dönemden itibaren askeri konuda dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşüm sonucunda yeni birlikler ilave edilmiş, ayrıca bazı birlikler dağıtılmıştır. Bu birliklerin denetlenmesi ve kontrolü görevini idari ve adli görevlilere değil askeri görevlilere verilmiştir.⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu, seferde savaşan askerlerinin vaziyetini önemseydiği kadar kendi sınırlarını korumakla görevli olan askerlerin vaziyetine de önem vermektedir. Bu askerler, şehir ve kasabalarda oluşabilecek işgal, yağma vb. gibi durumlara karşın savunmaya hazır bir halde beklemiştir. Osmanlı şehir ve kasabalarını savunan askerlerin kendi memleketleri dışındaki yerlerde ve bu yerlerin de şehirden uzaktaki kırsal bölgelerinde yaşamalarına müsaade edilmiştir. Bu durumun uygulanmasının sebebi, askerlerin asayişsizlik yapmalarına engel olmak ve halk ile temaslarını minimuma indirmektir.

⁷⁶ Mehmet Yaşar Ertaş bu sürenin 21 mart ile 23 nisan arasında herhangi bir günde olduğunu söylemiştir. bkz: Mehmet Yaşar Ertaş, "Osmanlı Ordusunun Savaş Hazırlıkları ve Sefer Organizasyonu", **Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü Tarih - Strateji - İstihbarat - Teşkilat - Teknoloji**, (Ed. A. Sefa Özkaya), Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 570.

⁷⁷ Ertaş, ss. 570-571.

⁷⁸ Tahir Sevinç, "1695 Sakız Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 21, Mayıs 2010, s. 66.

Osmanlı ordusu sefere giderken üç kanata ayrılmaktadır. Rumeli, Anadolu ve merkez ordusudur. Bu ordunun dışındaki taşradan dâhil olacak birlikler, seferin belirlenmiş ana yoluna ulaşana kadar farklı yollardan ulaşım sağlamıştır. Bu birliklerin başında onları kontrol edecek ve denetleyecek görevliler bulunmaktaydı. Ordunun sayısına ve seferin mesafesine bağlı olarak ilerlemesi ve dinlenmesi değişiklik göstermiştir. Osmanlı donanmasında görevli olan gemilerde mürettebat ve levantlar haricinde sefer için taşınan askeri birlikler İstanbul ve bu iş için belirlenmiş iskelelerden taşınmaktaydı.⁷⁹

2.2. GİRİT ADASI'NA ULAŞIM

2.2.1. Sefer Yolunun Güzergahı ve Menzil Kurumu

Osmanlı İmparatorluğu, Sümbül Ağa Olayı üzerine Venedik'e savaş kararı almıştır. Savaş açılması henüz resmi olarak gerçekleşmediği için başta Venedik olmak üzere birçok devlet Malta'ya sefer açılacağını düşünmüştür. Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, Osmanlı donanmasının başında 30 Nisan 1645 tarihinde Malta üzerine sefer için denize açılmıştır. Donanma, Sakız Adası'na doğru harekete geçmiştir. Kara Hoca namıyla bilinen Rodos Sancakbeyi İbrahim Bey'e sekiz kadirge verilmiş ve kendisinin Kızılhisar'a gitmesi ve donanma-i hümayun gelince de ona katılması bildirilmiştir. Sakız Adası'na donanmayla gelen Yusuf Paşa, burada Anadolu Beylerbeyi tevcih olan Küçük Ahmet Paşa ile Anadolu, Karaman ve Sivas sancakbeylerine bağlı askerler ile Kızılhisar Limanı'na hareket etmiştir. Rumeli Beylerbeyi görevine getirilmiş olan Küçük Hasan Paşa, 20 Mayıs 1645'de Selanik'ten gemilerle harekete geçmiş; Kızılhisar Limanı'nda dört gün kaldıktan sonra buradan Mora'ya, Termiş Limanı'na 27 Mayıs 1645 tarihinde ulaşmış ve burada donamaya dâhil olmuştur.⁸⁰

Donanma yaklaşık iki gün geçtikten Benefşe sahili açıklarında kuvvetli bir rüzgâra yakalanmış ve donanmanın bir kısmı limana sığınmış bir kısım gemilerde Many burnu denilen yere gitmiştir. Limana sığınamayan bazı gemiler rüzgarın

⁷⁹ Ertaş, s. 572; İdris Bostan, **Osmanlı Bahrîye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 241.

⁸⁰ Naima, ss. 1030-31; Fezleke, ss. 855-857.

gücüyle Venedik'e ait Çuka Adası'na sürüklenmiştir. Çeşitli mühimmatlar bulunan gemilere Venedikliler el koymuştur. Yusuf Paşa donanmayı tekrar topladıktan sonra 7 Haziran 1645 tarihinde Navarin Limanı'na ulaşmıştır. Burada donanmaya Trablus'tan sekiz kadirga katılmış, 20 Haziran 1645 tarihinde buradan çıkmak üzereyken Kapudan-ı Derya Yusuf Paşa derya beylerini toplayarak seferin Malta'ya değil Girit'e yapılacağını bildiren fermanı yanındakilerle paylaştıktan sonra donanmayı Hanya tarafına yönlendirmiştir. Donanma Girit'in yakınında harabe halde bulunan Sikliye Adası'na uğramış, bir sonraki gün ise buradan Girit'in Kılıç Burnu'na geçilmiştir. Donanma daha sonra Girit Adası ile Todorı Adası arasında yer alan liman biçiminde bir yerde karaya asker çıkarmıştır.⁸¹

Osmanlı donanmasının, Girit Seferi'ne çıkışı ve adaya ulaşımı yukarıda anlatıldığı şekilde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hem Girit Adası'na daha önceden bir sefer girişimi olmaması ve hem de adaya doğrudan bir sınırı olmaması nedeniyle bazı problemler yaşanmıştır. Bu problemlere rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerinde yerleşmiş olan menzil teşkilatı, Girit Seferi için taşınan zahire, mühimmatın ve hatta ordu ile merkez arasında iletişimi sağlayan ulakların dahi limanlara ulaştırılmasında önemli bir konuma sahiptir. Menzillerin bulunduğu yere menzilhane adı verilmiştir. Menzilhaneler, ordunun konaklaması çeşitli erzak ve mühimmat taşınması ve haberleşmenin sağlanması için merkez tarafından belirlenmiş görevlilerin de konaklamasını sağlamıştır. Ticaret için kervansaraylar ne ise sefer sırasında menzilhaneler aynı işlevi görmektedir.⁸² Menzil sistemi, Menzil Halifeliğine bağlı bir kurumdur. Menzil Halifeliği denilen kurum, defterdarlığın mevkufat kalemi birimi tarafından oluşturulmuştur. Menzil kurumunun, yönetimi ve tayini Menzil Emmini'ne aittir. Menzil emininin görevi bir sene sürmekte ve her menzil emini, menzil olarak kabul edilmiş yerde kaza ayanı, kadısı ya da naibinin bir de kale muhafızı olarak görev yapanların talebi ve merkezin kararı üzerine göreve getirilmektedir. Ayrıca menzil eminlerinin görevi kötüye kullandıkları tespit edilirse görevinden azledilme ve ceza verilmesi durumu söz konusu olmuştur. Bunun yanında menzil emini görevini yeterince iyi yapıyorsa, bir senelik görev sürecinin

⁸¹ Naima, ss. 1031-1032; Fezleke, ss. 858-859.

⁸² Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme(Menziller)**, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 6-14.

tekrar seçilerek uzatılması mümkün olmuştur. Menzilhanelerde bulunan odaların ve eşyaların tertibatı ve temizliği, amacına göre kullanılıp kullanılmadığının teftiş edilmesi menzilde bulunan kadı, naip veya muhtesip tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca menzil sistemi birkaç kez içerik bakımından değişime uğramıştır. Girit Savaşı esnasında kullanılan menzil sistemi, Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Lütfü Paşa döneminde (1539-1541) gerçekleşmiş ve bu yönetime göre; menzilci adı verilen görevliler o menzilde bulunan halkın içerisindeki kişilerden seçilmiş ve bu kişiler avarız ve nüzul vergisinden muaf tutulmuştur.⁸³

Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi topraklarının dışına sefer açıldığında ya da başka bir devletle yaptığı savaşların öncesinde ordunun belirli güzergâhlarda dinlenmesi ve iâşesinin sağlanması, ordudaki hayvanların beslenmesi ve bakımı menzillerden sağlanmaktadır. Ordunun silah, mühimmat ve top gibi malzemelere ihtiyaç duyması halinde menzillerden belli miktarda temin edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun belirlediği menzillerde bulunan yerel halktan kişiler avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisinden muaf tutulmaları karşılığında bu menzillerde çalışmıştır. Merkez ile taşra arasındaki önemli devlet yazışmalarını taşıyan görevlilere “menzilkeşler”, bu kişileri taşıyan hayvanlara “menzil beygiri” denilmektedir. Hem yazışmaları taşıyan kişilerin hem de onu taşıyan hayvanların ihtiyaçları menzillerde karşılanmıştır.⁸⁴

Köprülü Ahmet Paşa 1666 yılında Girit Adası'na ulaşmak için kara yolunu tercih etmiş, gittiği bu yolda menzilleri kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda menziller seferin yapılacağını yöne doğru isimlendirilmiştir. Köprülü Ahmet Paşa, 18 Mart 1666 yılında İstanbul'da Davud Paşa sahrasında otağını kurmuştur. Buradan hareketle Edirne'ye ulaşmış, buradan devam ederek Termiş Limanı'na kadar kara yolunu kullanmıştır. Bu yolun menzilleri ve menzillerin arasındaki mesafe şu biçimdedir:

⁸³ Halaçoğlu, ss. 153-156.

⁸⁴ Ertaş, Organizasyon, s. 576

Tablo 1. Osmanlı ordusunun sefere giderken kullandığı menziller: sol kol.⁸⁵

İstanbul-Edirne		Edirne- Selanik		Selanik-Yenişehir		İzdin- Termeş	
Menzil Adı	Mesafe (saat)	Menzil Adı	Mesafe (saat)	Menzil Adı	Mesafe (saat)	Menzil Adı	Mesafe (saat)
Davut Paşa	2,5	Dimetoka	9	Topçular	2	Eşlikhor	6
Küçükçekmece	2,5	Ferecik	12	Cisr-i İncekara	3	İblağa	5,5
Büyükçekmece	3,5	Mekri	8	Gölge	3	Livadiye	4,5-5
Silivri	6	Gümülcine	10	Katrin	10	Büyük Çiftlik	5
Kınıklı	4,5	Yenice-i Karasu	7	Çitroz	16	İstefe ⁸⁶	4
Çorlu	3,5	Sarı Şaban	6	Nehr-i Şeftali	3,5	Gördüs	18
Karıştıran	6	Pravişte	7	Palatmana	4	Arhos	7
Bergos	4,5	Siroz	12	Lashor (Lasbihor)	3,5		
Baba-yı Atik	4	Timur Hisar	5	Kara Halil Çayırı	4		
Hafsa	4	Çayır	3	Yenişehir	2,5		
Edirne	4,5	Toyran (Gölbaşı)	5 ile 5,5	Hacılar	2,5		
		Lankaza		Hacı Obası	4		

⁸⁵ Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa, Rumeli (sol) istikametinden ilerlemiş, Girit Adası'na gitmek için bu yol güzergâhını takip etmiştir. Yukarıda belirtilen yol güzergâhları içerisinde büyük punto ile yazdığımız yerler Ahmet Paşa'nın döneminde kaynaklarda adı geçen yerlerdir. Bunun dışında kalan yerler ise çeşitli kaynaklardan yol güzergâhı hesaba katılarak tespit edilmiştir. (Halaçoğlu, s. 128-30; Mehmet Yaşar Ertaş, **Sultanın Ordusu 1715 Mora Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2.baskı, 2018, ss. 35-41; Rıza Bozkurt, **Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara 1966, s. 8.)

⁸⁶ Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa yanında bulunan devlet erkanı ve askerler ile 27 Ekim 1666 tarihinde İstefe Limanı'nda hareketle Termiş Limanı'na varılmıştır. Buradan da 1 Kasım 1666 tarihinde yola çıkmış ve Ahmet Paşa bir gün sonra Termiş Limanı'na vasil olmuştur. Buradan sonra 3 Kasım 1666 tarihinde Hanya Limanı'na ulaşılmıştır. (Mühürdar, ss. 253-256; Sefer-i Kandiye, ss. 4-5.)

		Selanik		Balabanlı	5	
				Rezeli Göl kenarı	5	
				Lave Nehri Kenarı	5	
				İzdin	4	

2.3. GİRİT ADASI'NA YAPILAN LOJİSTİK FAALİYETLER

2.3.1. Karadan Yapılan Lojistik Faaliyetler

2.3.1.1. Ulaşım Yöntemleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda normal zamanda yollar, ticaret veya bir yerden bir yere ulaşmak için kullanılmıştır. Osmanlı ordusu sefer çıktığında 100.000 kişiden fazla bir ordu ile belirlenen sefer güzergâhlarından geçmiş ve yollarda olağanüstü hareketlilik yaşanmıştır. Savaş ve sefer olduğunda ordunun geçeceği güzergâhlardaki yol ve köprülerin durumu dikkatlice gözden geçirilmiştir. Köprü ve yol yoksa yapılmakta, varsa ve zarar görmüşse onarılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu bu yerleri hızlı, sağlam ve ucuz maliyetle yapmaya çalışmıştır. Köprü ve yolun yapıldığı yerin coğrafyadan kaynaklanan etkilerine karşı önlemler alınmış fakat çoğu zaman bu yapılar zarar görmüş veya yıkılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu seferin öncesinde ve sefer esnasında ordusunun mühimmat, yemek ihtiyaçlarını karşılamak için lojistik ile haberleşmenin sürekliliği için anayolun düzgün olmasına büyük bir önem vermektedir.⁸⁷ Osmanlı İmparatorluğu ordunun geçişini kolaylaştırmak ve devletin o bölgede varlığını hissettirmek için anayol yapma görevini üstlenmiştir. Daha basit ve anayolun dışında kalan tali (yan) yolların yapımını hayırseverlere bırakmıştır. Yolların inşası ve yenilenmesi görevi savaş zamanı silahtara verilmiştir.⁸⁸

⁸⁷ Ertaş, s. 373.

⁸⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, "Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti'nde Yol Sistemi", **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri**, Cilt: 1, İzmir 2011, ss. 629-630; Meryem Kaçan Erdoğan, "II. Viyana Kuşatması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, ss. 69-70.

Osmanlı İmparatorluğu yolların inşası ve tamiri için ihtiyaç olan yere mübaşir göndermiş ve o yerde görevli kadılara ise ferman göndermiştir. Fermanın gönderildiği yerde görevli olan kadılar, bulundukları yerleşim yerinde Osmanlı ordusunun lojistik ve iâşesinin kesintisiz sağlanması için bölgenin coğrafi şartlarını ve ordunun kapsamlı ihtiyaçlarını merkeze rapor olarak sunmuştur.⁸⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşta olan ordusuna silah, mühimmat, iâşe desteği kara ve deniz yoluyla sağlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ordunun ihtiyaçları karşılamak için tüccar veya başka devletlerin gemilerini satın almıştır.

2.3.1.1.1. Kara Yolu

Kara yolunda lojistik hayvanlar vasıtasıyla sağlanmıştır. Bunlar; camus, katır, beygir, at ve devedir. Bunlardan at ve deve ortalama yükler için kullanırken beygir ise ortalama ağırlıkların yanında cüssesine göre top arabalarını çekmek için de kullanılmıştır. Camus ise top arabaları gibi ağır yükleri çekmek için kullanılmıştır.

Araba: Dünyada çok eskiden beri farklı şekilleri kullanılan araba insanların hayatını kolaylaştırmıştır. Bu arabaların hepsi bir sürücü yardımıyla kullanılmıştır. Arabaların, insanların hem gıda ihtiyacını karşılamada hem de savaşlarda orduya mühimmat taşınmasında büyük katkısı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu öncesinde yaşamış Türk devletlerinde de farklı arabalar kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu ilk yıllarda araba kullanıldığı bilinmektedir. Deve ve katır gibi hayvanlar çeşitli yükleri uzun mesafeler boyunca taşımakta, arabalar ise kısa mesafeler için kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu savaş zamanında bu araçlardan çeşitli biçimlerde faydalanmıştır. Kullanılan araba çeşitleri arasında Kırımlı Türklerin tek atla çekilen arabaları vardır. Bu aracın dışında, altı atın çekmiş olduğu araca “hinto” adı verilmiştir. Genellikle dört tekerlek, kapalı ve yaylı özelliklere sahip ve tek hayvan tarafından çekilen arabalara “koçu” adı verilmiştir.⁹⁰ Kaptan-ı Derya Kaplan Paşa 14 Ekim 1667 tarihinde sadrazamlığı aldığı ferman ile birlikte, Anabolu'dan arabalara ve kızaklara balyemez topar yükletmiş, ardından Kapospta

⁸⁹ Ertaş, Organizasyon, s. 374.

⁹⁰ İsmet Miroğlu, “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 15, İstanbul 1997, s. 250.

Burnu denilen bir yerde bulunan 8 adet düşman kalyona saldırmak üzere bu toplar gönderilmiştir.⁹¹

2.3.1.2. Yük ve Binek Hayvanları

Camus: Bir diğer adı manda olan camus, Osmanlı İmparatorluğu'nda top arabalarını çekmek için kullanılmıştır. Camus gibi top arabalarını çeken hayvanlara “topkeşan” adı da verilmiştir. Cüssesine ve yaşına göre sefer için seçilmişlerdir. Camuslar Anadolu ve Balkanlar'ın muhtelif kırsal yerlerinden temin edilmiştir.⁹²

Katır: Melez bir hayvan olan katır, günlük hayatta ve savaş zamanlarında yük taşıma konusunda büyük yararlılık göstermiştir. Katır, engebeli ve yüksek bölgelerde yüklerin taşınması için kullanılmıştır. Katır melez bir hayvan olup, kısırak ile damızlık erkek eşeğin çiftleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış; gücü, mukavemetli oluşu ile ön plana çıkmıştır.

Savaşlarda mühimmat ve çeşitli yükleri uzun süre boyunca taşımıştır. Katırlar, büyük çoğunlukla Anadolu'dan kiralama ve satın alma yoluyla temin edilmiştir.⁹³ Girit Seferleri için ada içerisinde, taşımacılık konusunda önemli bir yere sahiptir. Girit Savaşları sırasında kullanılan katırlar hakkında, 1647 yılında Golos'dan Anabolu'ya zahire nakletmek için 28 adet katır kiralanmış, bu iş için 11.200 akçe ödenmiştir.⁹⁴

Deve: Osmanlı İmparatorluğu develeri ticari kervanlar dışında savaş dönemlerinde mühimmat ve ordu zahiresinin taşınması için de kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı yeniçeri ocağında bulunan develerden sorumlu olan kişiye “şütürban”, saraya mahsus olan develerin bakımı ve korunmasından sorumlu görevlilere “sarban”, bu görevlerin liderlerine “sarbancıbaşı” denilmektedir. Ayrıca develer, sırtlarında bulunan hörgüçler sayesinde uzun mesafeler boyunca susuzluğa dayanmaktadır.⁹⁵

At (Beygir): Türklerin ilk ortaya çıktıkları dönemden itibaren en çok istifade ettikleri hayvan at olmuştur. Türklerin savaşlarda at sürmedeki becerileri onları

⁹¹ Evliya Çelebi, s. 368.

⁹² Bekir Gökpınar, “Varadin Seferinde Organizasyon ve Lojistik (1716)”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013, ss. 63-65.

⁹³ Erdoğan, ss. 89-91.

⁹⁴ BOA. Mad. d. No:6771.003, s. 6.

⁹⁵ Ahmet Önkale-Nebi Bozkurt, “Deve”, **DİA**, Cilt: 9, İstanbul 1994, s. 225-226

düşmanlarının karşısında avantajlı hale getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, atları genellikle ulaşımda ve savaş alanlarında kullanmıştır. Atların yük taşıyan cinsine bârgîr (beygir) adı verilmiştir. Yaklaşık yüz kilo yük taşıyabilen beygirler, devenin yarısı miktarındaki ağırlıkları taşıyabilmiştir.⁹⁶ Girit Seferleri için ada içerisinde, taşımacılık konusu önemli bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarda en çok kullandığı hayvan olan atlar, savaş esnasında sipahiler tarafından kullanılmış, savaş sırasında orduya su temin eden “sakaların” yanında suları taşımış, genç, güçlü ve diri olan atlar ise “topkeşan” olarak orduda kullanılmıştır. Savaşın yapıldığı yer ile merkez arasında haberleşme sağlanması için de atlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu atlara “menzil beygirleri” denilmektedir. Haberleşme için kullanılan atlar ve sürücüleri için savaşın bulunduğu yere göre belirlenmiş menziller bulunmaktadır. Bu menzillerde hem at hem de sahibinin ihtiyaçları giderilmektedir. Savaşta at veya atın sahibi yaşanan bir problem nedeniyle merkeze haber ulaştıramayacak vaziyette ise bulunduğu menzilden yeni bir at ya da görevli seçilerek merkez ile iletişim sağlanmaktadır.⁹⁷ 1647 yılında 156 beygir kiralanmış, birim fiyatı 1000 akçe üzerinden 156.000 akçe ödenmiştir.⁹⁸

2.3.2. Denizden Yapılan Lojistik Faaliyetler

Dünyada geçmişten günümüze binlerce deniz savaşı yaşanmıştır. Bu savaşların yapıldıkları döneme göre teknolojisi de değişmektedir. Deniz savaşlarının gerçekleştiği sırada, savaşan gemilerde belirli miktarda gıda ve cephane stoku bulunmaktadır. Bu gemilerde tutulan gıda ve cephanenin tükenmesi üzerine, o gemilerin sahibi olan devlet verdiği emirle savaşın bulunduğu bölgeye gıda ve cephane yüklü gemiler göndermektedir.

Dünya'nın en önemli liderlerinden biri olan İskender, yaptığı başarılı seferler ve kültürlerle olan saygısı ile bilinmektedir. İskender iyi bir savaşçı olmakla birlikte aynı zamanda iyi bir stratejisttir. İskender, Yunan ana karasında önemli başarılar

⁹⁶ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Paradigma Yay, İstanbul, 2012, s. 107.

⁹⁷ Gökpinar, s. 82; Ersin Yıldız, “Osmanlı Devleti'nin Sefer Organizasyonlarında Kullandığı Hayvanlar (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı, 2019, ss. 57-58.

⁹⁸ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

kazanmış, daha sonra Anadolu'yu ele geçirmiş ve Asya Kıtası'na kadar topraklarını genişletmiştir. İskender ordusunu su yolu olan yerlerden gemiler ile geçirmiştir. Bu gemilerin inşası lojistiğin tarihsel süreci açısından önemli bir yere sahiptir. Bu gemiler İskender, gerçekleştirdiği seferler sırasında ulaşım için gemilerden yararlanmış ve seferde hem ulaşım hem lojistik konusunda diğer devletlerin önüne geçerek topraklarını genişletmiştir.⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu dönemden kısa bir süre sonra komşu beylikler ile yakınlaşma sonucu denizcilik faaliyetlerine başlamıştır. Osman Bey, döneminde kendi beylerinden biri olan Kara Mürsel Bey'i denizcilik faaliyetleri için görevlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk tersanesi Kara Mürsel Bey tarafından kurulmuştur. Kara Mürsel Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kapudan-ı deryasıdır.¹⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz muharebeleri 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. İlk deniz muharebeleri daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarının yakınında bulunan düşman topraklarını almak için gerçekleşmiştir. Asıl deniz muharebeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap yarımadası ve Mısır'ı topraklarına katmasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde önemli deniz güçleri olan İspanya, Portekiz kısmen de Venedik Osmanlı İmparatorluğu ile deniz egemenliği mücadelesine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1530-1571 yılları arasında Portekiz, İspanya ve Venedik ile onlarca kez deniz muharebesine girmiştir. Bu mücadelelerde Osmanlı İmparatorluğu kesin bir başarı elde edememiştir. Osmanlı İmparatorluğu, deniz muharebelerinde düşman donanmalarına karşı etkisiz kalmıştır. Donanmanın etkisiz olma nedeni Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmasında okyanusa uygun geminin bulunmaması ve ayrıca daha önceden Osmanlı İmparatorluğu'nun okyanus ile ilgili bir tecrübesi bulunmamasıdır. Buna rağmen Portekiz donanması 1517 yılında Cidde'ye karşı yapılan saldırıda ağır bir yenilgi almıştır.¹⁰¹

17. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarla geçirdiği bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda uzun yıllar sürecek yıpratıcı savaşlara

⁹⁹ Rahime Dilek Koçak, "Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci", **Journal of Yasar University**, Cilt:15, Sayı:58, 2020, s. 248.

¹⁰⁰ Enver Konukçu, "Karamürsel ve Çevresi", **Uluslararası Karamürsel Alp Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II**, Kocaeli, 2016, ss. 204-205.

¹⁰¹ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu Ve Hindistan Yolu", **Tarih Dergisi**, Sayı:31,1977, s. 143.

girmiş ve önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu olumsuzlukların yanında Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılda açtığı seferlerde kısmi başarılarla da ulaşmıştır. Kamanice ve Girit'i kuşatma yoluyla ele geçirmiştir. Girit Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu 17. Yüzyıl'da gerçekleştirmiş olduğu en bilinen deniz savaşıdır.¹⁰²

Girit Adası bulunduğu konum itibariyle Akdeniz'in kilidi görevini görmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, Girit Adası'na asker sevkini Rumeli'den, Selanik sancağından ve Anadolu'dan ise Çeşme kazasından gerçekleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Girit savaşları müddetince adaya ulaşımı yakın olan ve stratejik yerlere gıda ve yem depolamıştır. Bu depolanan yerler arasında Mora yarımadası ve Teselya bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, Girit savaşları sırasında ordusunun ihtiyaçlarını ulaştırmak için İzmir, Foça, Eğriboz, Benefşe, Golos, Selânik, Termiş limanlarını üs olarak kullanmıştır. Bu limanlardan çıkan gemiler Girit'e varmadan önce transit merkezi statüsünde olan Değirmenlik Adası'na uğramaktadır. Girit savaşları sırasında donanmanın başında görev yapmış bazı kaptan-ı deryalar, donanmayla birlikte asker temin etmek, gerekli mühimmat ve gıda temin etmek için İstanbul'a gitmiştir.¹⁰³

Donanma savaşlarının lojistiğini en olumsuz etkileyen durum hava şartlarıdır. Bu duruma örnek; Girit savaşlarının başlarında ve Hanya'nın fethinden önce Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa'nın merkezden yardım istemiştir. Bu isteğin üzerine merkezden dört kalyon gönderilmiştir. Bu gemilerin içinde iki bin yeniçeri, mühimmat ve çeşitli gıda maddeleri bulunmaktadır. Bu gemilerin sorumluluğu Karamanlı adında bir kişiye verilmiştir. Gemilerle birlikte Değirmenlik Adası'na ulaşılmıştır. Ardından Karamanlı kendi gemisiyle birlikte Benefşe Adası'na ilerlemiş ve diğer üç gemi ise iki bin yeniçeri ile Değirmenlik Adası'nda kalmıştır. Karamanlı, Değirmenlik Adası'nda kalan üç gemiyi Yusuf Paşa'ya bildirmiştir. Yusuf Paşa verdiği emirle bu üç geminin Hanya Adası'na gitmesini istemiştir. Bu gemilerin reisleri Memiş, Çavuş ve Bodur adlı kişilerdir. Bu üç gemi kötü hava koşulları nedeniyle Girit Adası'na ulaşamamıştır. Ayrıca bu süreçte Rumeli'den Girit'e yola çıkan mühimmat ve erzak gemilerinin Benefşe'ye ilerlediğini öğrenen Yusuf Paşa gemileri korumak amacıyla 7 kadırgayı

¹⁰²Gülsoy, s. 256, Mustafa Nuri Türkmen, **Kamanice Seferinin Lojistik Hazırlıkları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 167.

¹⁰³ Yükeç, ss. 86-87.

(18 Şaban 1055/9 Ekim 1645) göndermiştir. Yusuf Paşa bununla da kalmamış, 21 Şaban 1055/12 Ekim 1645'te erzak gemilerini ve bunları korumak için gönderdiği 7 kadirgayı ayrıca Değirmenlik Adası'nda bulunan üç kalyonu tekrar Hanya'ya getirmek için 60 gemiden oluşan donanma ile birlikte Değirmenlik Adası'na hareket etmiştir. Benefşe'de yedi kadirganın bulunduğunu önceden öğrenen Venedik donanması, Osmanlı donanmasından daha yakın olmasının avantajı olarak kısa zamanda Değirmenlik Adası'nın yakınlarına demir atmıştır. Osmanlı donanması Değirmenlik Adası'na doğru ilerlerken büyük bir kasırga meydana gelmiş ve donanma Aya Todorı Adası'na sığınmak durumunda kalmıştır. Venedik donanması kasırga bittikten sonra harekete geçmiş ve kalyonların etrafını sarmıştır. Yapılan deniz muharebesinde Çavuş ve Bodur Cafer Reis'in kalyonları zarar görmüş fakat batmaktan kurtulmuştur. Memiş Reis'in kalyonu ise Venedik donanmasının saldırılarına maruz kalarak batırılmıştır. Osmanlı donanmasının Aya Todorı Adası'ndan çıkacağı esnada tekrardan fırtına meydana gelmiştir. Bu yüzden, Değirmenlik Adası'nda gerçekleşen Venedik saldırısına engel olamamıştır. Saldırıdan kurtulan geminin durumu bildirmesi üzerine Değirmenlik Adası'na gelen iki kalyonu Girit Serdarı Hüseyin Paşa komutasındaki donanma kurtarmış Hanya'ya hareket etmiştir.¹⁰⁴

Girit Seferleri sırasında en çok kullanılan ulaşım aracı gemilerdir. Ada içerisinde kullanılan kara yolunun dışında, büyük çoğunlukla adaya sevkıyat, gemiler yoluyla sağlanmıştır. Girit'e sefer yapılacağı dahi Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa'nın donanma-i hümayun ile Akdeniz'e doğru hareketi sırasında gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi başta olmak üzere toprakları içinde veya dışında yer alan pek çok deniz, göl, akarsu gibi yerden savaş nedeniyle geçmek durumunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu daha önce gitmediği bir yerde savaşa gitmişse ve burada kara yolu veya köprü yoksa veya sadece su yolu mevcutsa ordu ve mühimmatı geçirmek için gemilere ihtiyaç duymuştur. Bu gemiler kürekli ve yelkenli olarak ikiye ayrılmaktadır. Büyük sularda kürekli gemiler kullanılırken küçük sularda yelkenli gemiler kullanılmıştır. Kürekli gemilerin ilerlemesini sağlayan kişiler gerek savaş esirlerden seçilmekte gerekse gönüllü ve ücretli kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu gemi çeşitlerine şunları örnek verebiliriz: Firkate, kalyata, pergende, kadirga,

¹⁰⁴ Fezleke, ss. 886-887.

başlarda ve mavna. Osmanlı İmparatorluğu, post-klasik döneminde İran veya Avusturya devletlerinden biri ile savaştığı dönemde Dicle veya Tuna nehirlerini küçük gemilerin geçişi için kullanmıştır.¹⁰⁵ Gemiler, ağır yükleri taşımasının yanı sıra düşman devletlerin donanması veya korsanlar tarafından ele geçirilme riski taşımaktadır.

2.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GİRİT SEFERİ İÇİN İKMAL FAALİYETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Seferi için adaya ikmal işleri büyük çoğunlukla gemiler yoluyla gerçekleşmiştir. Girit'e asker sevkiyatı Anadolu'da Çeşme'den, Rumeli'de ise Selanik'ten yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Girit Seferi için zahire ve hayvan yemini nakil ve muhafaza etmek için Rumeli, Teselya ve Mora Yarımadası'ndan yararlanmıştır. Ayrıca Girit'e; İzmir, Foça, Eğriboz, Benefşe, Golos, Selânik, Termiş iskelelerinden ihtiyaç olunan şeyler sevk edilmiştir. Girit Seferleri boyunca, kaptan-ı deryalar donanma ile İstanbul'a gitmiş ve buradan asker ve zahire tedarik ederek adaya geri dönmüştür. 1645 yılında Hanya yakınlarına varılmış, Amasya Mirdivası Ahmet Paşa ve Tırhala Beyi Ahmet Bey ve serdengeçti ağaları, yeniçeri, Tunus ve Trablus askerinden birer miktar asker gemilerden çıkarılıp sandallar ve palaşkerme¹⁰⁶ ile sahilin tepelik tarafına gidilmiş ve askerler buradan Girit anakarasına dâhil olmuştur.¹⁰⁷

Kaptan-ı Derya Musa Paşa, Rumeli'ye zahirelerin taşınması için altmış kadirga¹⁰⁸, iki kalyon¹⁰⁹ ve yirmi şaykaya¹¹⁰ yüklenmiş olan hazine ve zahire ve yüz elli beygiri Hanya Limanı'na götürmüştür.¹¹¹ Musa Paşa, Venedik gemileri ile yapılan çatışmada gemiden atılan kurşunla öldürülmüştür. Onun yerine Kaptan-ı Derya Musa

¹⁰⁵ Bostan, ss. 83-96.

¹⁰⁶ Palaşkerme: Hafif yelkenli küçük tekne.(Bostan, s. 91.)

¹⁰⁷ Naima, s. 1033.

¹⁰⁸ Kadirga: Osmanlı donanmasının kuruluşundan 17.yüzyıla kadar kullanılmış savaş, gemisidir. (Bostan, s. 85.)

¹⁰⁹ Kalyon: Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak Girit Seferleri sırasında yelkenli ve üç direkli olan kalyonlar kullanılmaya başlanmıştır.(Bostan, s. 94.)

¹¹⁰ Şayka: Biçim olarak altı düz ve geniş bir yapıda bulunan şayka, savaş gemisi olarak kullanılmıştır. (Bostan, s. 88.)

¹¹¹ Naima, s. 1093.

Paşa olmuş İstanbul'dan zahire yüklü gemilerle Girit'e hareket etmiştir. Venedik donanması, Osmanlı donanmasını yol boyunca taciz etmiştir. Musa Paşa, merkezden destek istemiş ve bunun üzerine Fazlı Paşa desteğe gönderilmiştir. Venedik gemileri, saldırılarına devam etmiş ve Sakız Limanı'nda Anabolu'dan gelen askerlerin zahirelerinin bulunduğu gemiler batırılmıştır. Bu başarısızlığın üzerine Musa Paşa görevden azledilmiş, yerine Fazlı Paşa getirilmiştir. Fazlı Paşa, zahire yüklü gemileri Girit'e götürmek için yola çıkmış, yolda Venedik gemileri ile deniz muharebesi yaşanmıştır. Deniz muharebesini kaybeden Venedik gemileri geri çekilmiştir. Fazlı Paşa, Girit'e varmasına rağmen görevinden azledilmiş ve yerine Ammarzade Mehmet Paşa getirilmiştir. Girit'e gidecek donanma için hazırlık yapan Mehmet Paşa, hareket edeceği sırada Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı kapattığı haberi gelmiştir.¹¹² Venedik'in bu ablukası yaklaşık sekiz yıl sürmüş ve Çanakkale Boğazı'nın kuşatılmasının yanı sıra Venedik Limni ve Bozcaada'yı kısa bir süreliğine eline geçirmiştir.¹¹³ Bu süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu hem Girit Adası'nda hem de donanmada bulunan askerlerin zahire ihtiyacını karşılamaya çalışmış ve ayrıca Çanakkale Boğazı'nda Venedik ablukasını kırmak için mücadele etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, donanmasında bulunan savaş gemileri ile hem Akdeniz'de Venedik gemilerine karşı mücadele etmiş hem de top yüklü savaş gemilerini zahire nakletmek için kullanmıştır. Savaş boyunca Osmanlı İmparatorluğu garp ocakları denilen (Tunus, Fas, Cezayir) gemilerden zahire ve asker sevk etmek için yararlanmıştır.¹¹⁴ 1647 yılında Girit Adası'na gönderilmek üzere kadirga, kalyon ve karamürsel¹¹⁵ çeşitlerindeki gemilere buğday yüklenmiştir. Aynı yıl Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çekirme Girit'e gönderilmiştir.¹¹⁶

Aynı yıl içerisinde İstanbul'dan yola çıkan altı parça kalyon on parça şayka, beş bin yeniçeri, bin beldar, top ve top teçhizatı yüklenmiş ve Yalı Petra Limanı'na ulaştırılmıştır.¹¹⁷ Bir sonraki sene için, üç bin nefer serdengeçti, dört-beş bin civarı

¹¹² Pul, ss. 65-73; Naima, ss. 1093-1123.

¹¹³ Silahdar, ss. 107-119.

¹¹⁴ Cezayir, Tunus ve Trablus kalyonlarına verilen zahireler; Tunus ve Trablus çekirmelerine verilen zahireler, sakızdan gelen Cezayir kalyonlarına verilen zahireler. (BOA.Mad. d. No:6771.001, s. 1.)

¹¹⁵ Karamürsel: Kısa mesafede bulunan yükleri taşımak için kullanılmasına rağmen zorunlu durumlarda açık denizlerde de kullanılmıştır. Zahirelerin taşınmasında kullanılan güvertesi olmayan bir buçuk direği ve sivri üçgen biçiminde gemilerdir. (Bostan, s. 88.)

¹¹⁶ BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

¹¹⁷ Mühürdar, s. 270.

yeniçeri, bin Mısır askeri, beş yüz Şam askeri, iki bin kantar barut ve zahirenin bulunduğu donanma, 15 Mart 1668 tarihinde Yalı Petre Limanı'na vasil olmuştur. İki gün sonra İzmir'den yola çıkan bin yeniçeri, on şayka ile aynı anda iskeleye çıkarılmıştır. İstanbul'dan hareket eden iki kalyon ve dört şaykaya bin asker, top ve mühimmat yüklenmiş ve 20 Mart tarihinde aynı iskeleye ulaşmıştır. Yine İstanbul'dan hareket eden iki kalyon ve iki şayka bin beş yüz asker ile Hanya Limanı'na ulaşmıştır. Abdülkadir Paşa ile derya beyleri İstanbul'dan hareketle yirmi çektirme ile Hanya Limanı'na vasil olmuştur. Bu çektirilerin içinde bin beş yüz sipahi, top, barut ve on bin adet kumbara bulunmaktadır.¹¹⁸ Ayrıca içinde zahire ve on katar deve bulunan on bir fırkata ve dört şayka 13 Nisan günü Hanya'ya ulaşmıştır.¹¹⁹ Aynı yıl içerisinde Kapudan Kaplan Mustafa Paşa, zahire ve mühimmat yüklü otuz üç parça çektiri ile limana yanaşarak yükler boşaltılmıştır.¹²⁰ Sakız'dan on sekiz çektiri ile on bin yeniçerinin iki bin tanesi Hanya'ya gönderilmiştir. On bin askerin bin tanesi ve on kıta şaykaya yerleştirilmiş, zahire yüklü Trablus kalyonları ile birlikte Yalı Petre (Yerapetre) Limanı'na götürülmüştür.¹²¹

2.4.1. Ordu Mühimmatı ve Silahlarının Temini

Ateşli silahların ateşleme mekanizmanın temel unsuru baruttur. Barutu oluşturan maddeler güherçile, kükürt ve odun kömürünün belli miktarlarda karıştırılması ile elde edilmektedir.¹²² Osmanlı İmparatorluğu'nun barut yapımında kullandığı oran %75 güherçile, %12,5 kükürt ve %12,5 odun kömürüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nda güherçile Mısır, Irak ve Suriye'den, Anadolu'nun ve Balkanlar'ın çeşitli yerlerinden temin edilmiştir.¹²³ Ayrıca Kandiye Kalesi'nin ele geçirilmesi için, Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa emriyle ve Ankebut Ahmet Paşa'nın katkılarıyla 1666 yılının sonbaharında kalenin karşısına tophane inşa edilerek ordunun top ihtiyacı buradan karşılanmıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Mühürdar, s. 319.

¹¹⁹ Mühürdar, s. 320.

¹²⁰ Mühürdar, ss. 350-531.

¹²¹ Mühürdar, s. 364.

¹²² Mahmut Şakiroğlu, "Barut", Diyanet İslam Ansiklopedisi **DiA**, Cilt:5, İstanbul,1992, ss. 92-94.

¹²³ Erdoğan, s. 1.

¹²⁴ Veysel Göger, "Osmanlıların Kandiye Kuşatması Sırasında Girit Adası'nda Kurdukları Tophane (1666-1670)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, s. 38, İstanbul, 2018, s. 123; Evliya Çelebi, s. 385.

2.4.2. Yabancı Devletlerin Adaya Lojistik Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilk münasebet 1580’li yıllara kadar gitmektedir. İngilizlerin ticari olarak yükselişe geçtiği dönemde, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler kurulmuş ve ticari antlaşmalar imzalanmıştır. Doğu Akdeniz’de Hollanda ve Fransa ile rekabet içinde olan İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde zamanla ilk sırayı almıştır.¹²⁵ Venedik’in 1647 yılında Çanakkale Boğazı’nı gemiler ile ablukaya alması ticareti sekteye uğratmış, İngilizler bundan bir hayli olumsuz etkilenmiştir. Savaşın ilk dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan İngiliz diplomat Sack Wille Crowe faaliyet göstermiştir. Crowe, Osmanlı memur ve bürokratlarına rüşvet vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu’nu İngiliz-Venedik ittifakı kurulacakmış gibi manipüle etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’na boğaz ablukasında İngiliz gemilerinin destek olmasını engellemeye çalışmıştır.¹²⁶ Dönemin İngiliz Kralı I. Charles’ın, Osmanlı İmparatorluğu’na Girit Seferleri sırasında verdiği taşıma desteği ve kral ve meclis arasındaki çatışma I. Charles’ın idamına kadar devam etmiştir. Crowe, 1647 yılında görevinden alınarak yerine Sir Thomas Bendish getirilmiştir.¹²⁷ Bu yıllarda Venedik, Çanakkale Boğazı’nı gemiler ile kapatmıştır. İstanbul ve çevresinde gıda krizi yaşanmıştır. Kaptan-ı Derya Ammarzade Mehmet Paşa, Hollanda, Fransa ve İngiliz tercümanlarından, devletlerin her birinin Osmanlı İmparatorluğu’na Venedik kuşatmasını geçmek için on gemi vermesini istemiştir. Üç tercüman bu teklifi reddetmiş ayrıca İngiliz elçisi diğer elçilere göre daha fazla tepki göstermiştir. Bu olayın üzerinden üç ay geçtikten sonra Bendish, Sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa’dan İngiliz gemilerine hareket serbestisi vermiş fakat buna rağmen Osmanlı gümrüğündeki çalışanlar İngilizlere kaba ve kötü davranmıştır. Bu problemlerin üzerine Bendish, sekiz savaş gemisinden birine binerek Osmanlı sarayının önlerine gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu’na meydan okumuştur. Sadrazam bu gelişmelerden padişahın haberin olmasın diye Osmanlı gümrük

¹²⁵ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1974, s. 13.

¹²⁶ Daniel Goffman, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 67-68.

¹²⁷ Goffman, ss. 92-93.

memurunun aldığı parayı geri ödemeyi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan İngilizlerin serbest bırakılmasını kabul etmiştir.¹²⁸ İngilizler gemilerini Çanakkale Boğazı'ndan geçirmek için Venedik Senatosu'ndan izin istemiştir. Senato bu kararı kabul etmiş, İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nun İzmir ve İstanbul'daki ticaretlerinde gümrük vergisi ödememelerine karşılık İngiliz gemilerinin Girit seferi için kiralanmasını kabul etmiştir. On üç İngiliz gemisi, üç Fransız ve dört Felemenk gemisi 1649 Nisan'ında İstanbul'dan hareket etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, yapılan görüşmelerde İngiliz kaptanlarının iki bin riyal istemeleri ve her geminin en fazla yüz elli kişi taşıyabileceğini söylemeleri yüzünden anlaşmazlık yaşamıştır. İngilizler ise gemilerin ilerleyeceği güzergâhtaki kalelerden saldırı gelebileceği düşünerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan güvence istemiştir. İki tarafın arasındaki anlaşmazlıklar çözülmüş, gemiler Girit'e doğru yola çıkmıştır. Zahire ve askerleri Kandiye taraflarında bırakmış olan İngiliz gemileri dönüş yolunda Venedik'in Osmanlı donanmasına saldırması üzerine savaşı uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Osmanlı Kaptan-ı Deryası Voynuk Ahmet Paşa, Venedik donanması tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Sadrazam bu gelişmelerinin üzerine Bendish'ten Osmanlı donanmasında kaybedilen gemilerin bedellerinin ödenmesini istemiştir. Hatta İngilizlerin antlaşmaya ihanet ettiğini söylemiştir. Bendish dönemin şeyhülislamının araya girmesiyle bu krizden kurtulmuştur.¹²⁹

Osmanlı İmparatorluğu ile Memlûkler arasında 22 Ocak 1517 tarihinde Ridaniye Savaşı yapılmıştır. Bu savaşı Osmanlı İmparatorluğu kazanmış, Memlûk Devleti'ne son vermiş ve Mısır toprakları kendi hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır eyaletini ele geçirmesinin ardından, Kızıldeniz'de Portekiz ile üstünlük mücadelesi başlamıştır. Mısır eyaletini topraklarına kattıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu, 17.yüzyıl'a kadar Akdeniz'de ve Kızıldeniz'de gerçekleştirilen fetihlerde önemli bir üst vazifesi görmüştür. Mısır'dan, Girit Seferleri sırasında adaya hem asker hem de zahire sevkıyatı gerçekleştirilmiştir.¹³⁰ Sultan İbrahim emriyle 10 Ocak 1647 tarihinde Mısır Muhafızı Mehmet Paşa'ya Girit Seferi için, adaya zahire ve asker gönderilmesi konusunda ferman gönderilmiştir. Mısır

¹²⁸ Goffman, ss. 131-132.

¹²⁹ Goffman, ss. 134-138.

¹³⁰ Jane Hathaway, **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi**, çev. Nalan Özsoy, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 5.

eyaleti, Girit Seferi için zahire ve asker yönünden önemli katkı sağlamıştır.¹³¹ Osmanlı İmparatorluğu Mısır eyaletinden Akdeniz'e açılan limanları olması ve hububat üretimin yoğun olması sebebiyle savaş süresince yararlanmıştır.¹³² 23 Aralık 1650 tarihli belgede, Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın, bu baharda Girit Seferi'ne çıkılması sebebiyle Mısır Valisi Ahmet Paşa'dan zahire, mühimmat ve asker talep ettiği yazılıdır.¹³³ Mısır'dan Hanya Limanı'na on kıta zahire yüklü kalyon gönderilmiştir.¹³⁴ Mısır beyi 1667 senesinde yirmi bir parça kalyon ve yedi parça şitye/şeytiye gemiye iki bin Mısır askeri yerleştirerek Girit'e hareket etmiş fakat yolda fırtınaya uğrayan gemilerden sadece bir kalyon Girit'e ulaşabilmiştir.¹³⁵

2.5. GİRİT ADASI İÇİNDE ULAŞIM

2.5.1. Girit Adası İçerisinde Kara Ulaşımı

Osmanlı İmparatorluğu'nda öküz, hem ulaşımda hem de tarımda büyük öneme sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda reaya olarak adlandırılan toprağa bağlı halk kesimine devlet tarafından verilmiş olan arazi, bir çift öküz tarafından sürülmüş ve bu sisteme çifthane sistemi adı verilmiştir.¹³⁶ Öküzler, ayrıca büyük yüklerin taşınmasında kullanılmıştır. Savaş döneminde ise öküzler, top arabalarını çekmek için kullanılmıştır. Girit Savaşı sırasında Osmanlı ordusu adanın ve ada halkının imkânlarından yararlanmaya çalışmıştır. Ada halkından, Apokoron Kalesi'ne top çekmek ve zahire taşımak için öküz ve merkep (eşek) kiralanmıştır. Bu hayvanlarla beş balyemez top, on iki kolomborno top taşınmıştır.¹³⁷ Deli Hüseyin Paşa, Kandiye Kalesi'nin kuşatmasında topların karadan ulaştırılması için halktan öküzler kiralamıştır.¹³⁸

¹³¹ BOA, TS.MA.e. 5207,62.

¹³² Hathaway , s. 5.

¹³³ BOA, Ts. MA.e. 664,59.

¹³⁴ Naima, s. 1284;Katip, s. 137.

¹³⁵ Sefer-i Kandiye, s. 9.

¹³⁶ Daha fazla bilgi için bakınız; Halil İnalcık, "Köy Köylü ve İmparatorluk, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

¹³⁷ Fezleke, s. 910; Naima, s. 1086.

¹³⁸ Naima, s. 1107.

Osmanlı İmparatorluğu'nda deve, özellikle kara yolunda giden kervanların en önemli ulaşım vasıtasıdır. Deve çeşitleri olarak Asya (çift hörgüçlü) devesi, Arap devesi ve iki devenin çiftleştirilmesi sonucu çift hörgüçlü Anadolu devesi ortaya çıkmış ve diğer iki deveden daha kuvvetli bir hale gelmiştir. Buna rağmen Anadolu devesinin gücü çok kullanılması sonucu yıpranmakta ve bu nedenle Asya ve Arap develerinin yeniden çiftleştirerek bu devenin büyümesi zaman aldığından sıkıntı oluşturmaktadır. Develer, savaşlarda arabalardan hem çok daha az maliyetlidir hem de bakımı kolaydır. Ayrıca deve yük olarak 250 kilo civarlarında ağırlık taşıyabilirken at ve katırın bu ağırlıkları taşıma kapasitesi devenin yarısı kadardır. Ayrıca uzun süren yolculuklara dayanabilen develer savaşlarda önemli bir yere sahip olmuştur.¹³⁹ Girit Savaşı'nda ise bu ihtiyaç daha çok farklı ulaşım vasıtalarından sağlanmıştır. 1668 yılında Hanya Limanı'na gelen gemilerden karadan zahire taşımak için on katar deve getirilmiştir.¹⁴⁰ Resmo kuşatması sırasında, top taşımak ve tahıl getirmek için reayadan öküz ve katır kiralananmıştır.

Kandiye Seferi sırasında Osmanlı garnizonunda at pazarı bulunmamaktadır. Kandiye'de bulunan Osmanlı vezir ve ileri gelen yöneticiler at kullanmadığı için yayan hareket etmiştir. Hanya ile Kandiye arasındaki yedi menzil mesafe bulunmaktadır. Ayrıca Sitia Kalesi'nin fethi sırasında toprakları taşımak için 8 kuruşa at kiralanıyordu. Evliya Çelebi, ulaşımın para kazanabileceklerini gören Giritlilerin binlerce eşek bulduğunu Evliya Çelebi Seyahatnamesinde 70.000 eşek olduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi'ye göre 40 ayrı noktada kiralık eşek pazarları vardı ve tüm Müslüman askerler eşyalarını, erzaklarını ve savaş malzemelerini Hanya, Resmo ve diğer limanlardan eşeklerle taşıyordu. Girit Adası'na ulaşan zahire ve mühimmat Hanya, Resmo ve Yerapetre İskelelerinden karaya indirilmiştir. Girit Adası içerisinde bulunan Hanya Kalesi ve Kandiye Kalesi arasındaki 7 konak uzunluğunda mesafe bulunmaktadır. Bu iki kalenin adada bulunan diğer kalelere olan mesafesi 14-15 saat olduğu düşünülmektedir.¹⁴¹

¹³⁹ Murat Belge, **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 2008, s. 280.

¹⁴⁰ Mühürdar, s. 320; Pul, s. 187.

¹⁴¹ Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları", **Türkler**, Cilt:9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 740.

2.5.2. Girit Adası İçerisinde Denizden Yapılan Lojistik Faaliyetler

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, 1667 yılında Kandiye Kalesi'ni fethetmek için adaya gitmiştir. Hanya'dan kara yoluyla Kandiye'ye gidecek olan zahire, mühimmat ve askerlerin yolların dağlık ve bozuk olması nedeniyle ulaşım Kandiye Kalesi'nin karşısında bulunan Çanak Limanı'na palanga yapılarak sağlanmış ve sevkiyat buradan yürütülmüştür.¹⁴²

2.5.3. Venedik'in Ada İçerisinde Lojistik Faaliyetleri

Osmanlı gemileri Venedik donanmasına saldırılar düzenlemiştir. Venedik, Adriyatik Denizi'nde kendi egemenliğinde bulunan yerler ile (Girit gibi) güçlü bir iletişim ağına sahip olduğundan Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı taarruzlarını engellemiş ve müdahale etmiştir. Bunun yanında egemenliğinde olan yerlerde asker takviyesi, top ve mühimmat ihtiyaçlarının zamanında haberdar olmasını sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz üslerine yapılan saldırılarda Venedik birlik göndererek baskınlara dahil olmuştur.¹⁴³ Kandiye Generali (valisi), Osmanlı İmparatorluğu'nun Hanya Kuşatması yaptığını öğrendiğinde, dört bin tüfekli askeri ardından beş yüz askeri Suda Limanı'ndan geçirmiş ve kuşatmanın dokuzuncu günü kalenin karşısında bulunan bölgeye göndermiştir.¹⁴⁴ Kandiye Valisi on bir çektiri ile dört mavnayı Boğaz adı verilen yere göndermiş, daha sonra ise otuz beş parçadan oluşan burton ve kalyonları ile Suda'dan çıkıp İstorni'ye ulaştırmıştır.¹⁴⁵ Kandiye kuşatması sırasında, Venedik'in limandan gönderdiği yardımlara Osmanlı İmparatorluğu'nun Nazarta'da kurduğu toplar engel olmuştur. Kandiye Kalesi'nin belirlenen yeri delinmiş ve burada gemilerle yardım sürdürülmüştür.¹⁴⁶ Venedikliler, 18 Haziran 1667 tarihinde yirmi sekiz adet çektiri, altı adet mavna ve otuz kalyon tamamı altmış bir gemiden oluşan donanmayı Kandiye'nin karşısında bulunan

¹⁴² Yenişehir Katibi, s. 251.

¹⁴³ Ekkeherd Eickhoff, "**Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi**", çev. Mihin Eren, Atatürk Konferansları (1964-1968), II, (Ankara 1970), s. 148.

¹⁴⁴ Fezleke, ss. 865-866; Naima, s. 1038.

¹⁴⁵ Fezleke, s. 901; Naima, s. 1077.

¹⁴⁶ Fezleke, s. 968; Naima, ss. 1121-1122.

İstandiye Adası'na demirlemiştir. Kandiye Kalesi'ne 21 Haziran'da gelen donanma buraya asker takviyesi yapmıştır.¹⁴⁷ Venedik'in yardım çağrılarını üzerine 1669 yılında Fransa, Papa ve Malta otuz kıtadan oluşan çektiriler ile desteğe gelmiştir.¹⁴⁸

2.6. SEFER SIRASINDA YAŞANAN ULAŞIM SORUNLARI

Osmanlı İmparatorluğu, Girit seferleri süresince birçok kez ulaşım sorunu yaşamıştır. Bu ulaşım sorunları arasında en çok görülenlerinden biri rüzgârdır. Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa donanması ile Girit'e giderken yolda Benefşe'de ters bir rüzgar ortaya çıkmış, donanmanın çoğu yakındaki limana sığınmış ve rüzgâr üç gün sürmüştür. Limandaki zahire gemisi zarar görmüş, bazı gemiler rüzgârın gücüyle sürüklenmiş, bazılarının ise direkleri kırılmıştır.¹⁴⁹ Yusuf Paşa'nın donanmasına katılmak için yola çıkan Anadolu askerleri, Kızılhisar limanına vardıktan sonra gemiler tekrar denize açıldıklarında rüzgar çıkmış ve gemiler büyük zayiata uğramıştır.¹⁵⁰ Donanma-i hümayun, Kasım ayının sonlarında Kızılhisar Limanı'nda şiddetli fırtınaya tutulmuşlar ve donanmadaki gemilerin her biri yakınlardaki adalara savrulmuştur. Bu gemileri Yusuf Paşa bir araya getirmiş ve daha sonra merkezden Tersane kethüdası Ammarzade Mehmet Efendi'nin yönetiminde on gemi desteğe gelmiş ve en sonunda donanma Girit'e ulaşmıştır.¹⁵¹ Kapudan Musa Paşa Hanya'ya limana zahire naklederken şiddetli bir rüzgar çıkmış, limana demirli zahire yüklü beş şayka batmış ve limandaki sevkiyatı yapan görevliler kaybolmuştur.¹⁵² Venedik gemileri de rüzgara yakalanmıştır. 1647 yılında Sakız Adası'ndan yola çıkan on sekiz parça kadirga ve sekiz parça kalyon İpsara Adası'nda şiddetli rüzgara yakalanmış, bütün gemiler batmıştır.¹⁵³ Mısır'dan 29 Kasım 1666 tarihinde yirmi bir kıta kalyon, yedi parça şityeye iki bin Mısır askeri binmiş ve Girit'e doğru harekete geçmiştir. Yolda fırtına meydana gelmiş ve gemilerin hepsi batmıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Mühürdar, s. 277.

¹⁴⁸ Silahdar, s. 536.

¹⁴⁹ Çelebi, ss. 891-892; Pul, ss. 6-8.

¹⁵⁰ Naima, s. 1031.

¹⁵¹ Naima, s. 1057.

¹⁵² Yeniçeri Katibi, s. 179.

¹⁵³ Yeniçeri Katibi, s. 187.

¹⁵⁴ Sefer-i Kandiye, s. 9.

Girit Seferleri sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun ulaşım konusunda yaşadığı sorunlardan biri adada bulunan kalelerin konumunun kuşatmaları zorlaştırmasıdır. Suda Kalesi, deniz ortasında ve güçlendirilmiş bir kale olduğundan kuşatmadan vazgeçilmiş ve Resmo Kalesi kuşatılmıştır.¹⁵⁵ Girit Savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece Girit Adası'nın değil İstanbul ve çevresinin de zahire kıtlığına neden olan Venedik ablukasını ulaşımı derinden etkilemiştir. Ammarzade Mehmet Paşa Girit'e yardım götürmek için hareket etmiş, yolda Venedik ablukasını haberini almıştır. İstanbul'dan ablukayı yarması emrini alan Mehmet Paşa bunu gerçekleştiremeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Mehmet Paşa idam edilmiş yerine Kaptan-ı Deryalığa Voynuk Ahmet Paşa getirilmiştir.¹⁵⁶

Venedik'in Çanakkale Boğazı ablukasını yarabilmek için 1656 yılına kadar dokuz kez donanma seferi gerçekleştirilmiştir. Kaptan-ı Derya Kenan Paşa 15 Haziran tarihinde İstanbul'dan hareket etmiştir. Venedikliler bu sırada Bozcaada'yı kuşatmıştır. Kenan Paşa buraya ulaştığında iki taraf arasında savaş çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybetmiştir. Ardından Venedik Bozcaada'yı kuşatma ile ele geçirmiştir. Bu başarısızlık üzerine Kenan Paşa azlolunmuştur. Buradan almış olduğu moral ile Venedikliler Limni Adası'nı kuşatarak burayı da ele geçirmiştir. Bu süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamlık görevine Köprülü Mehmet Paşa getirilmiştir. Mehmet Paşa, Kaptan-ı Derya olarak Topal Mehmet Paşa'yı göreve getirmiştir. Kenan Paşa'nın donanmayı kaybetmesi üzerine yeni donanma çalışmaları başlamıştır. Tersanede inşa edilen donanmanın ilk kısmı Kaptan-ı Derya Topal Mehmet Paşa'ya verilmiş ve bu gemilerle 13 Mart 1657 tarihinde Akdeniz'e açılmıştır. Merkezden, Cezayir gemilerine donanmaya katılmaları için fermanlar gönderilmiştir. Donanmanın ikinci kısmı hazırlanarak Topal Mehmet Paşa'nın yanına gönderilmiştir. Burada hareket eden donanma, Venedik ablukasını kırmak için hareket etmiştir. Bu donanmanın geldiğini haber alan Venedik, Rumeli tarafına gönderdiği gemilerle Akliman adındaki limanı yağmalamaya girişmiştir. Bu sırada Rumeli sahillerinin korunmasından sorumlu olan Çavuşzade Mehmet Paşa Venedikli yağmacıları görmüş ve iki taraf savaşa girmiştir. Bu savaşı Mehmet Paşa kazanmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Fezleke s. 909; Naima, s. 1086.

¹⁵⁶ Naima, ss. 1123-1127.

¹⁵⁷ Naima, ss. 1730-1733.

Bu savaşın ardından Köprölü Mehmet Paşa asıl donanma ile hareket ederek boğazın stratejik yerlerine toplar yerleştirmiştir. Bu toplar Venedik gemilerinin geçişleri sonrası atılmış ve Venedikliler Boğaz'dan geri çekilmiştir. Daha sonra tersaneden çıkan gemilerin ikinci filosunun başına Sivas Beylerbeyi Çerkez Osman Paşa getirilmiştir. Osman Paşa, Venedik donamasına saldırmış, iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır. Venedik donamasının komutanı Moçenigo'nun bulunduğu gemiye Osmanlı gemilerinden top atışı olmuş ve gemi batırılmıştır. Bunun üzerine Venedik gemileri paniğe kapılmış ve Çanakkale Boğazı'nı daha fazla tutamayacağını anlayarak donanmaları ile ablukayı bırakmışlardır. Köprölü Mehmet Paşa ablukanın kaldırılmasından sonra Venedik'in eline geçmiş olan Bozcaada ve Limni kalelerini tekrar kuşatmak için harekete geçmiştir. Bozcaada kuşatması için Kurt Paşa'yı komutan tayin etmiş ve 31 Ağustos 1657 tarihinde kaledeki garnizonda bulunan askerlerin kendilerini havaya uçurmalarıyla kale Osmanlı'nın eline geçmiştir. Bozacada'nın tekrar fethinden sonra Köprölü Mehmet Paşa, Topal Mehmet Paşa'yı Limni'nin kuşatılması için görevlendirilmiştir. Limni'deki Venedik garnizonu 15 Kasım 1657 tarihinde teslim olarak kaleyi Osmanlılara teslim etmiştir.¹⁵⁸ Osmanlı askeri Kandiye yakınlarında bulunan San Andrea ve Sapionera bastiyonlarına yolların bozukluğu nedeniyle ulaşım sıkıntısı yaşamıştır. San Andrea bastiyonun Kandiye Kalesi'ne giden yolunun bataklık olması nedeniyle, topların güvenli bir şekilde ilerletilip kale yakınlarına yerleştirilmesi sağlanmıştır. Osmanlı ordusunun çabası sayesinde saldırı için kullanılan hendekler San Andrea bastiyonuna ulaşmıştır.¹⁵⁹

2.6.1. Girit Adası'nda Yolların Onarımı ve Emniyeti

Osmanlı ordusunun seferin yapılacağı yere verimli ve rahat bir şekilde gitmesi o bölgenin ulaşım şartlarına bağlıydı. Ulaşım şartları aynı zamanda ordunun sefere gidileceği yere daha hızlı ulaşmasını ve lojistik sevkiyatın daha faydalı yürümesini de etkilemiştir. Seferin yapılacağı yerin konumu, ordunun iaşesi, silah ve mühimmat tedariki ve merkez-ordu arasındaki iletişim önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁰ Girit, denizin

¹⁵⁸ Naima, ss. 1738-1768.

¹⁵⁹ Ziya ve Rahmi, **Girit Seferi**, İstanbul 1933, s. 14.

¹⁶⁰ Ertaş, s. 59.

ortasında bir ada olduğundan ve kendisine en yakın yerleşim yerleri adalardan oluştuğundan, Osmanlı İmparatorluğu, haberleşme ve nakliyyeyi ada dışarisından sadece gemiler yoluyla sağlarken adanın içerisinde duruma göre hem deniz hem de karadan sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Adası'na doğrudan bir sınırı olmadığı için ulaşım imkânları daha sınırlıdır. Ayrıca Osmanlı ordusu, Girit Adası'nda ele geçirdiği kalelere ve kuşatma kurduğu ordugâhlara ulaşım için Venedik'in yaptığı yol ve köprülerden faydalanmıştır.

2.6.2. Girit Savaşları Sırasında Derbent Teşkilatı ve Beldarlar

Girit Savaşları sırasında yolların tamiri ve tadilatı Derbent teşkilatı tarafından yapılmıştır. Derbent teşkilatı Osmanlı belgelerinde 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır.¹⁶¹ Derbentlerin görevleri arasında görevlendirildikleri bölgelerde bulunan yolların ve dar geçitlerin güvenliği ve emniyetinden, görevli oldukları yolların onarım ve güvenliğinin sağlanması ve bölgenin canlandırılması görevleri vardır. Derbentin bulunduğu hudutlarda yaşanan olayların sorumluluğu derbentçilere aittir.¹⁶² Osmanlı derbent teşkilatı içerisinde yer alan görevlilerden biri de beldarlardır. Beldar, stratejik noktalarda olan dağın geçit ve boğazları korumakla ve tutmakla yükümlü görevlilerdir. Derbentler, maaş ve ücret üzerine çalışmamışken beldarlar ise maaş ve ücret almıştır. Ayrıca beldarlar vergi ve başa tabidir. Ersin Gülsoy'un tezinde yazdığı bilgilere göre iki çeşit beldar grubu bulunmaktadır: Bunlardan ilki avarız hanelerinden toplanan vergilerle tutulan avarız beldarları ve beldarlığa kendi rızasıyla gönüllü olarak katılan hod-girifte beldardır.¹⁶³ Köprülü Mehmet Paşa, 1657 yılında yaklaşık 9 yıl süren Venedik ablukasını sona erdirmiştir. Mehmet Paşa, 1658'ten 1661 ölümüne kadar Osmanlı-Avusturya savaşı ile uğraşmış daha sonra 1661'den 1664'e yılına kadar Mehmet Paşa'nın oğlu sadrazam Köprülü Ahmet Paşa savaşa devam etmiş, 1664 yılında Vasvar Barış Antlaşması imzalanmıştır.

¹⁶¹ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990, ss. 9-10.

¹⁶² Orhonlu, ss. 65-66.

¹⁶³ Ersin Gülsoy, **Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, ss. 178-180.

Avusturya ile savaşın bitmesi sonrası Köprülü Ahmet Paşa, yirmi yıldır ele geçirilemeyen Girit Adası için hazırlıklara başlamıştır. Bu dönemde kalenin en büyük ve ele geçirilemeyen tek kalesi olan Kandiye Kalesi'nde; kuşatma için yeraltında la ımcılara, kara yolu ve önemli stratejik yerlerin korunması ve tutulması için beldarlara ihtiyaç duyulmuştur. Gülsoy'un bulduğu 26 Cemaziyel evvel 1078/13 Kasım 1667 tarihli belgeye göre; Anadolu'dan 30.031, Adana 491, Trabzon 580, Sivas 3.653, Karaman'dan 3.248 adet olmak üzere toplam 38.003 avarız hanesi beldar ihtiya ını karşılamıştır.¹⁶⁴ Orhonlu'nun bulduğu 20 Nisan 1669 yılındaki beldar defterine göre; Anadolu, Sivas, Karaman ve Adana'dan toplam 3,743 belderan sefere katılmıştır. Ayrıca Aydın, Saruhan, Muğla, Karesi ve Biga kazalarından 600 beldar sefere iştirak etmiş ve bu dönemde genel toplam belderan sayısını 4.343 adet olarak tespit etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Gülsoy, s. 179.

¹⁶⁵ Orhonlu, s,84.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİT SAVAŞININ İAŞESİ

3.1. SEFERE ÇIKAN OSMANLI ORDUSUNUN İAŞESİNİN SAĞLANMASI

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu dönemden itibaren (Fetret Devri dışında) topraklarını 1670’li yıllara kadar genişletmiştir. Yüzyıllar içerisinde Osmanlı İmparatorluğu üç kıtada söz sahibi bir devlet konumuna gelmiş ve hem karada hem denizde önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarıların arkasında iyi bir ordu kuvvetinin yanı sıra bu ordunun erzak ihtiyaçlarını sağlamak da büyük önem taşımaktadır. Osmanlı şehir ve kazalarının iaşesinde kullanılmış olan arpa, buğday ve un “zahire” olarak adlandırılmıştır. Zahirelerin, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kaza ve şehirlerdeki pazarlarda satışının yapılmasına izin verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, yabancı devletlere zahirelerin satılması ve onlardan temin edilmesini yasaklamıştır. Hububat önce üretilen yerdeki halkın ihtiyacını karşılamak için kullanılır eğer hububat artarsa ihtiyaç duyulan diğer bölgelere sevk edilir. Halk artan hububatı başka devletlere ve kazalara satmaya kalkarsa hububata ihtiyacı olan kazaların iaşesini devlet daha uzak yerlerden temin edecek, bu da iaşecilik denilen mekanizmanın işlemesine engel olacaktır.¹⁶⁶ Sefer sırasında gelen erzak desteği Osmanlı ordusuna moral sağlamış, karşı taraf için ise olumsuz psikolojik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu durumun Osmanlı aleyhine de sonuçlandığı durumlar da yaşanmıştır.

Buna örnek olarak; Osmanlı birlikleri Kandiye Kalesi’nin tabyasını fethettikten sonra yeni hücum yapacakları sırada, Venedik garnizonunda bulunanlar Osmanlı askerlerine kaleyi kendi elleriyle teslim edeceklerini ve barış yapmak istediklerini söylemiştir. Kandiye Kalesi’ne, Venedik tarafından on yedi çekirme ve sekiz kalyon zahire yüklü gemi ile Duka ve Papa emrindeki gemiler de desteğe gelmiştir. Bu gelişme ile birlikte Venedik’in barış isteği ve kaleyi teslim etme fikri son bulmuştur. Bu destek Kandiye Kalesi garnizonuna moral vermiş ve Osmanlı ordusunda bitkinlik ve çaresizlik yaşanmıştır.¹⁶⁷ Bu erzak ihtiyaçların içerisinde Osmanlı ordusunda atlı

¹⁶⁶ Lütfi Güçer, “XVI. Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 13, Sayı: 1-4, İstanbul, 1953, ss. 79-98.

¹⁶⁷ Asker-i İslâm zikr olunan ceng günü akşama karîb Aktabya dedikleri tabyadan küffâr beden başına çıkıp “sizinle sözümüz var top ve tüfenk atılmasın şimden sonra hisârı rızâmız ile veririz deyip

sınıfların at tedariki, top taşıyan beygir ve manda arabaları ve diğer katır ve deve gibi hayvanlarının ihtiyaçları ve sefere katılan yüzbinlerce kişilik ordunun maliyetine eklersek devlet hazinesine büyük masraf oluşturmuş olduğu aşikardır.

Osmanlı ordusunun sefer için gideceği bölgede bulunan menziller, ordu harekete geçmeden önce belirlenmiştir. Belirlenen menzillere en yakın yerde bulunan kaza kadılarına hükümler ulaştırılmış, ordunun bulundukları menzile ulaşmasından önce kadıların istenilen miktardaki hububatın biriktirilerek hazır bulundurulması talep edilmiştir. Bu ihtiyaçlar sefer olma ihtimaline karşı nüzul ve sürsat yoluyla temin edilmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli vergilerinden biri olan avarız vergisi ile seferin masrafları karşılanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu özellikle olağanüstü durumlarda (savaş ve doğal afet vb.), olaylarda bu vergiyi uygulamıştır. Avarız vergisi, haneler esas alınarak uygulanmıştır. Avarız vergisini ödemekle sorumlu olan hanenin reisi ve onun iş yapabilecek durumda olan bekar erkek çocukları bu vergiye tabidir. Avarız vergisinden muaf olanlar ise; ilmiye, dini ve askeri sınıflarda yer alan bazı görevliler ve zihinsel ve bedensel engelleri olan kişilerdir. Osmanlı İmparatorluğu derbentçi, tuzcu, çeltikçi, ortakçı, katrancı ve doğancıardan hizmetleri karşılığında yararlanmış ve bu şekilde bu kişiler avarız vergisinden muaf tutulmuştur. Bu vergi mükelleflerden nakit olarak tahsil edilmiştir.¹⁶⁹ İaşe mekanizmasının işleminde “emin” adı verilen görevliler kritik öneme sahiptir. Ordunun sefer güzergahında konaklayacağı yere varmadan Nüzul Emni, bu yere ordudaki asker ve hayvanların sayısına göre iaşelerini temin etmekle görevlendirilmiştir.

Avarız vergisi olağanüstü durumlarda alınmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan mali kriz ve 17. yüzyılda uzun yıllar süren yıpratıcı savaşlar sonucu hazinenin boşalmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu nakit ihtiyacını karşılamak için avarız vergisini sürekli

tarafeynden serd u sürûr olup yarın adem çıkar sabâha dek dahî ceng olmaya. Yarınki gün sulh vardır” deyip içeriden haber verilip akşâmdan gâziler dahi cengden fâriğ olup ve mesrûr sabâha muntazır oldular. Ol gece Venedik'den on yedi çekdirme ve sekiz kalyon imdâdı ve zahîresi geldiğinden mâ'adâ Malta ve Düka ve Papa gemileri dahi gelip kal'a limânında lenger-endâz olup küffâra kuvvet-i kalp hâsıl olup ke'l-evvel cenge şüru' eylediler. Bundan sonra asker-i İslâma kelâl gelip elleri ve ayakları işden soğudu. Târîh-i Naîmâ, IV., s. 1126; Cengiz, s. 198.

¹⁶⁸ Lütfi Güçer, **XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1964, s. 40.

¹⁶⁹ Halil Sahillioğlu, “Avârız”, **DİA**, Cilt: 4, İstanbul 1991, ss. 108-109.

toplanacak biçimde düzenlemiştir.¹⁷⁰ Girit savaşları sırasında avarız vergisi; nakit yoluyla, iş gücü yoluyla (beldar, kürekçi), mühimmat temin etme yoluyla toplanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu savaş öncesinde ve savaş sırasında ordusunun gıda ihtiyaçlarını karşılamaya büyük önem vermiştir. Osmanlı ordusu çeşitli iklim koşullarında mücadele etmiş ve kara ya da su yolunu kullanarak savaşa giden askerinin iâşesini sağlamıştır. Karayolunda bulunan askerlere genellikle ekmek ve et verilmektedir. Denizyolunda hava şartları dolayısıyla askerlere kuru peksimet verilmiştir. Karayolunda bulunan askerler için “orducu esnafı” adı verilen görevliler bulunmaktadır. Bu kişiler lonca teşkilatı arasından seçilmekte ve ordu ile birlikte savaşın olduğu yere gitmektedir. Bu esnafların maliyetlerini kendi loncaları karşılamış ve ordu pazarlarında belirlenen yerlerde tezgah açmıştır.¹⁷¹ Osmanlı İmparatorluğu’nun lojistiğini ilgilendiren bazı vergiler bulunmaktadır.

3.2. ZAHİRENİN HALKTAN KARŞILAMA BİÇİMLERİ

3.2.1. Nüzul Zahiyesi ve Temini

Avarız vergisinin uygulanması için kullanılan yöntemlerden birisi de nüzuldur. Nüzul, askerlerin gıda ihtiyaçlarının temini için belirlenen menzillerde zahirelerin orduya teslim edilmeye hazır ve müheyya hale getirilmesidir. Nüzul, yöntemi için biriktirilen zahire un ve arpadır. Unun, buğdaydan işlenme süreci uzun sürdüğünden zamana bağlı olarak buğday da tercih edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, avarız vergisini ayni ve bedenen tahsil etmeyi bırakmış ve nakit biçimine geçmiştir. Avarız vergisinin nakite dönüşmesi ile birlikte 16. yüzyıl ortalarında nüzul vergi haline getirilmiştir. Avarız vergisinin de nakit olarak toplanması ile mal ve beden yoluyla sağlanacak bedele ihtiyacı olan Osmanlı İmparatorluğu, bu ihtiyacı nüzul vergisi üzerinden sağlamıştır. Nüzul vergisi avarız hanesi esas alınarak tahsil edilmiştir. Nüzul vergisi için alınan un, buğday ve arpanın belirlenen ambarlara ulaştırılması istenmiş ve toplanan bu zahireler kadı gözetiminde ambarlara ulaştırılmıştır. Uzun süren

¹⁷⁰ Mustafa Nuri Türkmen, “Kamaniçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 2002, s. 124.

¹⁷¹ Bülent Çelik, “Osmanlı Seferleri’nde Orducu Esnafı’nın Fonksiyonları”, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Yıl: 3, Sayı: 1, Bahar 2018, ss. 139-140.

savaşlar neticesinde Osmanlı İmparatorluğu, nüzul vergisinin zorunlu durumlarda alınması yerine her yıl düzenli tahsil edilmesine karar vermiştir. Mükelleflerden alınan zahirelerin dışında bunların ambarlara hayvanlar yoluyla taşınmasının ücreti halktan temin edilmiştir. Çok geniş coğrafyada savaşan Osmanlı İmparatorluğu için yol masrafı halkı maddi açıdan zor durumda bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu halkın üzerine binen vergi yükünü hafifletmek için, 16. yüzyıl sonundan itibaren önceleri aynı aldığı nüzul vergisini “bedel”¹⁷² yoluyla toplamaya başlamıştır. Osmanlı ordusunun zahire ihtiyacını temin etmek için halktan toplanan “bedel” vergisi, sefer yolu üzerinde yakın yerleşim birimlerinde satın alma yoluyla sağlanmış ve bu şekilde halk nakliye masrafı ödemekten kurtulmuştur.¹⁷³

1646 yılında Girit Seferi için, Sultan İbrahim’in Eğriboz kadısına ve Eğribozlu Kara İbrahim’e gönderdiği fermanla ordunun peksimet ücretini ödemek için Eğriboz Sancağı’nın bedel-i nüzul üzerinden tahsil edilmesi bildirilmiştir.¹⁷⁴ Girit Savaşı sırasında nüzul vergisi nakit yoluyla temin edilmiştir. Havva Selçuk’un kitabında verdiği bilgilere göre Kayseri sancağının nüzul hanelerinden 1650, 1656, 1657, 1659, 1660, 1662, 1667 tarihlerinde toplam 1.838.400 nüzul akçesi toplandığı hesaplanmıştır.¹⁷⁵

3.2.2. Sürsat Zahiresi ve Temini

Sürsat vergisi, nüzul vergisinde olduğu gibi ordunun sefere çıkmadan önce belirlenen menzillerde, ordu harekete geçtiğinde dinleneceği bölgelerde, ordunun ihtiyacı olan zahireler tedarik edilmiştir. Bu zahireler un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, ot, saman, odun olarak belirlenmiş ve merkez tarafından önceden tespit edilen noktalara ulaştırma görevi ise kadılara verilmiştir. Ordunun bulunduğu yere yakın kazalarda olan yerleşim yerleri sürsatı aynı bir biçimde karşılarken, ordunun menziline belirlenmiş uzaklıkta olan yerleşim yerleri sürsatı nakdi bir biçimde ödemiştir. Nüzul,

¹⁷² Daha fazla bilgi için bakınız; Feridun Emecen, “Bedel”, *DİA*, Cilt:5, İstanbul 1992, s. 301.

¹⁷³ Güçer, ss. 68-77; Ömer İşbilir, “Nüzül”, *DİA*, Cilt:33, İstanbul 2007, s. 311; Bruce McGovan, “Osmanlı Avârız-Nüzül Teşekkülü 1600-1830”, *VIII.Türk Tarih Kongresi, (Ankara 11-15 Ekim 1976)*, Kongreye Sunulan Tebliğler, II, Ankara 1981, s. 1327-1328.

¹⁷⁴ BOA., TS.MA.e. 5207.59.

¹⁷⁵ Hava Selçuk, *Şer’iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı ve Girit Seferi’ne Katkısı (1645-1669)*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri, 2008, s. 121.

Osmanlı İmparatorluğu'nun reayaya yükümlülük verdiği vergidir. Sürsat ise Osmanlı ordusunun ihtiyacı olduğu ürünü reayadan piyasanın altında satın alması ve reayanın bu tercihe mecbur bırakılması sonucu yükümlülük durumuna gelmiştir.¹⁷⁶

Osmanlı İmparatorluğu, II. Viyana Kuşatması ve arkasından Kutsal İttifak'a karşı yapmış olduğu savaşlar neticesinde nakit sıkıntısı yaşamıştır. Sürsat vergisi de 1693-1694 yıllarından itibaren nakdi bir biçimde toplanmaya başlanmış Fakat bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu mali duruma ve zahire ihtiyacına göre değişiklik göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Prut Seferi'nde sürsat vergisinin aynı bir biçimde toplanması tercih edilmiştir.¹⁷⁷ Bir yıl içerisinde hem nüzul hem de sürsat toplanmış fakat sürsat ve avarız vergisi aynı yıl içerisinde toplanmamıştır. Avarız vergisinden belirli durumlarda muaf olan gruplar sürsat vergisinde muaf tutulmamıştır.¹⁷⁸ Kemal Yükep'in kitabında verdiği bilgiler şu şekildedir: 1669 yılında sürsat yoluyla arpa, un, sadeyağ, bal, saman, ot ve odun ihtiyaçları temin edilmiştir.¹⁷⁹

3.2.3. İştira Yoluyla Zahirenin Temin Edilmesi

Osmanlı İmparatorluğu seferlerin olduğu dönemde sürsat ve nüzul yoluyla topladığı zahirelerin yetersiz gelmesi durumunda "iştira" satın alma yoluna başvurmuştur. Osmanlı merkez hazinesinden karşılanan iştira masrafının zahire için ödenmiş şekline "iştira zahiresi" adı verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu iştirayı, zaman ve ortamına göre iki şekilde uygulamıştır:

- 1-Osmanlı ordusu sefer çıkmadan önce, seferin yapılacağı güzergahta yer alan şehir ve kazaların içinde bulunan ambarlara zahireleri toplayarak,
- 2-Savaş sahasına ilerleyen ve savaştan geri dönen Osmanlı ordusunun iâşe ihtiyacını karşılamak ve eksik olan ihtiyaçlarını temin etmek yoluyla sağlamıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Ömer İşbilir, "17. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmal Ve Lojistik Meseleleri", (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, ss. 15-17.

¹⁷⁷ Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006, s. 165.

¹⁷⁸ Güçer, ss. 97-110; Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, ss. 158-159.

¹⁷⁹ Yükep, s. 93.

¹⁸⁰ Göçer, Hububat Meselesi, s. 115.

Satın alma yöntemi, devletin tayin ettiği aracı ve satıcı ile ortak belirlenen fiyata göre yapılan serbest iştirâ; bir de devletin bizzat alacağı fiyatın kendi belirlediği narh üzerinden ödenmesi şeklinde uygulanmıştır.¹⁸¹ Girit savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu iştirâ (satın alma) yöntemine başvurmuştur. Savaş sırasında çeşitli devlet görevlileri tarafından satın alınan mallar limanlara götürülmüş, buralardan hareketle Girit Adası'na sevk edilmiştir.¹⁸²

3.3. ORDUNUN İAŞESİNİN SAĞLANMASI VE TEDARİK EDİLEN ZAHİRELER

3.3.1. Hububat

Osmanlı ordusunun sefer sırasında en çok ihtiyacı olan gıda maddelerinden biri hububattır. Arpa, buğday, un, bulgur ve pirinç gibi tarım ürünleri hububatın kapsamına girmektedir.

3.3.1.1. Buğday ve Un

Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit savaşları sırasında tüketmiş olduğu zahirelerden biri buğdaydır. Girit Seferi sırasında Osmanlı belgelerinde “gendüm, hinta” adıyla geçmektedir.¹⁸³ Buğday, sefer için gemilerle Girit Adası'na taşınmış, adada fırınlarda ekmek yapımı için kullanılmış veya hem adanın içinde hem de çeşitli bölgelerde peksimet yapımı için kullanılmıştır.¹⁸⁴

Seferin başlangıcından itibaren adaya gemilerle zahire sevkiyatı gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1645 yılında Osmanlı'ya ait zahire yüklü gemiler Girit'e hareket etmiş, yol güzergâhında Venedik gemilerinin saldırılarına uğramamak için Anabolu Limanı'na sığınmıştır. Tersane kethüdası Ammarzade, yedi kıta kadirga ile sığınmış olan gemileri oradan çıkarıp Girit'e ulaştırmakla görevlendirilmiş ve

¹⁸¹ Göçer, Hububat Meselesi, s. 121-122; Tabakoğlu, s. 160.

¹⁸² Yükep, ss. 88-93.

¹⁸³ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1; Pul, s. 34.

¹⁸⁴ Mehmet Taş, “18.Yüzyılda Osmanlı Donanmasına Peksimet Tedariki”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl:12, Sayı: 39 , Nisan 2019, ss. 287-288.

gemiler 1 Şubat 1646 tarihinde Hanya Limanı'na ulaşmıştır. Bu gemilerden yirmi beş bin keyl hınta (buğday) indirilmiştir.¹⁸⁵ Kapıcıbaşı Murat Ağa tarafından 1646 yılında Girit Adası'na 200.000 kile buğday gönderilmiştir.¹⁸⁶ 1647 senesinde Hanya Muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilen zahirelerin içinde birim fiyatı 20 akçe olan buğdaydan toplam 4.855 keyl miktarında gönderilmiş ve 97.100 akçe ödenmiştir. Yedi kıta Cezayir, Tunus ve Trablus kalyonlarına her bir kile 100 olmakla toplam yedi yüz akçe ödenmiştir.¹⁸⁷ Golos İskeleyi'nden navlunlara 14.000 keyl buğday yüklenmiş, toplam meblağ olarak 22.80 akçe ödenmiştir.¹⁸⁸ Sakız'dan gelen beş kıta kalyon sonradan birim fiyatı 20 akçeden üzere 1.000 kiyye buğday yüklenmiş, toplam 20.000 akçe ödenmiştir.¹⁸⁹ Girit'e gönderilen kadirga ve kalyon ve karamürsel çeşitlerindeki gemilere 103.576 kiyye buğday yüklenmiştir.¹⁹⁰ Girit Seferi için birim fiyatı 20 akçeden 109.431 kiyye buğday temin edilmiş ve toplam 2.188.620 akçe ücret ödenmiştir.¹⁹¹ 1647 senesinde, Cezayir ve Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çekirtmelere yüklenen birim fiyatı 20 akçe olan buğdaydan, toplam 1.800 kiyye miktarında alınmış ve toplam 36.000 akçe harcanmıştır.¹⁹² İzdin'den, Modoniçe'den yüklenilen 22.000 bin keyl buğday ve peksimet gemiler ile Eğriboz'a götürülmüş ve toplam ücret olarak 45.600 akçe ödenmiştir.¹⁹³ 1647 yılı içerisinde iki kıta kalyona birim fiyatı 20 akçeden 11.100 kile İstanbul buğdayı yüklenmiş ve toplam 222.000 akçe ödenmiştir.¹⁹⁴

Sultan İbrahim'in Mısır Muhafızı Mehmet Paşa'ya 10 Ocak 1647 tarihinde göndermiş olduğu fermanda Girit Seferi için adaya 27.500 kile buğday gönderilmesi istenmiştir.¹⁹⁵ Sadrazam Melek Ahmet Paşa, Girit seferi için adada bulunan Hüseyin Paşa'ya 30.000 bin buğday kantar gönderilmesi hususunda Mısır Valisi Ahmet Paşa'ya emir göndermiştir.¹⁹⁶ Kandiye kuşatması sırasında Osmanlı ordugâhına İslam

¹⁸⁵ Çelebi, s. 892.

¹⁸⁶ Yükep, s. 88.

¹⁸⁷ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

¹⁸⁸ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

¹⁸⁹ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

¹⁹⁰ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

¹⁹¹ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

¹⁹² BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 4.

¹⁹³ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6.

¹⁹⁴ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6.

¹⁹⁵ BOA, TS.MA.e. 5207,62.

¹⁹⁶ BOA, Ts.MA.e.664, 59

askeri Anadolu'dan, Arap ve Garp tarafından ve Rumeli'den katılmış; bu durum orduda askeri kıtlığa sebep olmuş ve 50 dirhem ekmeğin fiyatı 1 akçeye yükselmiştir¹⁹⁷

Tablo: 2. 1647 yılında Girit Adası'na gönderilen buğday

Geldiği Yer	Ölçü Birimi Keyl/ Kıyye	Birim Fiyatı	Kıymet (Toplam /Akçe)
Golos	14.000	-----	22.800
Sakız	1.000	20	20.000
-----	103.576	-----	-----
-----	109.431	20	2.188.620
Cezayir ve Tunus ve Trablus	1.800	20	36.000
İzdin ve Modoniçe'den Eğriboz'a	22.000	-----	45.600
-----	11.100	20	222.000
Mısır	27.500	-----	-----
Mısır	30.000	-----	-----

Kaynak: BOA. Mad. d. No:6771.001,s.2,4,6; BOA, TS.MA.e, 5207,62, BOA, Ts. MA. E. 664,59.

3.3.1.2. Peksimet

Peksimet, Osmanlı donanmasının seyr-ü sefer sırasında en çok kullandığı iaşe maddelerinden biridir. Osmanlı donanması ilkbaharda denize açılmış, yazın sonuna kadar Akdeniz ve Karadeniz'de seyr-ü sefer yapmıştır. Gemilerde ekmeğin pişirilmesinin mümkün olmaması nedeniyle donanmadaki görevlilerin tüketmesi için peksimet tercih edilmiştir. Peksimet, uzun süren gemi yolculuklarına bozulmadan dayanmış ve bu nedenle gemilerde sıkça kullanılmıştır. Osmanlı donanmasının mevcudu merkeze bildirilmiş, donanma denize açılmadan önce belirlenen miktarda peksimet gemilere yüklenmiştir.¹⁹⁸ İlk olarak II. Beyazıt döneminde Gelibolu tersanesi kurulmuş ve bu tersanenin bulunduğu alana peksimet fırınları kurulmuştur.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Evliya Çelebi, s. 390.

¹⁹⁸ Bostan, Tersane-i Amire, s. 244; Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, Çelik Cilt Matbaası, İstanbul, 1965, s. 178.

¹⁹⁹ Bostan, Tersane-i Amire, s. 15.

Girit Savaşları yaklaşık 25 yıl sürmüş ve Girit'in ada olması sebebiyle çeşitli yerlerden gelen zahire, askeri ve mühimmat desteği gemiler ile sağlanmıştır. Bu gemilerde bulunan personelin iaşenin sağlanmasında peksimet kritik öneme sahiptir. Ayrıca Osmanlı donanması Girit Savaşları boyunca Venedik donanması ile birçok deniz savaşına girmiş ve Osmanlı donanmasının bu savaşlarda iaşesinin sağlanmasında peksimetin büyük katkısı olmuştur.²⁰⁰ Osmanlı donanması Eğriboz'da bulunan Kızılhisar Limanı'na 21 Ekim 1645 tarihinde ulaşmıştır. İstanbul'dan Ahmet Paşa, iki kadirga ile ve sekiz kalyon ve şayka ile Kızılhisar'a dahil olmuştur. Ahmet Paşa emrindeki gemiler buğday, peksimet gibi zahireleri Girit Adası'na göndermiştir.²⁰¹ Küçük Hasan Paşa, emrindeki gemilerle Hanya'ya zahire boşaltmış ve burada zahire bolluğu yaşanmıştır. Hanya'da bir vukiyye peksimetini kırka ve tuzu doksana satın alınmıştır. Hasan Paşa'nın emrindeki gemilerden 25.000 bin keyl buğday, peksimet ve diğer zahireler gerekli bölgelere dağıtılmıştır.²⁰²

7 Şubat 1646 tarihinde Eğriboz kadısına ve Eğribozlu Kara İbrahim Bey'e Sultan İbrahim tarafından gönderilen fermanda; Eğriboz'dan 10.000 bin kantar peksimetin Girit Adası'na ulaştırılması ve bu peksimet ücretinin Eğriboz'un nüzul bedelinden karşılanması kararlaştırılmıştır.²⁰³ 1646 yılında Mübaşir Mustafa tarafından Selanik'ten 20.000, Eğriboz'dan 20.000, Golos 10.000, İzdin 10.000 ayrıca 20.000 kantar daha alınarak toplam 80.000 kantar peksimet satın alınmıştır.²⁰⁴ 1647 yılında Girit Adası'na 3.500 kantar peksimet gönderilmiştir. Girit Adası'na toplam 2.098.416 kantar peksimet gönderilmiştir.²⁰⁵ Girit Adası'nda birim fiyatı 110 akçeden 31.000 kantar peksimet pişirilmiş ve toplam ücret olarak 3.410.00 akçe ödenmiştir.²⁰⁶ Yükep'in verdiği bilgilere göre 1647 yılında Girit'te bulunan Osmanlı askeri için Eğriboz ve Golos'tan 30.000 kantar peksimet hazırlanmış ve birim kantar fiyatı 113 akçeden satın alınmıştır. Bir başka belgede Yükep'in verdiği bilgilere göre; Selânik bölgesinde Mübaşir Ali Çavuş aracılığı ile 10.000 kantar, Mübaşir Mustafa Ağa'dan alınan para ile Eğriboz'da Mübaşir İbrahim Efendi aracılığı ile 10.000 kantar, Golos'ta

²⁰⁰ Yükep, s. 87.

²⁰¹ Naima, s. 1057.

²⁰² Naima, s. 1059; Fezleke, s. 892.

²⁰³ BOA,TS.MA.e.5207, 59.

²⁰⁴ Yükep, s. 88.

²⁰⁵ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 4.

²⁰⁶ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6.

zahire memuru Kapıcı başı Mustafa Ağa eliyle 30.000 kantar, Valide Sultan Kethüdası Arslan Ağa tarafından 10.000 kantar peksimet satın alınmıştır.

Ayrıca İstanbul Gümrük Emini Hasan Çelebi aracılığı ile Gelibolu'dan 35.113 kantar, Mısır'dan 5.000 kantar satın alınmıştır. Bu peksimetler bostancı askerine 300 kantar, yeniçerilere 1.000 kantar, cebeci birliğine 500 kantar, topçulara, 47 kantar, seferdeki kalyon çavuşuna 50 kantar, Mısır askerine 10.000 kantar, kadirgalara 20.000 kantar, İstanbul'daki kadirga ve mavnalara 3.216 kantar olarak tevzi edilmiştir.²⁰⁷ Dağıtılan peksimetlerin gemi personelinin dışındaki yeniçeriler, cebeci vb. kara ordusundaki görevlilerin de tükettiği anlaşılmaktadır. Eğriboz'a götürülmek için İzdin ve Modoniçe'den buğday ve 1.000 kantar peksimet yüklenmiştir.²⁰⁸ Kandiye Kalesi'ni kuşatmak için Anadolu, Arap, Garp ve Rumeli'den Osmanlı ordusuna takviye asker getirtilmiştir. Bu askerlerin orduya katılmasıyla gıda kıtlığı yaşanmış ve 1 okka peksimet 40 akçeye satılmıştır.²⁰⁹ 1667 yılının Rebiyülevvelinde Konakçı Ali Paşa, gemilerindeki yüz bin kantar peksimet ve barutu Resmo Limanı'na indirmiştir.²¹⁰ Kaptan-ı Derya Kaplan Paşa, donanması ile 14 Şubat 1668 tarihinde Çanak Limanı'na asker, silah ve yüz bin kantar peksimet indirmiştir.²¹¹ Kaplan Paşa ardından 11 Haziran 1668 tarihinde asker, barut peksimet ve cephaneleri Hanya Kalesi'ne indirmiştir.²¹² Yine Kaplan Paşa 1669 senesinde donanması ile Hanya Kalesi'ne asker, barut ve yüz bin peksimet indirmiştir.²¹³

Tablo.3. 1646 yılında Girit Adası'na gönderilen peksimet

Geldiği Yer	Ölçü Birimi Kantar / Kıyye	Birim Fiyatı	Kıymet (Toplam /Akçe)
Eğriboz	20.000	-----	-----
Selanik	20.000	-----	-----
Golos	10.000	-----	-----
İzdin	10.000	-----	-----

Kaynak: Yükep, s. 88.

²⁰⁷ Yükep, s. 89

²⁰⁸ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6.

²⁰⁹ Evliya Çelebi, s. 390.

²¹⁰ Evliya Çelebi, s. 393.

²¹¹ Evliya Çelebi, 2, s. 402.

²¹² Evliya Çelebi, 2, s. 407.

²¹³ Evliya Çelebi, 2, s. 418.

Tablo.4. 1647 yılında Girit Adası'na gönderilen peksimet

Geldiği Yer	Ölçü Birimi Kantar / Kıyye	Birim Fiyatı	Kıymet (Toplam /Akçe)
Eğriboz ve Golos	30.000	113	3.390.000
Selanik	10.000	-----	-----
Eğriboz	10.000	-----	-----
Golos	30.000	-----	-----
-----	10.000	-----	-----
Gelibolu	35.113	-----	-----
Mısır	5.000	-----	-----
İzdin ve Modoniçe'den Eğriboz'a	1.000	-----	-----
-----	Kantar/31.000	110	3.410.000

Kaynak: BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6; Yükep, s. 89.

1646 ve 1647 yılında Girit'e gönderilen peksimetlerin büyük bir kısmının birim fiyatı ve toplam kıymeti belirtilmemiştir.

Tablo.5. Girit'e gönderilmek üzere belirlenen yerlerde pişirilen peksimet

Fırının Yeri	Fırın Adet	Birim Fiyatı	Toplam (Akçe)	Kantarcı sayısı	Masraf	Toplam masraf
Golos	25	700	17.500	3	6.000	23.500
İzdin	7	700	4.900	3	6.000	10.900
Modoniçe	6	700	4.200	1	2.000	6.200
Talanda	-----	-----	-----	1	2.000	2.000
Eğriboz	-----	-----	-----	3	6.000	6.000
Genel Toplam						47.009*

Kaynak: BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 8.

3.3.1.3. Pirinç

Pirinç, Girit Adası'na getirildikten sonra ada içerisindeki askerlere tevzi edilmiştir. Osmanlı donamasında bulunan başlarda ve kalyon tipi gemilerde bulunan

leventlere iaşe için pirinç verilmiştir.²¹⁴ İstanbul'dan hareket eden Ahmet Paşa komutasında iki kadirga sekiz kalyon ve şaykadan oluşan gemiler 21 Ekim 1645 tarihinde Kızılhisar Limanı'na ulaşmıştır. Hasan Paşa ve emrindeki gemiler buradan hareketle Girit Adası'na yola çıkmış, Girit'e vardıklarında buğday, peksimet, pirinç gibi zahire yüklü gemileri boşaltmıştır. Bu dönemde Mısır'dan gelen gemilerde bulunan pirincin kilesi 28 akçeye satılmıştır.²¹⁵ Miri kalyon kapudanı Memi Kapudan'a 1647 yılında verilen zahireler arasında birim fiyatı 70 akçe olan pirinçten 4 kiyye miktarında alınmış, toplam 280 akçe ödenmiştir. Aynı yıl içerisinde Miri Kalyon reisi Hacı Ali Reis'e verilen zahirelerin arasında aynı birim fiyatına 5 kiyye pirinç alınmış, 350 akçe ödenmiştir.²¹⁶

3.3.2. Baklagiller

Osmanlı İmparatorluğu, seferlerde ordu iaşesi için baklagillerden yararlanmış. Baklagil çeşitleri nohut, mercimek ve bakladır. Girit seferleri sırasında baklagiller Osmanlı ordusu tarafından tüketilmiştir. Hanya muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilen zahirelerden biri de nohuttur. Nohutun birim fiyatı 40 akçe olmakla birlikte 20 keyl miktarında satın alınmış ve toplam 800 akçe ödenmiştir.²¹⁷

Baklagil çeşitlerinden bir diğeri de bakladır. Sultan İbrahim, Mısır Muhafızı Mehmet Paşa'ya 10 Ocak 1647 tarihinde göndermiş olduğu fermanında, 3.250 kile bakla hazır olduğunu ve Girit Adası'na gönderilmesini emretmiştir.²¹⁸ İskenderiye Limanı'ndan Girit seferinde bulunan askerlerin iaşesi için 5.000 erdeb²¹⁹ nohut, bakla ve mercimek gönderilmiştir.²²⁰ Osmanlı halkının çok sık tüketmiş olduğu mercimek ise hem çorba yapımında hem de yemek yapımında kullanılmıştır. Mustafa Paşa'ya

²¹⁴ Bostan, Tersane-i Amire, s. 250.

²¹⁵ Naima, ss. 1057-59.

²¹⁶ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²¹⁷ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²¹⁸ BOA, TS.MA.e.5207,62

²¹⁹ Erdeb (İrdeb): Hububat ölçü birimi. Latince, Yunanca, Grekçe ve Süryanice vb. dillerde benzer yazılışa sahip olan ve o dili kullanan halklarda farklı ölçü biçimlerinde kullanılmıştır. Cengiz Kallek, "İrdeb", Diyanet İslam Ansiklopedisi **DİA**, Cilt: 2, İstanbul,2000, ss. 440-42.

²²⁰ TS.MA.d.04925,003.

verilen zahireler arasında mercimek, tuz ve sabun vardır ve bunlara toplam 30.900 akçe harcanmıştır.²²¹

3.3.3. Et

Et, sefere çıkan ordu için en kritik iaşelerden biridir. Ordular sefere çıkarken normal şartlarda askerin iaşesi için et dağıtılmıştır. Avrupa ordularında verilen etin, Osmanlı ordusundaki askerlere dağıtılardan az olduğu bilinmektedir. Avusturya’da 16. yüzyıl ile 17 yüzyıl arasında ve yine 18. yüzyıl’da Macar soylusu ve Erdel prensliği yapmış olan Ferenc Rákóczi’nin ordusunda günlük olarak 1 pound (454 gr) et dağıtılmıştır.²²² Osmanlı askerlerinin günlük tükettiği et konusunda Marsigli ise , 60 dirhem et (200 gr) tüketildiğini belirtmiştir.²²³ Yükep’in belirttiğine göre,1646 yılında 750 tane karasığır ve 250 tane de manda satın alınmıştır.²²⁴

1647 senesinde birim fiyatı 60 akçe olan koyundan 3.400 adet alınmış toplam ücret olarak 204.000 akçe ödenmiştir. Ayrıca bu 3.400 koyunun 1.000 tanesi Mustafa Paşa’ya verilmiştir.²²⁵ Yükep’in verdiği bilgilere göre 1647 yılında her biri 100 akçeden hesaplanan 20.000 koyun ve 250 manda için para ödenmiş ve ayrıca birim fiyatı 400 akçe üzerinden 750 manda satın alınmıştır.²²⁶ Yine aynı yıl İstanbul’dan Girit’e gönderilmiş beş bin yeniçeri, onların gıda ihtiyacını karşılamak için Eğriboz’dan yola çıkmıştır. Birim fiyatı 6 akçe olan 15.050 vukiyye koyun eti satın alınmış ve toplam 90.300 akçe ödenmiştir.²²⁷ 1669 yılında Edirne’den Yenişehir’e 7.024 araba miktarında et gönderilmiş, bu etler; saray vezirleri, ilim adamları, yeniçeri ocağı, sipahi ve silahtar ocağına benzer ocaklarda çalışan görevliler için temin edilmiştir.²²⁸ Ayrıca savaş döneminde, Hanya ve Resmo’da yerli halktan toplanan ağnam vergisi çerçevesinde ordu için birer baş koyun tahsil edilmiştir.²²⁹ Kandiye

²²¹ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²²² Caroline Finkel, **The Administiration Of Warfare: The Ottoman Military Campaigns In Hungary**, University Of London, 1986, s. 182.

²²³ Luigi Marsigli, **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, Çevr. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934, s.188.

²²⁴ Yükep, s. 88.

²²⁵ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

²²⁶ Yükep, s. 89.

²²⁷ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 6.

²²⁸ Yükep, s. 92.

²²⁹ Nuri Adıyeke, “18. Yüzyılda Girit’te Ağnam Resmi Mukataası”, **Mehmet Genç Anısına Uluslararası Osmanlı İktisat Tarihi Sempozyumu**, 17-19 Aralık 2021, İstanbul. (Basılmamış bildiri metni) s, 4.

muhasarası sırasında Osmanlı ordusunda kıtlık meydana gelmiş ve 1 okka et 8 timine²³⁰, 1 okka pastırma 1 guruşa satılmıştır.²³¹ Kaptan-ı Derya Kaplan Paşa 11 Haziran 1668 tarihinde Hanya Kalesi'ne asker, mühimmat, hububat ve pastırma indirmiştir.²³²

3.3.4. Diğer Yiyecekler

Osmanlı ordusu Girit Seferi'nde buğday, pirinç, mercimek, bakla, nohut, peksimet ve eti temel besin gereksinimleri için kullanmıştır. Bu gereksinimlerin yanında, ordunun sefer için daha az kullandığı besin maddeleri olan tuz, sadeyağ, zeytinyağı, pamuk yağı, sirke, bal ve soğan gibi ihtiyaçlar tedarik edilmiştir.

Osmanlı saray ve halk mutfağında yağ sıklıkla kullanılmıştır. Yağın kullanıldığı bir diğer yer de ordudur. Askerler sefer sırasında ve kışlarında yağ kullanmıştır. Girit seferi sırasında ordunun yağ tüketimi sadeyağ, zeytinyağı ve pamuk yağından karşılanmıştır.

Belgelerde revgan-ı sade adıyla geçen sadeyağ da Girit seferinde ordu tarafından kullanılmıştır. 1647 yılında Hanya muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilen zahirelerin arasında birim fiyatı 16 akçe olan sadeyağdan 10 kantar alınmış ve toplam 7040 akçe ödenmiştir. Yine aynı yıl, Cezayir Tunus ve Trablus kalyonlarına verilen iaşe maddelerinin arasında birim fiyatı 16 akçe olan sadeyağdan 14 kantar alınmış ve toplam 9.856 akçe ödenmiştir. Tunus ve Trablus çektirmelerine verilen zahirelerin birim fiyatı 16 akçe olan sadeyağdan 10 kantar alınmış ve toplam 7040 akçe ödenmiştir. Sakız'dan gelen Cezayir kalyonlarına verilen zahirelerin içinde birim fiyatı 16 akçe olan sadeyağdan 14 kantar alınmış ve toplam 9.856 akçe ödenmiştir. Sakızdan gelen Cezayir kalyonlarına verilen zahirelerin arasında birim fiyatı 16 akçe olan sadeyağdan 14 kantar alınmış ve toplam 7.040 akçe ödenmiştir.²³³ Miri Kalyon Kapudanı Memi Kapudan'a verilen mallardan birim ücreti 16 akçe olan sadeyağdan

²³⁰ 24 kiloluk ölçü birimi. Burhan Oğuz, "Ölçü Teknikleri", <http://burhanoguz.com/olcu-teknikleri>,

²³¹ Evliya Çelebi, s. 390.

²³² Evliya Çelebi, 2, s. 407.

²³³ Sadeyağı fiyatlandırılmasında bir sorun bulunmaktadır. Belgede gösterilmeyen bir masraf veya farklı bir fiyatlandırma ölçütü bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Mustafa Paşa'ya gönderilen 10 kantar sadeyağına birim fiyatı 16 akçe belirtilmiş ve toplam 7.040 akçe hesap kesilmiştir. Keza, Cezayir, Tunus ve Trablus kalyonlarına ve Sakız'dan Cezayir kalyonlarına yüklenen aynı fiyattan 14+10 kantar sadeyağı için de 9.856+7.040 akçe ödenmiştir. BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

10 kantar alınmış, toplam ücret olarak 160 akçe ödenmiştir.²³⁴ Miri Kalyon Reisi Hacı Ali Reis'e verilen mallardan birim ücreti 16 akçe olan sadeyağdan 10 kantar alınmış, toplam ücret olarak 160 akçe ödenmiştir.²³⁵

1647 yılında Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çektirmeler için verilen zahirelerden biri sadeyağdır. Birim fiyatı 24 akçe olan 180 kantar/7.920 vukiyye ağırlığında sadeyağ yüklenmiş ve toplam 190.080 akçe ödenmiştir.²³⁶ 23 Aralık 1650 tarihli belgede Sadrazam Melek Ahmet Paşa, bu baharda Girit Seferi'ne çıkılması sebebiyle Mısır Valisi Ahmet Paşa'dan 3.000 kantar sadeyağ tedarik etmesini istemiştir.²³⁷ Yükep'e göre; 1669 yılında 1.575 okka ağırlığında sadeyağ satın alındıktan sonra Edirne'den Yenişehir'e gönderilmiştir. Satın alınan yağ, Girit Seferi'ne katılan ilmiye ve seyfiye sınıfından bazı görevliler ve bazı askeri birlikler için toplanmıştır. Yine aynı yıl halk, sürsat yoluyla 15.572 okka sadeyağ getirmiştir. Sadeyağ ve diğer maddelerin temini; Yanbolu, Akçakızanlık, Eski Zara, Dimetoka, Cesri Mustafa Papa Cesri Ergene, Vize, Saray, Çuhacı Mehmet Paşa, Pınarhisar, Burgaz, Edirne, Ahi Çelebi, Yeni Zara, Çırpan, Yenice, Kızılağaç, Kırklareli, Ferecik, Ezine, Çanakkale, Bayramiç, Şarköy, Kavak, Meğri, Biga, Çorlu, Eğridere, Dupniçe, Radovišta, Ustrmca, Köprülü, Pirlepe, Üsküp. Serez, Pirzen, Berkofça, Karotova, Raomir, Demirhisar, İştıp, Doyran, Tikveş, Vardar, Yenice, Florina, Avrathisarı, Manastır, Aynaroz, Selânık, Vodina, Gevgili, Pirlepe, Nasliç, Kalkandelen, Eğribuçak, Cumapazarı, İsruva, Sarıgöl, Serfice, Karaferye, Golos, Alasonya, Yenişehir, Tırhala, Veletin, Ermene, Dömeke kazalarından toplanarak gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Menzil Emmini Mehmet Efendi'nin padişahın Edirne'den Yenişehir'e hareketinde maiyetindekilerin iâşesi için 15.55 okka yağ satın almıştır. Sürsat yoluyla ise 15.575 okka sadeyağ toplanmıştır.²³⁸

Girit Seferi sırasında belgelerde geçen yağlardan biri zeytinyağıdır. 1647 yılında Miri Kalyon Kapudanı Memi Kapudan'a verilen zahireler arasında birim fiyatı 12 olan zeytinyağından 15 kiyiye miktarında alınmış ve toplam 180 akçe ödenmiştir.²³⁹ Yine aynı yıl Miri Kalyon Reisi Hacı Ali Reis'e verilen zahirelerin içinde fiyatı 12

²³⁴ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²³⁵ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

²³⁶ BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

²³⁷ BOA, Ts. MA.e 664,59.

²³⁸ Yükep, ss. 92-94.

²³⁹ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

olan zeytinyağından 15 kiyye miktarında alınmış ve toplam 180 akçe ödenmiştir²⁴⁰ Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çekirtmeler içinde yer alan birim fiyatı 12 akçe olan 180 kantar/7.920 vukiyye ağırlığındaki zeytinyağı yüklenmiş ve toplam 95.040 akçe ödenmiştir.²⁴¹ 1647 senesinde, Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çekirtmeler içerisinde yer alan ve birim fiyatı 16,5 olan revgan-ı penbe (pamuk yağı) 2.464 keyl/ 11 vukiyye miktarında alınmış ve toplam 40.656 akçe ödenmiştir.²⁴²

Osmanlı İmparatorluğu'nda tuz; balık, zeytin, süt içeren bazı ürünler, sebze ve meyveler gerek nakliye sırasında gerek depoda tutulduğu sırada bozulmaması ve dayanıklılığın sağlanması için kullanılmıştır. Tuzun Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarılması, tuzla adı verilen yerlerde gerçekleştirilmiştir. Tuz; Kıbrıs, İzmir, Rodos, Gümülcine, Selanik, Eğriboz, Mora, İnebahtı, Avlonya, Delvine ayrıca Karadeniz, Anadolu'da bazı bölgelerden ve Eflak, Boğdan taraflarından çıkartılmıştır.²⁴³ Osmanlı belgelerinde tuz, nemek adıyla geçmektedir. Girit Seferleri sırasında Küçük Hasan Paşa zahire yüklü gemilerle 1646 yılında Hanya Limanı'na gelmiş ve burada tuz doksan akçeye satın alınmıştır.²⁴⁴ Yükep'in verdiği bilgilere göre; 1646 yılında Kapıcıbaşı Murat Ağa tarafından 40.000 kantar tuz alınmış, 1647 yılında okkası bir akçeden 40.000 okka tuz alınmıştır.²⁴⁵ Hanya Muhafazası'nda yer alan Mustafa Paşa'ya gönderilen zahirelerden biri de tuzdur. Belgede mercimek, tuz ve sabun bir arada geçmektedir ve toplam ücret olarak 30.900 akçe ödenmiştir.²⁴⁶ Yine aynı yıl, birim fiyatı 280 dirhem olan tuzdan 20.000 vukiyye alınmış ve 5.600.000 akçe ödenmiştir.²⁴⁷

²⁴⁰ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2

²⁴¹ BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

²⁴² BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

²⁴³ Lütü Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Ekim 1962, Cilt: 23, Sayı: 1-2, İstanbul, Şubat 1963, ss. 97-98.

²⁴⁴ Naima, s. 1092.

²⁴⁵ Yükep, ss. 88-89.

²⁴⁶ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²⁴⁷ Tuzun birim ücreti 280 dirhem üzerinden 20.000 vukiyye alınmış toplam ücret 5.600.00 akçe çıkmasına rağmen belgede 12.000 akçe gösterilmiştir. Belgede bir hesap hatası veya gösterilmeyen masraf bulunmaktadır. BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 2.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bal, hem yemeklerin içine katılırken hem de petek biçiminde tüketilmiştir.²⁴⁸ Seferlerde de ise bal, yemekler ve tatlılar içine konulmuş veya petek halinde tüketilmiştir. Osmanlı belgelerinde asel adıyla geçmektedir. 1647 yılında, Hanya Muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilmiş olan bal, birim fiyatı 12 akçeden 10 kantar miktarında alınmış ve toplam 120 akçe ödenmiştir.²⁴⁹ Cezayir, Tunus ve Trablus kalyonlarına verilen zahireler arasında birim fiyatı 12 akçeden 14 kantar miktarında alınmış ve toplam 168 akçe ödenmiştir. Tunus ve Trablus çektirmelerine yüklenen zahirelerden birim fiyatı 12 akçeden 14 kantar miktarında alınmış ve toplam 168 akçe ödenmiştir. Sakız'dan gelen Cezayir kalyonlarına verilen zahirelerin içinde birim fiyatı 12 akçeden 10 kantar miktarında bal alınmış ve toplam 120 akçe ödenmiştir.²⁵⁰ Yükep'in verdiği bilgilere göre 1669 yılında ilmiye, askeriye ve siyasi görevlilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için 8.805 okka bal satın alınmış, Edirne'den Yenişehir'e gönderilmiştir. Belirlenen bölgelerden toplanmış 8.795 okka miktarındaki bal halktan sürsat yoluyla elde edilmiştir.²⁵¹ Menzil Emini Mehmet Efendi tarafından, Edirne'den Yenişehir'e hareket eden padişah ve maiyetinin iâşesi için 8.750 okka bal satın alınmıştır. Yine halk tarafından sürsat yoluyla 8.795 okka bal toplanmıştır.²⁵² Girit savaşları için Mısır'dan 1645 yılında zahireler gönderilmiştir. Bu zahirelerin arasında; 500 adet kahve, 300 adet şeker ve 150 adet fiçı balık vardır.²⁵³

Yemeklerde, temizlikte ve kişi hastalandığında özellikle ateş düşürülmesinde sirke kullanılmaktadır. Osmanlı ordusu seferlerde sirkeden yemeklerde ve sağlık

²⁴⁸ Amy Singer, (Ed), **Haydi Sofraya Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi**, çev. Pelin Tünaydın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 85.

²⁴⁹ Balın birim ücreti 12 akçe üzerinden 10 kantar alınmış toplam ücret 120 akçe çıkmasına rağmen belgede 5.280 akçe gösterilmiştir. Belgede bir hesap hatası veya gösterilmeyen masraf bulunmaktadır. BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²⁵⁰ Balın ücretlendirilmesinde de sadeyağında olduğu gibi bir problem görülmektedir. Tunus ve Trablus çektirmelerine verilen bal 12 akçe üzerinden 14 kantar olduğu halde 7.392 akçe olarak hesaplanmıştır. BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1

²⁵¹ Yükep'in belirttiğine göre; Yanbolu, Akçakızanlık, Eski Zara, Dimetoka, Cesri Mustafa Papa Cesri Ergene, Vize, Saray, Çuhacı Mehmet Paşa, Pınarhisar, Burgaz, Edirne, Ahi çelebi, Yeni Zara, Çırpan, Yenice, Kızılağaç, Kırklareli, Ferecik, Ezine, Çanakkale, Bayramiç, Şarköy, Kavak, Meğri, Biga, Çorlu, Eğridere, Dupniçe, Radovišta, Ustrumca, Köprülü, Pirlepe, Üsküp. Serez, Pirzen, Berkofça, Karotova, Raomir, Demirhisar, İştıp, Doyran, Tikveş, Vardar, Yenice, Florina, Avrathisarı, Manastır, Aynaroz, Selânik, Vodina, Gevgili, Pirlepe, Nasliç, Kalkandelen, Eğribuçak, Cumapazarı, İsruva, Sarıgöl, Serfice, Karaferye, Golos, Alasonya, Yenişehir, Tırhala, Velestin, Ermene, Dömeke'de toplanmıştır. (Yükep, ss. 92-93.)

²⁵² Yükep, ss. 93-94.

²⁵³ TS.MA.d.04925,003.

konusunda yararlanmıştır. Girit seferleri için, 1647 yılında Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çektirmelere birim fiyatı 2 akçe olan sirkeden 18.000 kiyye yüklenmiş ve toplam 36.000 akçe ödenmiştir.²⁵⁴

Yine yemeklerde ve salatalarda kullanılmış diğer bir gıda maddesi soğandır. Osmanlı seferlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Osmanlı belgelerinde piyaz adıyla geçen soğan, Girit seferleri dolayısıyla 1647 yılında Cezayir, Tunus ve Trablus kalyonlarına verilmiş ve birim fiyatı 5 akçe olan soğandan 1.400 kile yüklenmiş ve toplam 7.000 akçe ödenmiştir. Tunus ve Trablus çektirmelerine verilen birim fiyatı 5 akçe olan soğandan 1.000 kile yüklenmiş ve toplam 5.000 akçe ödenmiştir. Sakız'dan gelen Cezayir kalyonlarına verilen birim fiyatı 5 akçe olan soğandan 1.000 kile yüklenmiş ve toplam 5.000 akçe ödenmiştir.²⁵⁵ Cezayir, Tunus ve Trablus'tan gelen on bir kıta burton ve yedi kıta çektirmelere birim fiyatı 6 akçe olan soğandan 360 kantar ve 15.840 kiyye yüklenmiş ve toplam 95.040 akçe ödenmiştir.²⁵⁶

3.3.5. Hayvan Yemleri

Arpa, seferlerde hem asker için hem de yük taşıyan hayvanların besin ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştır. Osmanlı belgelerinde “şair” ve “cev” adıyla da rastlanmaktadır. Ayrıca arpa, fırıncılar tarafından ekmek yapımında kullanılmıştır. Arpa emini, İstanbul'un hububat iâşesini sağlayan görevlilerinden biridir. Görev yaptığı ilk dönemlerde sarayın ve İstanbul'da bulunan askerlerin arpa tedarikini sağlamakla yükümlerken daha sonraları tahıl ürünlerinin kontrolü ve tedariki arpa eminine verilmiştir. Arpa emini, savaş durumunda Osmanlı ordusunun iâşesinin sağlanması konusunda önemli bir yere sahiptir.²⁵⁷ 1646 yılında Kapıcıbaşı Murat Ağa tarafından Girit Seferi için 50.000 arpa satın alınmıştır.²⁵⁸ 1647 yılında Hanya Muhafazası'nda bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilen zahirelerden biri olan arpanın birim fiyatı 300 olmak üzere 18 keyl miktarında temin edilmiş ve ücret olarak 4500 akçe ödenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Mısır'ı topraklarına kattığında tarım

²⁵⁴ BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

²⁵⁵ BOA. Mad. d. No:6771.001, s. 1.

²⁵⁶ BOA. Mad. d. No:6771.002, s. 4.

²⁵⁷ Mehmet Demirtaş, **Osmanlıda Fırıncılık**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 26.

²⁵⁸ Yükep, s. 88.

konusunda buradan sıkça yararlanmıştır. Osmanlı Devlet, halkın iaşesinin yanında seferde olan askerlerin iaşesi için de Mısır'daki tarım verimliliğinden faydalanmıştır. Sultan İbrahim'in Girit Seferi için Mısır Muhafızı Mehmet Paşa'dan adaya 18.250 kile arpa gönderilmesi için ferman buyrulmuştur.²⁵⁹ Kandiye Seferi sırasında zahire kıtlığı nedeniyle 1 at yemi 1 kuruşa yükselmiştir.²⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu sefer sırasında hem ordunun iaşesine hem de o orduda taşıma görevini ve et ihtiyacını karşılayan hayvanların iaşesine önem vermiştir. Yükep'in verdiği bilgilere göre Girit savaşları sırasında 1669 yılında; ilmiye, askeriye ve siyasi görevlilerinin ve bineklerinin ihtiyaçlarını karşılamaları için 78.925 kantar saman satın alınmış, Edirne'den Yenişehir'e gönderilmiştir. Belirlenen bölgelerden toplanan 27.656 kantar ağırlığındaki saman halktan sürsat yoluyla elde edilmiştir.²⁶¹ Ayrıca Pravişte, Drama, Serez, Demirhisar, Selânik ve Karaferye, Yenice, Vardar, Eğribucak ve Gümölcine'den toplanmış olan 50.070 saman ve 4.02 araba ot, ordudaki asker ve komutanların binek hayvanlarının iaşesi için tevzi edilmiştir. Edirne'den Yenişehir'e hareket eden padişah ve maiyetindekilerin binek hayvanlarının iaşesi için Menzil Emini Mehmet Efendi tarafından 7.896 kantar saman ve 830 araba ot satın alınmıştır. Yine halk tarafından sürsat yoluyla 27.656 kantar saman ve 4.438 araba ot temin edilmiştir.²⁶²

3.4. ZAHİRE LOJİSTİĞİ SIRASINDA ÇIKAN PROBLEMLER

Osmanlı İmparatorluğu, Venedikliler ile Girit Adası için 1645 yılında savaşa girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık iki sene içerisinde Girit'in büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. Ancak burada kazanmış olduğu başarılarla rağmen Girit Adası'nın tamamını uzun süre alamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit Adası'nda alamadığı yerler, Venedik ve diğer devletlerin yardımları sayesinde direnmiştir. Bu durum savaşın uzamasına sebep olmuş, hem devlet ekonomisine büyük zararlar vermiş hem de savaşlarda uzun süredir savaşan askerleri isyan ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1646 yılında Hanya'yı ele geçirmesinden sonra

²⁵⁹ BOA,TS.MA.e. 5207,62.

²⁶⁰ Evliya Çelebi, s. 390.

²⁶¹ Yükep, ss. 92-93)

²⁶² Yükep, ss. 93-94.

Venedikliler, Osmanlı İmparatorluğu'nun adanın tamamını ele geçireceğine kanaat getirmiştir. Venedikliler, Osmanlı ordusunun adanın tamamını almasını geciktirmek için onu her açıdan yıpratmaya çalışmıştır. Buna örnek olarak, 1646 yılından itibaren Venedik donanmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit'te bulunan askerlerine gönderdiği yardımları engellemeye çalışması verilebilir. Venedik bu yöntemi uygulayarak Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük krizler oluşturmuştur. Venedik, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı donanma savaşlarında başarılar elde etmiş, 1656 yılında Bozcaada ve Limni'yi ele geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Venedik'ten bu yerleri uzun mücadeleler sayesinde geri alabilmiştir.²⁶³ Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu'na yaşattığı zahire problemine rağmen başarılı askeri seferler sayesinde savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine sonuçlanmıştır.

Girit Seferleri sırasında zahire lojistiğini olumsuz etkileyen durumlardan biri de rüzgardır. Savaşın ilk yıllarında, Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa donanması ile Girit'e hareket etmiş ve Benefşe taraflarında ters bir rüzgar sonucu donanmanın çoğu yakınlardaki bir limana sığınmış ve rüzgâr üç sürgün sürmüştür. Bu rüzgar sonucu, limanda bulunan zahire gemisi zarar görmüş, bazı gemiler rüzgârın gücüyle sürüklenmiş bazılarının ise direkleri kırılmıştır.²⁶⁴ Yusuf Paşa'nın donanmasına dahil olmak için yola çıkan Anadolu askerleri, Kızılhisar Limanı'na ulaşmış ve burada bir süre bekledikten sonra gemiler tekrar denize açıldıklarında rüzgar çıkmış ve gemiler büyük zayiata uğramıştır.²⁶⁵ Kasım ayının sonlarında Kızılhisar Limanı'nda bulunan donanma-i hümayun şiddetli fırtınaya tutulmuş ve donanmadaki gemilerin her biri yakınlardaki adalara dağılmıştır. Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, donanmadan kaybolan gemileri bir araya toplamış ve daha sonra İstanbul'dan gönderilen tersane kethüdası Ammarzade Mehmet Efendi'nin komutasında bulunan on gemi desteğe gelmiş ve en sonunda donanma Girit'e varmıştır.²⁶⁶ Hanya Limanı'na gelen Kapudan Musa Paşa yönetimindeki zahire gemileri yüklerini boşalttığı sırada kuvvetli bir rüzgar meydana gelmiştir. Limanda demirli halde olan zahire yüklü beş şayka batmış ve limandaki sevkiyatı yapan görevliler kaybolmuştur.²⁶⁷ Bu sırada limana yakın yerde seyr-ü sefer

²⁶³ Gülsoy, ss. 92-94.

²⁶⁴ Çelebi, ss. 891-92; Pul, ss. 6-8.

²⁶⁵ Naima, s. 1031.

²⁶⁶ Naima, s. 1057.

²⁶⁷ Yeniçeri Katibi, s. 179.

yapan Venedik gemileri de rüzgara yakalanmıştır. 1647 senesinde Seyr-ü sefer halinde bulunan on sekiz parça kadirga ve sekiz parça kalyon Sakız Adası'ndan hareket etmiş ve bu gemiler İpsara Adası'nda iken şiddetli bir rüzgar çıkmış ve bütün gemiler batmıştır.²⁶⁸ Yirmi bir kıta kalyon, yedi parça şityeye iki bin Mısır askeri yerleştirilmiş ve Mısır'dan 29 Kasım 1666 tarihinde yola çıkmış ve Girit'e doğru harekete geçmiştir. Yolda fırtına meydana gelmiş ve gemilerin hepsi batmıştır.²⁶⁹

²⁶⁸ Yeniçeri Katibi, s. 187.

²⁶⁹ Sefer-i Kandiye, s. 9.

SONUÇ

Girit Seferi, Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyetini artırmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun seferlerinin bitmediğini Avrupa devletlerine göstermek için başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Girit Adası'nı almasına rağmen, savaşın uzun ve yıpratıcı etkisi devletin ekonomisine büyük zarar vermiştir. Ada, 1669 yılında eline geçirilince Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir.

Tezimde, çeyrek asır süren Girit Savaşları sırasında ordunun iâşesi; Mısır'dan, Balkanlar'dan ve Anadolu'da bulunan çeşitli sancak ve kazalardan temin edilmiştir. Bu sefere çıkan ordunun ulaşım yolları ve iâşenin sağlanması konusunda hangi devlet görevlerinin seferber edildiği ve bu görevlerini nasıl yerine getirdikleri, savaş sırasında ordunun gideri ve halktan toplanan ürün (nüzul, sürsat) ve para üzerinden toplanan vergiler (işтира) tespit edilmiştir. Halktan ayni (mal ile) toplanan vergiler (Nüzul, Sürsat) ordunun nakit ihtiyacı karşısında vergiler nakdi yolla temin edilmeye başlanmıştır.

Buğday, ordunun en çok yararlandığı gıda maddesi olarak birim fiyatı değişmekle birlikte 20 akçe civarındadır. Peksimetin birim fiyatı, üretim yeri ve niteliğine göre, farklı zaman dilimleri içinde 110 ila 700 akçe arası olmuştur. Pirinç, dönemin lüks gıdası olması hasebiyle birim fiyatı 70 akçedir. Bakla, nohut, mercimek Osmanlı ordusunda sıkça tüketilmiştir. Koyunun birim fiyatı 60 akçe, koyun etinin fiyatı 6 akçe olarak belirlenmiştir. Sadeyağın birim fiyatı 16 akçe, zeytinyağının birim fiyatı 12 akçe ve pamukyağının birim fiyatı ise 16,5 akçe olarak belirtilmiştir. Tuzun birim fiyatına alınan miktara ve yere göre 1 akçe ve 280 dirhem üzerinde ücret ödenmiştir. Balın birim fiyatı 12 akçe olarak belirlenmiştir. Sirkenin birim fiyatı 2 akçe, soğanın birim fiyatı ise çoğunlukla 5 akçe olmak üzere 6 akçe olduğu da görülmüştür.

Toplanan bu ürünlerin ne olduğu ve nerelerden toplandığı birim fiyatı üzerinden toplam fiyat şeklinde hesaplanmış ve kaydedilmiştir. Bu ürünler Selanik, Golos İzdin, Modoniçe, Eğriboz, Mısır, Cezayir, Tunus ve Trablus'tan hem temin edilmekte hem de ardından Girit Adası'na satılmaktadır. Osmanlı donanmasında en çok tüketilen besin maddesi peksimettir. Donanmada dayanıklılığı ve besleyiciliği

nedeniyle peksimet tüketilmiştir. Kara ordusunda ise peksimetin yanında buğday, peksimet, baklagiller ve diğer besinler tüketilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sefer açılan yerin bahar mevsimi zamanı, Nisan başı ile Eylül sonuna kadar geçen zaman arasında fethedilmesi gerekmektedir. Sefer edilen şehir, kale vb. yerler direnmeye devam etmiyorsa bahar mevsimine kadar kamp kurulmuş, merkezden ve çeşitli bölgelerden sefer yapılan yerlere asker, mühimmat, zahire vb. ihtiyaçlar sevk edilmiştir. Girit Adası'nda Hanya, Resmo ve Yerapetre limanları adaya çıkış limanları olarak kullanılmıştır. Ada içi ulaşım zor olduğu için Fazıl Ahmet Paşa, Kandiye Kalesi'ne yakın bir kıyıda Çanak Limanı'nı yapmıştır. Ada içinde mühimmatın ve yiyeceklerin nakli de halktan kiralanan öküzler ve ordunun elinde olan çeşitli hayvanlar vasıtasıyla sağlanmıştır. Kandiye Kalesi'nin kuşatılması esnasında yardıma gelen Osmanlı askerlerinin iaşesinin lojistiği için Çanak Limanı kullanılmıştır. Tahıl ve cephanenin karadan limana taşınması için yüz bin at, katır, eşek ve deve temin edilmiş ayrıca Girit Adası'nda bulunan reaya çok sayıda eşiği temin etmiş ve orduya gidecek olan yiyecek, içecek, cephane, mühimmat ve levazımatı bu eşeklerle Çanak Limanı'na götürmüştür.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Maliyeden Müdevver Defterler, (BOA.) no: 6771(1-6)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri, (BOA. T.SMA.d)no: 5207-62, 284 – 46,5207-59,04925-003,8761-1.

2. YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

Adıyeke, Nuri. “Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988.

Cengiz, Hasan Ali. “Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi’nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne, 2018.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. **Zübde-i Vekayiât**, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Evliya Çelebi. **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: (Gümülcine, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağ)**, Yapı Kredi Yayınları, Kitap: 8, Cilt: 1-2, Yay. Haz. Yücel Dağlı, İstanbul, 2011.

Kâtib Çelebi. **Fezleke**, II, Yay. Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul, 2016.

Katip Çelebi. **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'ı-Bihar)**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Mustafa Bin Mustafa, **Târîh-i Sefer ve Feth-i Kandiye**, Yay. Haz. Meltem Aydın, İstanbul, 2016.

Mustafa Naima. **Ravzatü'l- Huseyn fi Hulasa-i Ahbâri'l Hâfıkeyn**, Yay. Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4-6 Cilt, Ankara, 2014.

Pul, Ayşe. “Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk kaynağının Tahlili”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Türkal, Nazire Karaçay. “Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke”, Marmara Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012.

Yücel, Abdulkadir Sıddık. Mühürdâr Hasan Ağa Cevâhirü't-Tevârîh, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1996.

3. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ (KİTAPLAR, MAKALELER)

Adıyeke, Ayşe Nükhet ve Nuri Adıyeke. **Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021.

Adıyeke, Nuri. “18. Yüzyılda Girit’te Ağnam Resmi Mukataası”, **Mehmet Genç Anısına Uluslararası Osmanlı İktisat Tarihi Sempozyumu**, 17-19 Aralık 2021, İstanbul. (Basılmamış bildiri metni)

Adıyeke, Nuri. “Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları”, **Türkler**, Cilt:9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2014, ss. 738-745.

Aktaş, Necati ve Yusuf Halaçoğlu. “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, **DİA**, Cilt:5, İstanbul,1992,ss. 122-126.

Aktepe, M. Münir. “Çınar Vakası”, **DİA**, Cilt:8, İstanbul, 1993, ss. 301-302.

Belge, Murat. **Osmanlı'da Kurumlar ve Kùltür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, 2. basım, İstanbul, 2008.

Bostan, İdris. Osmanlı Bahriye Teşkilatı: **XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1992.

Bozkurt, Rıza. **Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara, 1966.

Cezar, Mustafa. **Osmanlı Tarihinde Levendler**, Çelik Cilt Matbaası, İstanbul, 1965.

Çabuk, Vahit. **Köprölüler**, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1988.

Çelik, Bùlent. “Osmanlı Seferleri’nde Orducu Esnafı’nın Fonksiyonları”, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar 2018, ss. 136-147.

Demirtaş, Mehmet, **Osmanlıda Fırıncılık**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Eickhoff, Ekkehard. “Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi”, **Atatürk Konferansları II**, 1964-1968, Ankara, 1991, ss. 147-161.

Emecen, Feridun. “Bedel”, **DİA**, Cilt:5, İstanbul 1992, s. 301.

Erdoğan, Meryem Kaçan. “II. Viyana Kuşatması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Erdoğan, Meryem Kaçan. “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahitnameleri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1995.

Ertaş, Mehmet Yaşar. “Osmanlı Ordusunun Savaş Hazırlıkları ve Sefer Organizasyonu”, **Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kùltürü Tarih - Strateji -**

İstihbarat - Teşkilat – Teknoloji, (Ed. A. Sefa Özkaya), Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.

Ertaş, Mehmet Yaşar. “Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti’nde Yol Sistemi”, **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri**, Cilt: 1, İzmir 2011, ss. 625-652.

Ertaş, Mehmet Yaşar. **Sultanın Ordusu 1715 Mora Seferi’nde Organizasyon Ve Lojistik**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2.baskı, 2018.

Finkel, Caroline. **The Administirion Of Warfare: The Ottoman Military Campaigns İn Hungary**, University Of London, 1986.

Goffman, Daniel. **Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.

Göger, Veysel. “Osmanlıların Kandiye Kuşatması Sırasında Girit Adası’nda Kurdukları Tophane (1666-1670)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı:38, İstanbul, 2018, ss. 107-126.

Göger, Veysel. “Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)”. **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı:52, 2018, ss. 41-78.

Gökpınar, Bekir. “Varadin Seferinde Organizasyon Ve Lojistik (1716)”, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.

Güçer, Lütfi. “XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Ekim 1962, Cilt: 23, Sayı: 1-2, İstanbul, Şubat 1963, ss. 97-144.

Güçer, Lütfi. “XVI. Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 13, Sayı:1-4, İstanbul, 1953,ss. 79-98.

Güçer, Lütfi. **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler**, İstanbul,1964.

Gülsoy, Ersin. “Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi”, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Halaçoğlu, Yusuf. **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme(Menziller)**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

Hathaway, Jane. **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi**, çev. Nalan Özsoy, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Hinz, Walter. **İslam'da Ölçü Sistemleri**, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1990.

İnalcık, Halil. **Devlet'i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar –III Köprülüler Devri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017

İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İşbilir, Ömer. “17. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

İşbilir, Ömer. “Nüzül”, DİA, Cilt:33, İstanbul, 2007, ss. 311-312.

Jorga, Nicolae. **Kanuni Sultan Süleyman “Yenilmez Türk”**, Yeditepe Yayınları, İstanbul,2011.

Kallek, Cengiz. “İrdeb”, DİA, Cilt:2, İstanbul, 2000, ss. 440-442.

Koçak, Rahime Dilek. “Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci”, **Journal of Yasar University**, Cilt:15, Sayı:58, 2020, ss. 246-258.

Konukçu, Enver. “Karamürsel ve Çevresi”, **Uluslararası Karamürsel Alp Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-2**,Cilt:1, Kocaeli, 2016,ss. 199-206.

Kurtaran, Uğur. “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume:7, Issue:4, Fall 2012, ss. 2269-2286.

Kütükoğlu, Mübahat. **Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara,1974.

Marsigli, Luigi. **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, Çevr. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934.

McGowan, Bruce. W,“Osmanlı Avârız-Nüzül Teşekkülü 1600-1830”, **VIII.Türk Tarih Kongresi, (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Tebliğler, 2**, Ankara 1981, ss. 1327-1331.

Miroğlu, İsmet. “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, **Tarih Enstitüsü. Dergisi**, Sayı: 15, İstanbul,1997, ss. 241-252.

Orhonlu, Cengiz. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilatı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Önkal, Ahmet ve Nebi Bozkurt. “Deve”, **DİA**, Cilt:9 ,İstanbul 1994, ss. 225-226.

Özbaran, Salih. “Osmanlı İmparatorluğu Ve Hindistan Yolu”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 31, 1977, ss. 65-146.

Öztuna, Yılmaz. **Kanuni Sultan Süleyman**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt:2, MEB, İstanbul, 1983.

Sahillioğlu, Halil. “Avârız”,**DİA**, Cilt:4, İstanbul 1991, ss. 108-109.

Selçuk, Hava. **Şer’iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı Ve Girit Seferi’ne Katkısı (1645-1669)**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri, 2008.

Sevinç, Tahir. “1695 Sakız Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:21, Mayıs 2010, ss. 59-79.

Simon, Bruno. “Osmanlı İmparatorluğu ve Girit”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Cilt:4, 22- 26 Eylül 1986, Ankara 1993, ss. 1815-1820.

Singer, Amy (Ed). **Haydi Sofraya Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi**, çev. Pelin Tünaydın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.

Şakiroğlu, Mahmut. “Barut”, **DİA**, Cilt:5, İstanbul, 1992,ss. 92-94.

Tabakoğlu, Ahmet. **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985.

Taş, Mehmet. “18.Yüzyılda Osmanlı Donanmasına Peksimet Tedariki”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl:12, Sayı: 39, Nisan 2019,ss. 286-312.

Tukin, Cema1. “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyamları”, **Belleten**, Cilt:9, Sayı. 34, (1945), ss. 163-206.

Türkmen, Mustafa Nuri. “Kamanıçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Ünal, Mehmet Ali. **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Paradigma Yay, İstanbul, 2012.

Yıldırım, Mehmet Zahit, "1724-1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, Haziran 2002, ss. 139-153.

Yıldız, Ersin. “Osmanlı Devleti’nin Sefer Organizasyonlarında Kullandığı Hayvanlar (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı, 2019.

Yıldız, Hakan. **Haydi Osmanlı Sefere Prut Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.

Yükep, Kemal. **Girit Seferi 1645-69**, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Kısım eki: 3, Ankara, 1977.

4. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Burhan Oğuz. “Ölçü Teknikleri”, <http://burhanoguz.com/olcu-teknikleri>, (Erişim tarihi; 09.08.2022).

